

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
VADYBOS KATEDRA**

Violeta BARISTIENĖ

NAUJŲJŲ KAIMO FUNKCIJŲ PLĖTRA ŠIAURĖS LIETUVOJE

Magistro darbas

Šiauliai, 2008

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
VADYBOS KATEDRA**

NAUJŲJŲ KAIMO FUNKCIJŲ PLĖTRA ŠIAURĖS LIETUVOJE

**Magistro darbas
Socialiniai mokslai, vadyba ir verslo administravimas (03S1)**

Magistro darbo autorius: Violeta Baristienė

Vadovas: doc. dr. Jonas Jasaitis

Recenzentas :

(pareigos, vardas, pavardė, parašas)

Violeta Baristienė. NAUJŲJŲ KAIMO FUNKCIJŲ PLĖTRA ŠIAURĖS LIETUVOJE: vadybos (viešojo administravimo) magistratūros studijų baigiamasis darbas / mokslinis vadovas doc.dr. Jonas Jasaitis; Šiaulių universitetas, Vadybos katedra. – Šiauliai, 2008. – 112 p.

SANTRAUKA

Magistro darbe nagrinėjama šiuolaikinių kaimo funkcijų strateginė plėtra Šiaurės Lietuvoje. Tyrimo tikslas - nustatyti ir įvertinti naujų (netradicinių) kaimo vietovių funkcijų plėtros galimybes ir tendencijas Šiaurės Lietuvoje.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros bei galiojančių teisės aktų analizė, statistinių kaimo raidos rodiklių bei naujausių empirinių duomenų analizė, anketinė dviejų respondentų grupių apklausa, kompiuterinė statistinė duomenų analizė.

Naujų kaimo funkcijų plėtra Šiaurės Lietuvoje tirta 2007–2008 metais. Tyrimai vyko Akmenės, Joniškio, Šiaulių, Mažeikių, Radviliškio ir Panevėžio rajonuose.

Magistro darbe aptariami kaimo plėtros teoriniai aspektai: kaimo plėtros samprata ir bruožai, analizuojama kaimo plėtros politika, jos raida ir įgyvendinimas. Darbe analizuojamos tradicinių ir naujų kaimo funkcijų suderinamumo problemos ir galimybės Šiaurės Lietuvos regione, aptariant rezidencinę, ekonominės veiklos diversifikavimo, relaksacinę ir reabilitacinę, pažinimo ir lavinimo, etnografinio ir etinio paveldo išsaugojimo bei kraštovaizdžio puoselėjimo funkcijas. Praktinėje magistro darbo dalyje atliekama Šiaurės Lietuvos kaimų gyventojų ir kaimiškųjų seniūnijų darbuotojų anketinės apklausos duomenų analizė, pateikiamos išvados ir jų sprendimų būdai. Tyrimas atskleidė seniūnijų darbuotojų ir kaimo gyventojų požiūrį į kaimiškųjų vietovių plėtros galimybes ir problemas, kaimiškųjų vietovių naujųjų kaimo funkcijų sistemos realizavimo galimybes Šiaurės Lietuvoje. Išryškėjo šios problemos: vykstant restruktūrizacijos procesui, mažėja darbo vietų žemės ūkio sektoriuje, o alternatyvi veikla neišplėtotą, vyrauja struktūrinis nedarbas, kaimo gyventojų pajamos nepakankamos, žmonių profesinis ir vadybinis pasirengimas neatitinka darbo rinkos poreikių. Kaimo plėtrai ypač trukdo bloga infrastruktūros būklė, kuri įtakoja ryškią socialinę ir ekonominę atskirtį tarp miesto bei kaimo. Neurbanizuotų vietovių naujų funkcijų išryškėjimas atveria naujas kaimo plėtros galimybes, kuriant vieningą gyvybinę erdvę.

Darbas teoriškai ir praktiškai reikšmingas tuo, kad naujos kaimo funkcijos neurbanizuotose Šiaurės Lietuvos kaimo vietovėse dar mažai nagrinėtos, apibendrinančių tyrimų šia tema kol kas nėra atlikta.

Raktiniai žodžiai: daigafunkcinis žemės ūkis, kaimo plėtra, neurbanizuota vietovė, naujos kaimo funkcijos, ūkinės veiklos diversifikacija.

Violeta Baristienė. EXPANSION OF NEW RURAL FUNCTIONS IN NORTH LITHUANIA: management (public administration) master thesis / scientific advisor Assoc. Prof. Jonas Jasaitis; University of Šiauliai, Department of Management. – Šiauliai, 2008. – 112 p.

SUMMARY

A strategic expansion of the new rural functions in North Lithuania is investigated in the current master thesis. Aim of research – to define and evaluate the possibilities of expansion and the trends of the new (non-traditional) functions at rural places of North Lithuania.

Methods of investigation: an analysis of the scientific publications and the legal acts, an analysis of the statistical indicators and the newest empirical data of rural development, a poll of two respondent groups, a statistical data analysis by computer.

The expansion of new rural function in North Lithuania was investigated in 2007-2008. The investigations were carried out in districts of Akmenė, Joniškis, Šiauliai, Mažeikiai, Radviliškis, Panevėžys.

Theoretical aspects of rural development: a conception and the features of rural development, a rural development politics, its process and implementation are discussed in the master thesis. The compatibility problems and possibilities of traditional and new rural functions in North Lithuania are analyzed in work including such functions as resident, economical diversification, relaxation and rehabilitation, cognitive and training, conservation of ethnographical and ethnical heritage, landscape nurturance functions. The data analysis of the poll of rural inhabitants and subdistricts administration workers of North Lithuania are carried out, the conclusions and their solutions are presented in the practical part of thesis. The investigation revealed opinion of rural subdistricts administration workers and rural inhabitants about possibilities and problems of development of rural areas, possibilities of practical implementation of system of new rural functions in North Lithuania. The next problems were raised: the working places in agriculture are decreasing during restructurisation, the alternative activities are not developed, structural unemployment is dominating, the incomes of rural inhabitants are insufficient. The vocational and management training do not respond to demands of labor market. The infrastructure is bad developed and is a main obstacle for rural development. The social and economical distinction between city and rural vicinities is deep. An emphasis on new functions for nonurbanized areas opens new rural development possibilities for the development of homogenous vital space. The thesis has theoretical and practical value, because new rural functions are little investigated yet in non-urbanized vicinities. There is a lack for generalizing research on this topic.

Keywords: multifunctional agriculture, rural development, nonurbanized areas, new rural functions, diversification in agricultural production.

TURINYS

SANTRAUKA.....	3
LENTELIŲ SĄRAŠAS.....	6
PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS.....	7
PAGRINDINĖS SAŲVOKOS.....	9
ĮVADAS.....	12
1. ŠIUOLAIKINĖ KAIMO PLĖTROS KONCEPCIJA.....	17
1.1. Kaimo plėtros samprata ir bruožai.....	17
1.2. Kaimo plėtros raidos formavimasis.....	24
1.3. Kaimo plėtros strategijos įgyvendinimas.....	26
1.3.1. Kaimo plėtros politikos įgyvendinimo priemonės.....	30
1.3.2. ES struktūrinės paramos kaimo plėtrai kryptys ir priemonės.....	35
2. NEURBANIZUOTŲ VIETŲVIŲ FUNKCIJŲ POKYČIUS SĄLYGOJANTYS EIKSNIAI...40	
2.1. Demografiniai veiksniai.....	40
2.2. Kaimo socialinė infrastruktūra.....	42
3. KAIMIŠKŲVIŲ VIETŲVIŲ NAUJŲVIŲ FUNKCIJŲ SISTEMA.....	48
3.1. Naujųvių funkcijų kaime samprata ir situacija Lietuvoje.....	48
3.2. Rezidentinė funkcija: situacija ir tendencijos.....	51
3.3. Ekonominės veiklos diversifikavimas.....	53
3.4. Relaksacinės ir reabilitacinės veiklos perspektyvos.....	61
3.5. Pažinimo ir lavinimo funkcijos sistemos realizavimas.....	64
3.6. Etnografinio ir etinio paveldo išsaugojimo skatinimas.....	65
3.7. Kraštovaizdžio puoselėjimo funkcija.....	68
4. KAIMIŠKŲVIŲ VIETŲVIŲ NAUJŲVIŲ FUNKCIJŲ REALIZAVIMAS ŠIAURĖS LIETUVOJE	
4.1. Tyrimo metodika ir organizavimas.....	72
4.2. Tyrimo respondentų charakteristika.....	74
4.3. Tyrimo rezultatų analizė.....	76
4.4. Tyrimo rezultatų apibendrinimas.....	98
IŠVADOS.....	101
REKOMENDACIJOS.....	104
LITERATŪRA.....	105
PRIEDAI.....	112

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Lietuvos kaimo raidos etapai.....	24
2 lentelė. Žemės ūkio vaidmens kaita pasaulinėje kaimo politikoje 1950-2000 m.....	26
3 lentelė. Nuo Bendrosios žemės ūkio strategijos prie Europos kaimo plėtrostrategijos.....	29
4 lentelė. Gyventojų skaičius pagal lytį mieste ir kaime.....	40
5 lentelė. Šiaulių apskrities gyventojai pagal išsilavinimą.....	44
6 lentelė. Suaugusiųjų mokymasis mieste ir kaime.....	45
7 lentelė. Ūkių skaičius ir jų naudojama žemė.....	56
8 lentelė. Žemės ūkio darbuotojų skaičius.....	57
9 lentelė. Kultūrinė veikla.....	89
10 lentelė. Naujų darbo vietų sukūrimo galimybė.....	96

PAVEIKSLŲ SARAŠAS

1 pav. Asignavimai, skirti kaimo plėtrai pagal kaimo rėmimo programą.....	38
2 pav. Vidinės migracijos saldo kaime.....	41
3 pav. Kaimo gyventojų užimtumas pagal ekonominės veiklos rūšis.....	57
4 pav. Vidutinės mėnesio vieno namų ūkio nario disponuojamos pajamos.....	58
5 pav. Gyvenimo lygio kategorijos, kurioms save priskyrė kaimo gyventojai.....	59
6 pav. Poilsiautojų skaičius kaimo turizmo sodybose.....	62
7 pav. Poilsiautojų skaičiaus paskirstymas pagal apskritis.....	79
8 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį.....	79
9 pav. Apklaustųjų kaimo gyventojų pasiskirstymas pagal amžių.....	77
10 pav. Respondentų pasiskirstymas kaimiškosiose vietovėse.....	78
11 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal veiklas.....	79
12 pav. Respondentų išsilavinimas.....	79
13 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal pagrindinį užsiėmimą.....	80
14 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal nuosavos žemės turėjimą.....	80
15 pav. Ūkininkaujančių respondentų pasiskirstymas pagal verslo sritį.....	81
16 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal pragyvenimo šaltinį.....	82
17 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal pajamų pastovumą.....	82
18 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal automobilio turėjimą.....	83
19 pav. Respondentų galimybės naudotis kompiuteriu.....	84
20 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal būsto tipą.....	84
21 pav. Respondentų gyvenamasis būstas.....	85
22 pav. Respondentų gyvenamojo būsto remonto poreikis.....	85
23 pav. Respondentų ūkinės būklės vertinimas.....	86
24 pav. Respondentų vertinimas apie naujų įmonių kūrimą.....	87
25 pav. Respondentų nuomonių sklaida apie dabartinę situaciją kaime.....	87
26 pav. Sveikatos priežiūros įstaigos veikiančios seniūnijose.....	91
27 pav. Viešojo maitinimo įstaigos veikiančios gyvenvietėse.....	91
28 pav. Mokyimo įstaigos, veikiančios seniūnijose.....	92
29 pav. Seniūnijos darbuotojų nuomonė apie apleistų pastatų panaudojimą.....	92
30 pav. Seniūnijos darbuotojų nuomonė apie kultūrinės veiklos organizavimą.....	93
31 pav. Seniūnijos darbuotojų aktyvaus poilsio organizavimo vertinimas.....	93
32 pav. Migracijos procesai seniūnijose.....	94
33 pav. Ūkinės veiklos pokyčiai seniūnijose.....	95
34 pav. Seniūnijos kultūrinės veiklos vertinimas.....	97
35 pav. Kriminogeninės situacijos vertinimas seniūnijose.....	87
36 pav. Seniūnijų vietos bendruomenių veiklos vertinimas.....	88

PRIEDŲ SĄRAŠAS

- 1 priedas.** Seniūnijų darbuotojų pasiskirstymas pagal seniūnijas.
- 2 priedas.** Kaimiškųjų vietovių gyventojų pasiskirstymas pagal atstovaujamą vietovę.
- 3 priedas.** Anketa seniūnijų darbuotojams.
- 4 priedas.** Anketa kaimo gyventojams.
- 5 priedas.** Savivaldybių demografiniai duomenys.
- 6 priedas.** Savivaldybių gyventojų skaičiaus pasiskirstymas.
- 7 priedas.** Bedarbių skaičius Lietuvos rajonuose 2007 m.
- 8 priedas.** Mažiau palankios ūkininkauti vietovės Lietuvoje.

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Sąvokos magistro darbe pateikiamos remiantis šiais šaltiniais: Lietuvos kaimo plėtros 2007-2013 metų fondo programa (2006), Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministro įsakymu „Dėl darbo ekonomikos ir mokymo metodikos tarnybos pavadinimo pakeitimo ir programos „LEADER ir žemdirbių mokymo metodikos centro nuostatų patvirtinimo“, Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymu, dabartiniu lietuvių kalbos žodynu, Žemės ūkio enciklopedija T.3.

Agrarizacija – žemės ūkio žaliavinio sektoriaus dalies didėjimas kaimo vietovės ištekliuose, privačiųjų ir viešųjų vertybių kūrimo, užimtumo, pajamose ir t. t.

Alternatyvi žemės ūkiui veikla – bet kuri kaimo vietovėje vykdoma veikla, nepriskirtina žemės ūkio veiklai.

Deagrarizacija – žemės ūkio žaliavinio sektoriaus dalies mažėjimas kaimo vietovės ištekliuose, privačiųjų ir viešųjų vertybių kūrimo, užimtumo, pajamose.

Ekologinis žemės ūkis – Žemės ūkio ministerijos nustatytus reikalavimus atitinkanti žemės ūkio veiklos sistema, kurioje pagaminami ekologiški žemės ūkio ir maisto produktai.

Kaimas – geografiškai apibrėžta gyvenamoji vietovė, neturinti miesto ir miestelio požymių (Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymas, priimtas 1994 m. liepos 19 d., nauja redakcija – 2000 m. spalio 12 d., pataisos - 2001, 2003, 2004, 2005 metais)

Kaimo bendruomenė – įstatymų nustatyta tvarka įregistruota grupė kaimo vietovėje gyvenančių žmonių, siejamų bendrų viešųjų poreikių ir interesų, kuriuos numatyta įgyvendinti savivaldos principais paremtomis priemonėmis.

Kaimo vietovė – kaimas, miestelis ar miestas, kurio gyventojų skaičius neviršija šešių tūkstančių.

Kaimo gyventojai – visi asmenys, gyvenantieji vietovėse, kurios pagal valstybės administracinę teritorinę suskirstymą yra laikomos kaimiškosiomis. Kaimo gyventojai pagal šiuolaikinę kaimo plėtros sampratą negali būti tapatinami tik su ūkininkais arba žemdirbiais, t. y. asmenimis, betarpiškai dalyvaujančiais pirminėje žemės ūkio gamyboje.

Kaimo plėtra – kaimo vietovių gyventojų gyvenimo kokybės gerinimas, kaimo ūkinės ir socialinės struktūros, taip pat bendruomeninių ryšių tobulinimas siekiant užtikrinti ekonominę ir socialinę sanglaudą, saugoti ir kurti darbo vietas kaimo vietovėse, saugoti ir puoselėti etninę kultūrą, kraštovaizdį bei gamtinę aplinką.

Kaimo verslininkai – alternatyvų, t. y. ne žemės ūkio verslą kaimo vietovėse plėtojantieji verslininkai.

LEADER programa - viena iš Europos bendrijos programų, kurios tikslas – skatinti kaimo bendruomenių plėtrą, ugdyti jų savarankiškumą ir iniciatyvumą. Iki Lietuvos tampa ES nare, šiai bendrijai priklausančiose šalyse nuo 1991 metų buvo vykdoma LEADER I programa. Ją pakeitė LEADER II. Ši santrumpa yra sudaryta iš prancūzų kalbos žodžių, reiškiančių Kaimo plėtros priemonių ryšių programą.

LEADER+ - ES struktūrinių fondų bendrijų iniciatyva, tapusi viena iš Bendrosios žemės ūkio politikos dalių, skatinanti ne tik šios bendrijos šalių senbuvius, bet ir naujų narių kaimo bendruomenių aktyvumą. Skirtingai nuo LEADER I ir LEADER II parama teikiama visoms kaimiškųjų vietovių bendruomenėms. Joje dalyvauja visos ES valstybės. Pagal 2007 - 2013 metų BPD (Bendrojo programavimo dokumentą) LEADER programa yra viena iš esminių kaimo plėtros finansavimo krypčių.

Miestelis - yra kompaktiškai užstatytos gyvenamosios vietovės, turinčios nuo 500 iki 3000 gyventojų, kurių daugiau kaip pusė dirbančiųjų dirba pramonėje, verslo bei gamybinės ir socialinės infrastruktūros srityse, taip pat tradiciniai miesteliai.

Šeimos ūkis – tai ūkiai, turintys nuo 3 iki 150 ha, o išskirtinis šių ūkių bruožas būtų tas, kad juose ūkininkauja šeimos nariai, o samdomi žmonės gali nudirbti ne daugiau kaip trečdalį visų darbų. Tokį šeimos ūkio apibrėžimą yra pasirinkusi pati Lietuvos šeimos ūkių sąjunga (LŠŪS).

Tradiciniai amatai – specialaus pasirengimo, gebėjimų ir įgūdžių reikalaujančios, iš kartos į kartą perduodamos ūkinės veiklos formos, grindžiamos daugiausia rankų darbu, nesudėtingu įrankių naudojimu, istoriškai susiklosčiusiomis technologijomis (technikomis) bei įprastinėmis vietos žaliavomis ir kuriančios produktus, turinčius autorinio individualumo bruožų.

Ūkininkai - fizinis asmuo, kuris vienas arba su partneriais verčiasi žemės ūkio veikla ir miškininkyste, o jo ūkis yra įregistruotas Ūkininkų ūkių registre (LR Ūkininko ūkio įstatymas).

Vietos veiklos grupė (VVG) - tai teritoriniu pagrindu suburta savarankiška kaimo bendruomenių organizacija, kurioje vietinės valdžios atstovų gali būti ne daugiau kaip 25 proc., o kitą dalį turi sudaryti visuomeninių ir verslo organizacijų atstovai. Vietos veiklos grupė teisiškai apibrėžiama ir registruojama kaip asociacija. Jos tikslas – parengti integruotą atitinkamos teritorijos socioekonominės plėtros programą ir įgyvendinti šią strategiją vienu ar keliais projektais.

Žemės ūkio bendrovė - fizinių asmenų veiklos žemės ūkyje teisinė įmonės forma. Lietuvoje - pagal Žemės ūkio įmonių turto privatizavimo įstatymą privatizuota buvusi žemės ūkio įmonė arba, sudarius steigimo sandorį, fizinių ir juridinių asmenų įsteigta įmonė, kurioje turi būti ne mažiau kaip 2 nariai, o maksimalus narių skaičius neribojamas.

Žemės ūkio diversifikacija (įvairinimas) – procesas, kai žemės ūkio ekonominiai vienetai (ūkiai) pertvarko savo ekonominę veiklą pradėdami gaminti naujas žemės ūkio produkcijos rūšis

ar teikti naujas paslaugas, šią veiklą derindami su ne žemės ūkio gaminių gamyba bei paslaugomis, visa tai realizuodami kuo įvairesnėse rinkose.

Žemės ūkis – ūkio šaka, apimanti žemės ūkio veiklą.

Žemės ūkio produktų gamyba – veikla, kurios metu yra sukuriama arba iš gamtos išgaunami žemės ūkio produktai.

Žemės ūkio valda – žemės ūkio veiklos ar ne žemės ūkio veiklos subjekto plėtojamos žemės ūkio veiklos ir (arba) ne žemės ūkio veiklos gamybos vienetų visuma, susijusi bendrais teisiniais, technologiniais ir ekonominiais santykiais.

Žemės ūkio veikla – veikla, apimanti žemės ūkio produktų gamybą ir apdorojimą, savo pagamintų ir apdorotų žemės ūkio produktų perdirbimą, maisto produktų gamybą ir šių produktų realizavimą, taip pat paslaugų žemės ūkiui teikimą. Žemės ūkio veikla nelaikoma maisto produktų gamyba iš ne savo pagamintų ir apdorotų žemės ūkio produktų ir šių produktų realizavimas.

Žemdirbiai – pirminėje žemės ūkio gamyboje dalyvaujantys dirbantieji, kuriems ši veikla yra pagrindinis pajamų šaltinis.

IVADAS

Darbo aktualumas. Intensyvi kaita yra esminis XX a. pabaigos - XXI a. pradžios bruožas. Jos padarinius galime stebėti įvairiose žmogaus veiklos ir gyvenimo srityse. Sparčiai kinta ūkinės veiklos struktūra. Pastarąjį dešimtmetį visoje Europoje, taip pat ir Lietuvoje, vyksta intensyvūs ekonominiai bei socialiniai procesai, kurie gana stipriai keičia tradicinį požiūrį į kaimo vietas, jų funkcijas ir vaidmenį, siekiant kiekvienos valstybės gerovės bei darnaus vystymosi. Vykstantys pokyčiai apima įvairias sferas, pradedant kaimo politikos formavimu tiek tarptautiniame, tiek vietiniame lygmenyse, baigiant įgyvendinimu, kuris apima pokyčius finansavime bei naujų programų, projektų ir priemonių, skatinančių subalansuotą neurbanizuotų vietovių plėtrą, atsiradimą. Į kaimą žvelgiama kaip į visuotinę šalies infrastruktūrą.

Kaimo vietovės sudaro apie 80 procentų Europos Sąjungos teritorijos. Jose gyvena didelė Europos Sąjungos gyventojų dalis, todėl natūralu, jog pastaruoju metu jų vystymasis ir tvari plėtra yra viena prioritetinių daugelio valstybių politikos sričių ir tuo pačiu daugiausiai investicijų reikalaujanti sfera. Plečiantis Europos Sąjungai, gyvenamosios kaimo vietovės tampa dar svarbesnės dėl savo naudingumo visai visuomenei, todėl kiekvienai valstybei itin svarbu remti kaimo ekonomiką ir bendruomenes, kad kaimo vietovės taptų patrauklesnės ir darniai vystytųsi. Visi šie procesai privertė iš esmės koreguoti Europos Sąjungos Bendrosios žemės ūkio politikos tikslus. Europos Sąjungos priimtuose dokumentuose „Kaimo ateitis“ (1988 m.), Europos Tarybų kaimiškujų vietovių chartija (1996 m.), Cork'o deklaracija (1996 m.), „Darbotvarkė 2000“ (1999 m.) ir programos (LEADER I (1991-1994), LEADER II (1995-1999), LEADER + (2000-2006) pabrėžiama tolydi kaimo plėtra. Šiuose dokumentuose kaimas suprantamas ne vien tik kaip teritorija, tinkanti plėtoti žemės ūkį, bet ir kaip kraštovaizdžio vieta, unikalus kultūros paveldas, bendruomenių aktyvinimas, infrastruktūros plėtojimas ir tobulinimas. Kaip teigia mokslininkai Raimundas Dužinskas, Valentina Ratkevičienė ir Jonas Jasaitis (2007), „nauji iššūkiai iškilę, Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, reikalauja radikaliai keisti požiūrį į neurbanizuotų vietovių funkcijas ir ieškoti naujų ekonominės plėtros kelių, naujų veiklos būdų, nes tai skatina stiprėjanti konkurencija bei importo srautų didėjimas.“

Kadangi kaimo vystymasis yra labai dinamiškas ir reliatyvus procesas, problemų sprendimo būdai yra nevienareikšmiški. Siekiant sėkmingo kaimo plėtros vystymosi ir valdymo, kaimo gyventojų profesinės kompetencijos ir tuo pačiu gyvenimo kokybės tobulėjimo, reikia ugdyti gebėjimus konkuruoti, planuoti ir koordinuoti kaimo vietovių plėtrą, prisitaikant prie išorinių pokyčių, ir politinių sprendimų. Lietuvos kaimo vietovėse vykstantis deagrarinizacijos procesas, kuriam būdinga tai, kad praeityje vyravusias agrarines veiklas papildo kitos, susijusios tiek su žemės ūkio produkcijos tolesniu perdirbimu (gilėjimo aspektas), tiek su naujų kaimo vietovei

būdingų ar net nebūdingų veiklų skverbimusi (plėtimosi aspektas) verčia problemas nagrinėti ne vien žemės ūkio požiūriu (kada kaimas ir žemės ūkio sektorius – praktiškai beveik sutampantys objektai), bet ieškant daugiafunkciškumo visose kaimo veiklose [6]. Šiuolaikinėje poindustrinėje ekonominėje sanklodoje kaimas negali būti vertinamas tik kaip žemės ūkio produkcijos gamybos arsenalas.

Dauguma mokslininkų, nagrinėjančių kaimo plėtros problemas, pažymi, jog kaimo vietai dabar ir ateityje vienu metu teks spręsti kelis tarpusavyje susijusius uždavinius:

- 1) gaminti maisto, pluošto bei energetinę žaliavą bei (iš dalies) maisto produktus;
- 2) palaikyti tinkamą regeneruojamų gamtos išteklių (dirvožemio, vandens, oro) kokybę, užtikrinti agroekosistemų stabilumą;
- 3) užtikrinti maisto saugumą ir kokybę;
- 4) išsaugoti ir regeneruoti bioįvairovę, natūralų bei kultūrinį kraštovaizdį;
- 5) išsaugoti, regeneruoti, bei pritaikyti naujai paskirčiai kaimo materialų bei dvasinį paveldą;
- 6) kurti ir tinkamai eksploatuoti kaimo viešojo naudojimo infrastruktūrą ir kt.

Ypatingas dėmesys, anot prof. M.Treinio, skiriamas ekonomikos diversifikavimui kaimo regionuose, kur ūkininkavimas tampa ne vieninteliu sektoriumi šioje ekonomikos šakoje. Vakarų Europos šalyse (Belgijoje, Nyderlanduose, Italijoje ir kt.) pasiteisinęs daugiafunkcinis žemės ūkis šiandien traktuojamas kaip Europos Sąjungos kaimo plėtros modelis. Ūkininkų vaidmuo daugelyje regionų iš esmės keičiasi, jie tampa ne tik kaip maisto produktų gamintojai, bet ir erdvės, skirtos rekreacijai kūrėjai, kultūrinio paveldo sergėtojai [49, p.5]. Taigi, pagrindinė neurbanizuotų vietovių plėtros strateginė kryptis – jų ekonominės veiklos įvairinimas.

Minėti pokyčiai taip pat aktualūs ir būdingi Šiaurės Lietuvos regionui, kuris dažnai priskiriamas kaip vienam iš lėtai augančių regionų ir išsiskiria savo socialine bei ekonomine situacija.

Darbe didelis dėmesys skiriamas kaimo plėtros politikos analizei, išskiriant politikos formavimo, įgyvendinimo bei vertinimo lygmenis, detaliau analizuojant kaimo politikos finansavimą. Nagrinėjamos tradicinių ir naujų kaimo funkcijų suderinamumo problemos ir įgyvendinimo galimybės Šiaurės Lietuvos regione. Aptariamos rezidencinė, ekonominės veiklos diversifikavimo, relaksacinė ir rehabilitacinė, pažinimo ir lavinimo, etnografinio ir etinio paveldo išsaugojimo bei kraštovaizdžio puoselėjimo funkcijos, pateikiami jas apibūdinantys rodikliai. Šiaurės Lietuvos regionų atlikti tyrimo rezultatai leido dar geriau atskleisti situaciją šio regiono kaimo vietovėse, parengti siūlymus bei rekomendacijas kaimiškųjų vietovių plėtros problemų sprendimui.

Šiaurės Lietuvos regionas palankus žemdirbystei. Regiono dirvožemio mažas užterštumas leidžia plėtoti ekologiškus ūkius ir natūralių produktų gamybą. Regione yra palankios sąlygos plėsti augalininkystės ir gyvulininkystės produktų gamybą ir perdirbimą, ypač pieno ir mėsos ūkius. Šiame regione yra nemažai modernizuojamų ūkių, tačiau juose trūksta aukštos kvalifikacijos specialistų, kurie galėtų imtis ūkių plėtros, pagyvintų žemės ūkio sektoriaus pobūdžio veiklą ir įgyvendintų Šiaurės Lietuvos regiono plėtros strategiją. Mūsų atlikto tyrimo rezultatai parodė, jog Šiaurės Lietuvos regionų kaimo išteklių kokybės požiūriu yra probleminiai dėl žmoniškųjų išteklių stokos (dalies gyventojų žemesnio išsilavinimo lygio, trūksta darbuotojų - pradant aukštos kvalifikacijos specialistais ir baigiant kvalifikuotais darbininkais), pasyviai vyksta diversifikaciniai procesai.

Mokslinė problema ir jos ištyrimo lygis. Išsivysčiusių šalių patirtis reikalauja radikaliai keisti požiūrį į neurbanizuotų vietovių funkcijas ir ieškoti naujų ekonominės plėtros kelių. Pastarųjų metų praktika rodo, kad Lietuvos kaimo vietovėse labai sparčiai kinta ūkinė veikla ir gyventojų profesinė struktūra. Išryškėja naujos ūkininkavimo formos, kuriamos naujos prekinės ir viešosios vertybės, formuojasi nauja šeimos būsto samprata. Svarbiausias uždavinys, išskylantis ilgalaikių strategijų rengėjams, yra būtinybė suderinti tradicines ir naujas neurbanizuotų vietovių funkcijas, optimaliai patenkinant tiek kaimo gyventojų poreikius, tiek darnią valstybės viso ūkio plėtotę. Netolygi vietovių plėtra tampa rimta kliūtimi šalies ekonominės galios stiprinimui ir sukelia nepageidaujamas socialines pasekmes. Tai ypač aktualu nepakankamai urbanizuotiems regionams, prie kurių priskiriama ir šiaurinė Lietuvos dalis. Įvertinus skirtingą Šiaurės Lietuvos regiono plėtros lygį ir nepakankamą pažangos ir plėtros galimybių analizę, galime teigti, kad tai apsunkina tiek bendrosios, tiek šakinių ir regioninių strategijų rengimą. Kaip teigia Šiaulių universiteto Kaimo plėtros centro vadovas Jonas Jasaitis – „atsiliekančių sričių plėtros galimybių paieška yra svarbiausia Lietuvos strateginio planavimo problema“ [18].

Kaimo vietovių pokyčius Lietuvoje analizuoja Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto, Lietuvos žemės ūkio, Klaipėdos ir Vilniaus Pedagoginio universiteto mokslininkai bei Šiaulių universiteto mokslininkai. Lietuvoje kaimo plėtros problemas nagrinėjo nemažai autorių. Žemės ūkio politikos raidą - Raimondas Dužinskas, Rasa Melnikienė, Arūnas Poviliūnas, kaimo, kaip darbo rinkos problemas - Marija Jankauskienė, kaimo gyventojų ekonominius ir socialinius veiksnius analizavo Vlada Vitunskienė, Dalia Vidickienė, kaimo plėtros tyrimų integralumą ir kompleksiskumą, mokymo, švietimo įtaką kaimo gyventojų verslumui, ūkių konkurencingumui, smulkaus ir vidutinio verslo plėtrą kaimo vietovėse, neurbanizuotų vietovių šiuolaikinių funkcijų sistemą - Jonas Jasaitis, kaimo plėtros galimybes įgyvendinant bendruomenių strategijas Vilma Atkočiūnienė, Erika Ribašauskienė, Valerija Uždavinienė, Kęstutis Ališauskas, Vitalija Katkuvienė, kaimo gyventojų verslumą, daugiafunkciškumą - Mečislovas Treinys. Kaimo istorinio

etnografinio, kultūrinio ir dorovinio paveldo išsaugojimą bei puoselėjimą aptaria Romualdas Grigas, Valė Macijauskienė, Alvydas Aleksandravičius, Renata Navikienė ir kt.

Darbo naujumas. Tyrimų, kuriuose būtų išnagrinėtos naujųjų kaimo vietovių funkcijų įgyvendinimo galimybės Lietuvos Šiaurės regione, nėra atlikta. Pateikti tyrimo rezultatai, kurie atskleidžia Šiaurės Lietuvos regiono kaimiškųjų vietovių gyventojų, tarp jų ir seniūnijų darbuotojų, požiūrį į jų gyvenamosios vietovės plėtros galimybes, dabartinę situaciją, nuomonę apie netradicinių veiklų vystymo tendencijas jų gyvenamojoje vietovėje. Darbe surinkti ir apibendrinti statistiniai duomenys, apibūdinantys naujų kaimo funkcijų plėtrą Lietuvoje bei Šiaurės Lietuvos regione.

Darbo objektas: naujosios (arba netradicinės) kaimiškųjų vietovių funkcijos.

Darbo dalykas: naujųjų (netradicinių) kaimiškųjų vietovių funkcijų plėtros galimybės Šiaurės Lietuvos regione.

Darbo tikslas: nustatyti ir atskleisti naujų (netradicinių) kaimo vietovių funkcijų plėtros galimybes ir tendencijas Šiaurės Lietuvos regione.

Atsižvelgdami į tyrimo tikslą, iškėlėme hipotezę: išreiškiama prielaida, kad neurbanizuotų vietovių šiuolaikinių funkcijų sistemos išryškėjimas atvertų naujas jų plėtros galimybes.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizavus naujausią mokslinę literatūrą, atskleisti šiuolaikinę kaimo plėtros koncepciją bei kaimiškųjų vietovių naujų funkcijų vietą šios koncepcijos įgyvendinime.
2. Remiantis direktyviniais dokumentais, išanalizuoti kaimo plėtros politiką Lietuvoje, išskiriant politikos formavimo, finansavimo, įgyvendinimo bei vertinimo procesus ir įvertinti naujų kaimo funkcijų įtvirtinimą šiuose procesuose.
3. Susisteminti ir įvertinti atlikto empirinio Šiaurės Lietuvos kaimiškųjų vietovių gyventojų ir seniūnijų darbuotojų nuomonių tyrimo rezultatus, atskleisti kaimiškųjų vietovių gyventojų ir valstybės tarnautojų požiūrį į šiuolaikinio kaimo plėtros ekonomines bei socialines problemas, naujų (netradicinių) veiklų plėtojimą.

Tyrimo metodai:

- mokslinės, teisinės ir statistinės literatūros analizavimas;
- anketinė apklausa, atliekant pagrindinį empirinį tyrimą;
- statistinė duomenų analizė atlikta naudojant duomenų kaupimo ir analizės SPSS 10.0 (Statistical Package for Social Science) programos paketą.

Tyrimo bazė ir imtis: tyrimas atliktas Šiaurės Lietuvos rajonuose (Akmenės raj., Mažeikių raj., Joniškio raj. Radviliškio raj. Šiaulių raj., Panevėžio raj.). Jame dalyvavo **398 respondentai**. Iš jų: 98 seniūnijų darbuotojai, 300 kaimo gyventojų.

Tyrimo etapai:

2006 m. rugsėjis-gegužė - mokslinės literatūros ir teisės dokumentų analizė;

2007 m. rugsėjis-gruodis - konstatuojamasis tyrimas;

2008 m. sausis-balandis - duomenų analizė, duomenų apdorojimas ir apibendrinimas.

1. ŠIUOLAIKINĖ KAIMO PLĖTROS KONCEPCIJA

Kaimo plėtros politika ir jos formavimas yra sudėtingas procesas, apimantis tiek Lietuvos, tiek ir Europos Sąjungos institucijų formaliuosius ir neformaliuosius sprendimus. Šioje magistro darbo dalyje nagrinėjama kaimo plėtros kilmė ir raida, jos tikslai, analizuojamos kaimo plėtros politikos realizavimo priemonės, žemės ūkio garantijų ir orientavimo politika. Taip pat analizuojamos šioje srityje vykdomos reformos, nagrinėjami kaimo plėtros politikos finansavimo bei vertinimo aspektai.

1.1. Kaimo plėtros samprata ir bruožai

Tiek lietuvių, tiek užsienio autorių literatūroje nėra pripažintos vienareikšmės kaimo sąvokos. Lingvistinė žodžio „kaimas“ reikšmė – tai žemdirbių darbo ir gyvenamoji vieta. Lietuvių enciklopedijoje kaimas apibūdinamas kaip grupė sodybų, kiemu, ūkių, kurie savo artumu, žemės išdėstymu bendrais naudojamais plotais (ganyklomis, miškais, vandenimis ir kt.) ar šiaip tradiciniais vienas nuo kito priklausomais veiksniais, sudaro atskirą vienetą. Arūnas Poviliūnas (2002) teigia, kad kaimas suprantamas kaip tam tikra teritorija, su gamtos ir žmonijos suformuotu kraštovaizdžiu, tam tikru gyventojų skaičiumi, jų gyvenimo sąlygomis bei kokybe, vienokia ar kitokia gamybinės bei socialinės sferos objektų santalka bei atitinkamomis veiklos kryptimis, regionine kultūra ir gyvensena [38]. Mečislovas Treinys ir Alvydas Baležentis (1999) kaimo vietovę apibūdina kaip teritoriją, kurioje dominuoja natūrali gamtinė aplinka, o didžioji žemės naudmenų dalis naudojama žemės ūkiui, miškininkystei, žvejybai, rekreacijai ir nedidelė gyventojų, sudarančių teritorines kaimo bendruomenės, koncentracija [51]. Rasa Melnikienė (2005) teigia, kad kaimo vietovė – tai teritorija, kurioje dominuoja natūrali gamtinė aplinka, o gyventojams būdinga nedidelė koncentracija. Kaimo gyvenamųjų vietovių savita socialinė ir kultūrinė infrastruktūra lemia joms būdingą gyvenseną, santykius, regioninę kultūrą [33]. Donatas Stanikūnas (1999) apibrėždamas kaimo sąvoką, teigia, kad kaimas – tai teritorija su visais joje esančiais objektais ir subjektais be miestų teritorijos [44]. Daugumos atveju, kaimas plačiąja prasme suprantamas kaip visa periferinė šalies teritorija, išskyrus miestus. Tačiau reikia pažymėti, kad ankstesni kaimo apibrėžimai, kurie buvo pagrįsti kaimo ir miesto priešpastatymu, nebeatitinka nūdienos realijų. Iš tikrųjų, kaimo sąvoka yra platesnė. Taigi, su sąvokomis „kaimas“ ar „kaimo vietovė“ siejama daug įvairių koncepcijų ir supratimų: tai ir gyventojų negausumas (išsisklaidymas), miestų nutolimas ar nebuvimas, priklausomumas nuo žemės ūkio ir kitų pirminių pramonės šakų, tradicinių kultūrų ir pan. Apibūdinant kaimo vietoves, R.Melnikienė ir D. Vidickienė (2007) pastebi, kad populiarėja ne dvimatis regionų skirstymas į kaimo ir miesto kategorijas, bet kelių ar bent trijų rūšių regionų tipų išskyrimas pagal jų kaimiškumo laipsnį [33].

Kaimiškųjų regionų išskyrimo kriterijai vis dar yra teorinių diskusijų objektas dėl įvairiose valstybėse kaimiškosioms teritorijoms priskiriamų vietovių įvairovės. Mokslinėje literatūroje naudojami skirtingi vietovių urbanizavimo lygio vertinimo rodikliai. Pavyzdžiui, W. Grosskopf ir R. Altmann (2004) mano, kad pagrindiniai kriterijai, charakterizuojantys kaimą, tai gyventojų skaičius ir tankumas, veiklos rūšys, teritorijos panaudojimo pobūdis [20].

Europos Komisijos užsakymu Milano (Italija) mokslininkų atliktoje studijoje „Europos kaimiškųjų vietovių tipologija“ pateikiamos dvi plačiausiai naudojamos vietovių klasifikavimo sistemos. Pastaruoju metu populiarī Ekonominės kooperacijos ir plėtros organizacija (**EKPO**) pasiūlyta metodika, pagal kurią išskiriami kaimo, pusiau kaimo ir miesto regionai. Pagal Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (**OECD**) metodiką, atsižvelgiama į tai, kuri to regiono gyventojų dalis priklauso kaimo bendruomenei. Pagal tai regionai skirstomi į tris tipus:

- 1) vyraujantis kaimiškasis profilis, kai daugiau kaip 50 proc. gyventojų priklauso kaimo bendruomenėms;
- 2) vidutiniškai kaimiškasis profilis, kai nuo 15 iki 50 proc. gyventojų priklauso kaimo bendruomenėms;
- 3) vyraujantis miestiškasis profilis, kai mažiau kaip 15 proc. gyventojų yra kaimo bendruomenių nariai;

Eurostat’o metodika remiasi tokiu rodikliu, kaip gyventojų skaičius 1 kv. kilometre:

- 1) tankiai apgyvendintos sritys, kuriose daugiau kaip 500 gyventojų viename kvadratiname kilometre. Šiai grupei priskiriamos Vakarų Europai būdingos susisiekiančių miestų, miestelių ir priemiesčių sritys;
- 2) vidutiniško tankumo sritys, kuriose yra nuo 100 iki 500 gyventojų viename kvadratiname kilometre;
- 3) retai apgyvendintos sritys, kuriose yra mažiau kaip 100 gyventojų viename kvadratiname kilometre [18, p.2].

Regionų klasifikacija pagal jų kaimiškumo laipsnį pastaruoju metu susidūrė su ypač daug sunkumų. Apibendrinant mokslinėje literatūroje aptariamąs problemas, galima išskirti 5 veiksnis, apsunkinančius regionų klasifikaciją pagal jų kaimiškumo laipsnį:

- kaimo sampratos pokytis;
- sustiprėję kaimo ir miesto ryšiai;
- statistikos duomenų kaimo / miesto pjūviu trūkumas;
- kiekybinių ribų tarp kaimo ir miesto sąlygiškumas ir nepastovumas;
- skirtingoms valstybėms priklausančių regionų nevienodumas [29].

Tačiau kasdieninėje praktikoje naudojami paprastesni vietovių identifikavimo būdai, kuriuos sąlygoja kiekvienos valstybės administracinė – teritorinė susiskirstymą sąlygojantys norminiai

aktai. Jei anksčiau apibrėžiant Lietuvos kaimą, buvo naudojama 3 tūkst. gyventojų riba, tai šiuo metu Kaimo plėtros programoje – kaimo vietovė traktuojama kaip kaimas, miestelis ar miestas, kuriame gyvena iki 6 tūkst. gyventojų. Tuo tarpu, Vakarų Europos valstybėse šis skaičius skirtingas (pvz. Slovakijoje naudojama 5 tūkst., Čekijoje - 2 tūkst. gyventojų riba) [33, p.2].

Pastaruojų metu dažniausiai naudojami 3 regionų klasifikavimo pagal urbanistinius požymius būdai:

- pagal gyventojų skaičių gyvenvietėse;
- pagal tai, ar regionas turi didmiestį;
- pagal gyventojų tankį.[29]

J. Jasaitis (2006) pastebi, kad vis dar gaji „buitiškoji kaimiškoji vietovių samprata, kuri tradiciškai grindžiama teiginiu, kad pagrindinė jų funkcija – žemdirbystė. Kaimas suprantamas kaip retai apgyventa vietovė, kurioje plėtojama tradicinė augalininkystė, daržininkystė, gyvulininkystė, miškininkystė ir pan., o daugumos gyventojų išsimokslinimas – nebaigtas vidurinis arba darbininkiškas proftechninis. Jų darbo našumas – gana žemas, pragyvenimas – sunkus, gyvenimo kokybė – nepakankama, laisvalaikis – primityvus, perspektyvų suvokimas – miglotas“. Anot autoriaus, būtinais vaizdiniais grindžiama samprata lemia požiūrį į kaimą kaip į tokią ekonominę erdvę, kurios paskirtis aprūpinti žaliava maisto produktų gamybos ir kai kurių kitų pramonės šakų, susijusių su žemės ūkiu arba miškininkyste, pavyzdžiui, tekstilės, baldų ir kitų medienos dirbinių gamybos, įmones [17].

Kai kurių autorių siauri pastebėjimai, kad kaimas, tai tik „didžiulė erdvė, kurioje vyksta žemės ūkio gamyba ir nemaža dalis kitų maisto ūkio funkcijų, kur dauguma kaimo vietovės teritorijos dalies naudojama maisto, pluošto, energetinės (spirito, biodyzelino) bei medienos žaliavos gamybai, kur daugeliui kaimo vietovės gyventojų žemės ūkio gamyba, žuvininkystė ar miškininkystė yra daugiau negu verslas, kad tai jų savitas gyvenimo būdas, kuris dėl objektyvių ir subjektyvių priežasčių nelengvai pakeičiamas.“ (V.Škadauskienė, 2006), jau nebeatitinka šiuolaikinių neurbanizuotų kaimo funkcijų plėtros vizijos.

Mokslinėje literatūroje kaimo plėtra apibūdinama labai įvairiai, tačiau šiai sąvokai būdingi keletas esminių momentų. Dažniausiai kaimo plėtra siejama su kaimo vietovių gyventojų gyvenimo kokybės gerinimu, kuris apima kaimo ūkinės ir socialinės struktūros, bendruomeninių ryšių tobulinimą, siekimą užtikrinti ekonominę bei socialinę sanglaudą, darbo vietų kaimo vietovėse kūrimą ir saugojimą, kraštovaizdžio, gamtinės aplinkos bei etninės kultūros puoselėjimą [64]. V. Atkočiūnienė (2006) kaimo plėtrą pateikia kaip fenomeną, kuri yra įvairių fizinių, technologinių, ekonominių, sociokultūrinių ir institucinių veiksnių sąveikos galutinis rezultatas. „Kaip strategija, kaimo plėtra yra sukurta siekiant pagerinti ekonominę ir socialinę gerovę kaimo žmonėms. Kaip disciplina – tai tarpdiscipliniškumas gamtos, technologinių (žemės ūkio),

socialinių, psichologijos, inžinerijos, humanitarinių ir politikos mokslų“ [20, p. 35]. Kaip teigia autorė, kaimo plėtra neretai analizuojama ir vertinama iš dviejų pozicijų: vertikaliosios ir horizontaliosios integracijos. Vertikalajai integracijai būdingas kaimo plėtros integravimas į bendrą valstybės plėtros strateginį planavimą, kas susiję su nuostata, jog kaimas turi būti plėtojamas ne izoliuotai nuo šalies ekonominių bei socialinių problemų sprendimo, jo plėtra turi būti įtraukta į visas vykdomas šakines, funkcinės bei regioninės plėtros strategijas ir programas, įskaitant ir vykdomas Europos Sąjungos bei kitų tarptautinių organizacijų, ir turi būti jų sudėtine dalimi. Horizontalajai integracijai būdinga tai, jog konkrečios kaimo teritorijos plėtros veiksmai ir projektai turi būti integruoti į bendrus vietos plėtros planus arba strategijas, kurios apimtų tiek žmoniškųjų išteklių, tiek žemės ūkio, tiek smulkaus ir vidutinio verslo, kaimo viešųjų ir privačių paslaugų plėtrą, gamtinių ir kultūrinių išteklių panaudojimo įvairinimą ir derinimą. Analizuojant kaimo plėtros procesus, tyrėjai A. Aleksandravičius, R. Brazienė (2004) pabrėžia, kad kaimo plėtra turi būti tolydus, dinamiškas ir subalansuotas netrumpalaikis procesas, kur sukonzentruotas sisteminis požiūris į socialines, ekonomines, kultūrinės ir aplinkosaugines dimensijas. Darnios plėtros koncepcija pirmą kartą pavartota 1987 m. Brundland Komisijos ataskaitoje, kurios esmę galima nusakyti kaip „sąžiningas gamtos išteklių paskirstymas tarp kartų tiek ir tarp dabartinės kartos pirmojo, antrojo ir trečiojo pasaulio šalių gyventojų bei pozityvaus konsensuso tarp plėtros aplinkos, socialinės ir ekonominės dimensijų radimas“ [20].

Iš minėtų koncepcijų, galime apibendrintai teigti, kad kaimo plėtra tai:

- ♦ socialinės ekonominės sistemos kaimo vietovėje struktūriniai pokyčiai, sistemos stiprinimas;
- ♦ skatinamas kryptingas kaimo kokybinių ir kiekybinių ekonominių ir socialinių pokyčių procesas, nukreiptas į gyventojų gyvenimo ir darbo sąlygas;
- ♦ apgalvota tolydžių ekonominių, socialinių, politinių, kultūrinių ir aplinkos pasikeitimų raida, siekiant pagerinti vietos gyventojų gyvenimo ir darbo sąlygas;
- ♦ žemės ūkio ir kitų ekonominių veiklų bei bendruomenės plėtra;
- ♦ kaimo vietovių gyventojų gyvenimo kokybės gerinimas, jų bendruomeninių ryšių tobulinimas, siekiant užtikrinti ekonominę ir socialinę sanglaudą, saugoti ir kurti darbo vietas kaimo vietovėse, saugoti ir puoselėti etnokultūrą, kraštovaizdį bei gamtinę aplinką (LR Žemės ūkio ir kaimo plėtros įstatymas, 2002).
- ♦ procesas, kurio metu tam tikroje vietovėje aktyvios institucijos stiprina bei stabilizuoja veiklą, siekdami efektyviausiu būdu panaudoti vietos išteklius [20, p.8].

Savo pranešime, analizuodama kaimo plėtros procesus, Kaimo plėtros ir informacijos departamento direktorė V.Žoštautienė (2006), kaimo plėtrą apibūdina kaip kaimo vietovių

gyventojų gyvenimo kokybės gerinimą, kaimo ūkinės ir socialinės struktūros, taip pat bendruomeninių ryšių tobulinimą, siekiant užtikrinti ekonominę ir socialinę sanglaudą, saugoti ir kurti darbo vietas kaimo vietovėse, saugoti ir puoselėti etninę kultūrą, kraštovaizdį bei gamtinę aplinką. Apibendrinama kaimo plėtros teoriją, V. Atkočiūnienė (2003) pateikia ją kaip tęstinį procesą, susijusį su teigiamais kiekybiniais ir kokybiniais pokyčiais kaimo teritorinėje sistemoje ir išskiria šiuos šiuolaikinės kaimo plėtros pagrindinius bruožus:

- Naujoji kaimo plėtros paradigma apima valstybės ir rinkos sąlygojamą plėtrą;
- Nėra vienodo pokyčių proceso;
- Išsivysčiusių šalių kaimo plėtros procesai skiriasi nuo šių procesų besivystančiose šalyse;
- Kaimo plėtros misija yra įtraukti įgalinant kaimo žmones aktyviai dalyvauti procese;
- Trūksta konsensuso apie tai, kiek viešoji intervencija iššaukiant struktūrinius pokyčius, duoda teigiamos įtakos, mažinant kaimo ekonomikos nestabilumą, ir ar individai pasiekia savo pagrindinius tikslus sukuriant jiems dirbtines augimo sąlygas;
- Struktūrinius pokyčius iššaukiančios kaimo plėtros programos nepaliečia skurdaus kaimo gyvenimo, nes skurdas egzistuoja atskirai nuo oficialiai pripažintos ekonomikos;
- Skurdūs ūkininkai mažai naudojami formaliais kreditais, žemės ūkio produkciją dažnai parduodami privačiai turguose, o subsidijuojamos prekės nepasiekia skurstančiųjų.

Kaimo integruotos plėtros koncepcija siekiama optimalaus vertikalios ir horizontalios kaimo sistemos elementų integracijos suderinimo, t.y. balanso tarp vertikalių ir horizontalių kaimo plėtros dimensijų išlaikymo. Koordinavimo ir integravimo pasiekama kaip platesnės koncepcijos principų derinio ir išskaidytos tiesioginės atsakomybės [64].

Pagrindinės kaimo plėtros dimensijos apibrėžiamos remiantis LEADER+ programos patirtimi. Tačiau aptariant kiekvieno iš dėmenų tolydumą - svarbiausia yra jų suderinamumas.

Ekonominė plėtra – prisitaikyti prie aplinkos sąlygų, išsaugoti ir sukurti konkurencingus produktus ir paslaugas kaime;

Socialinė plėtra – stiprinti kaimo vietovės gyventojų sutelktumą ir integraciją;

Kultūrinė plėtra – palaikyti ir stiprinti kaimo vietovės kultūros savitumą;

Aplinkosauginė plėtra – išsaugoti ir atnaujinti esamus kaimo vietovės gamtos išteklius [20, p.9].

Donatas Stanikūnas (2002), nagrinėjantis kaimo plėtros problemas ir perspektyvas, pažymi, kad „valstybės misija kaimo raidos srityje yra užtikrinti subalansuotą plėtrą, kurti palankią teisinę, ekonominę, institucinę aplinką efektyviems ūkininkų ūkiams, žemės ūkio bendrovėms ir kitoms kaimo verslo įmonėms sėkmingai veikti konkurencinėje rinkoje, užsidirbti lėšų pragyvenimui ir

verslo plėtrai.“ Autorius, apibendrindamas kaimo plėtros perspektyvų tyrimą, išryškina svarbiausias sąlygas, kurios sudaro pagrindą žemės ūkio ir kaimo plėtros vystimuisi:

- žemės ūkio ir kaimo plėtros politika ir jos stabilumas;
- žemės ir maisto ūkio finansinis aprūpinimas;
- žemėtvarka ir žemės rinka;
- žmoniškųjų išteklių ugdymas [44].

XXI a. apibūdinamas kaip poindustrinis ekonomikos raidos etapas, kuriame žmonės atsidūrė visai kitomis vertybėmis pagrįstame pasaulyje, todėl, kaip teigia prof. M. Treinys, poindustrinės visuomenės formavimasis suponavo ir kitokią ūkio struktūrą, kurioje dominuoja paslaugų teikimas, bet ne prekių gamyba [64]. Smarkiai keičiasi ekonominė, socialinė ir kultūrinė kaimo aplinka. Dėl to tenka keisti kaimo raidos politikos sampratą ir kaimą traktuoti kaip teritorinį, o ne sektorinį darinį, nes, anot, R.Melnikienės (2007), laikai, kuomet nacionalinės politikos formuotojai tarp „kaimo“ ir „žemės ūkio“ sąvokų galėjo dėti lygybės ženklą, jau praeityje.

Pereinant iš informacinės visuomenės į žinių visuomenę, vis svarbiau tampa ne tiek sukaupti kuo didesnę duomenų bazę, iliustruojančią kaimo raidos procesus, kiek sugebėti atrinkti svarbiausius rodiklius, galinčius signalizuoti apie gresiančius pavojus ir atsiveriančias galimybes, kurios svarbios regionui ar valstybei [33]. Žinių visuomenėje, kaip teigia J. Jasaitis (2007), didėja dėmesys gamtai, vis geriau suvokiama, kokius nuostolius atneša visuomenės atitolimas nuo gamtos, kuri sąlygoja gyvenimas industrinėje aplinkoje. Šiandieniniai kaimo plėtros procesai neatskiriami nuo kraštovaizdžio bei etnografinio savitumo išsaugojimo, optimalaus gamtos ir žmonių išteklių panaudojimo ir remiasi subalansuotos arba tvarios plėtros principais [19]. Visa tai skatina naujų plėtros koncepcijų atsiradimą. Kaip pažymi ekspertai (Johnson 2001, OECD, 2006), vienas ryškiausių naujojo tūkstantmečio kaimo bruožų *mažėjantis žemės ūkio vaidmuo ekonomikoje*, nes kaip konstatuoja G. A. Wilson (2001), pogrąmybinis kaimas – tai naujai besiformuojanti kaimo subjektų veikos paradigma, pagrįsta kaimo, kaip šalies infrastruktūros, žemės, kaip teritorijos – vartojimo erdvės formavimusi, kada mažėjančią tradicinių maisto produktų ir žaliavos gamybą keičia komercializuotos ir nekomercializuotos viešosios gėrybės (ypač kraštovaizdžio, ūkinio ir kultūrinio paveldo objektų paslaugos) [54]. Visuomenei žengiant į naują poindustrinį etapą, kai ūkio struktūroje ima vyrėti ne pramonė, bet paslaugų sektorius, atsiranda visai kiti veiklos sėkmės veiksniai. D.Vidickienė (2007) mano, kad be pagrindinio sėkmės veiksnio – žinių, poindustriniame etape pasireiškia daug kitų naujų bruožų, kuriuos kaimo politikos formuotojai perorientuoja ir pakoreguoja į industrinei epochai būdingus kaimo vystymo tikslus ir metodus žinių visuomenei pritaikytais instrumentais. Pereinama nuo industrinio (techninio) požiūrio prie technologijų plėtros, prie integruoto požiūrio pakeičiant besąlygišką pelno siekimą subalansuota pažanga; nuo technokratinio požiūrio ir atskirties prie plėtros vadybos

dalyvavimo ir įtraukimo. Taigi, *šakinis požymis nebėra svarbiausias kaimo ir miesto teritorijų bruožas* [53].

Remiantis Hjalager A., Molgense R. (2006) ir kitų tyrėjų darbais, galime teigti, kad poindustrinio kaimo susiformavimą sąlygojo šie veiksniai:

- didėjantis darbo našumas gaminant bei perdirbant maistą ir jo žaliavas, todėl vis mažesnė kaimo dirbančiųjų dalis gali pagaminti maisto vis didesniam žmonių skaičiui, todėl likusieji atsilaisvina infrastruktūrinių gėrybių kūrimui, darbui paslaugų sferoje;
- laisva prekyba maistu įgalina jo atsivežti iš bet kurio pasaulio krašto, kas sumažina poreikį gamintis maistą teritorijose, kur gamtinės ir ekonominės sąlygos tam nepalankios;
- ilgėjantis laisvalaikis, kurį žmogus nori išnaudoti savo malonumui vartojimo sferoje, kuri vis labiau perkeliama iš uždarų miestų erdvių į atvirą kaimo vietovės erdvę;
- didesni gyventojų uždarbiai ir galimybė skirti daugiau lėšų gamtinės ir kultūrinės infrastruktūros sukurtų efektų vartojimui [46].

Tačiau prof. M. Treinys išvelgia ir kelias priežastis, galinčias trukdyti pogamybinio kaimo plėtrai:

Pirma, ženklus maisto ir pašarinių grūdų mokios paklausos didėjimas iškeltų šių produktų kainas pasaulyje ir Europos žemės ūkis taptų konkurencingas ir be valstybės paramos (tai procesą sulėtintų, bet krypties nepakeistų).

Antra, užsitęsęs energetinės problemos sprendimas, nerandant pakaitalo naftai. Tuomet galėtų plėtotis su maisto gamyba konkuruojanti biokuro (spirito, aliejaus, organinės masės) žaliavos gamyba žemės naudmenose, kas padidintų Europoje gamybinio žemės ūkio reikšmę, tikrai šį kartą orientuotą ne į maisto, bet į energetinių išteklių gamybą [51].

Tad daugumai mokslininkų, nagrinėjančių kaimo plėtros problemas dabar ir ateityje vienu metu teks spręsti kelis tarpusavyje susijusius uždavinius:

- 1) gaminti maisto, pluošto bei energetinę žaliavą bei (iš dalies) maisto produktus;
- 2) palaikyti tinkamą regeneruojamų gamtos išteklių (dirvožemio, vandens, oro) kokybę, užtikrinti agroekosistemų stabilumą;
- 3) užtikrinti maisto saugumą ir kokybę;
- 4) išsaugoti ir regeneruoti bioįvairovę, natūralų bei kultūrinį kraštovaizdį;
- 5) išsaugoti, regeneruoti, bei pritaikyti naujai paskirčiai kaimo materialųjį bei dvasinį paveldą;
- 6) kurti ir tinkamai eksploatuoti kaimo viešojo naudojimo infrastruktūrą ir kt.

Apibendrinant galime teigti, sparčiai modernėjantis žemės ūkis reikalauja radikaliai keisti požiūrį į kaimo koncepciją, atsisakyti vis dar paplitusios kaimo, kaip vien tik žemesnės gamybos ir buities kultūros sąvokos supratimo. Kaimo plėtros koncepcija tampa viena iš viešojo sektoriaus

valdymo koncepcijų, kuria siekiama žemės ūkio ir kaimo plėtros politikos valdymo, kaimo plėtros veikėjų veiklos valdymo ir veiklos keitimo.

1.2. Kaimo plėtros raidos formavimasis

Gyvenvietėms susidaryti didelę įtaką turėjo geografinė aplinka, gamybinių jėgų išsivystymo lygis ir jų pobūdis, socialinis - ekonominis vystimasis. J. Bučas (2001) pirmykštės bendruomenės ir ankstyvojo feodalizmo Lietuvos kaimą vadina iki valakiniu. Vėlyvojo feodalizmo kaimas, kurio regimasis charakteristikas nulėmė valakinio kaimo atributai, pavadintas valakiniu, kapitalizmo ūkines funkcijas atliekantis kaimas, - vienkiaminiu, sovietmečiu susiformavo dar viena, nauja, gyvenviečių forma – kolūkinės gyvenvietės [89]. Taigi, Lietuvos kaimo raidoje skiriami keturi pagrindiniai istoriniai tipai:

- 1) iki valakinis;
- 2) valakinis;
- 3) vienkiaminis;
- 4) kolūkinis arba gyvenvietinis.

1 lentelė

Lietuvos kaimo raidos etapai

LAIKOTARPIS	DOMINUOJANTIS KAIMO TIPAI	TRUMPA CHARAKTERISTIKA
Iki valakinis – ankstyvasis feodalizmas	Padriki kaimai kupetiniai kaimai	Chaotiškas žemės naudojimas
Valakinis – nuo XVI a. – XX a.	Gatvinis kaimas + viensėdžiai	Rėžinė sistema, trilaukis
Vienkiaminis XX a. I-VI dešimt.	Vienkiamis+ gatvinis kaimas	Individuali sėjomaina
Gyvenvietinis – nuo XX a. VI-X dešimt.	Gyvenvietės+išlikę nykstantys vienkiamiai	Kolektyvinis žemės naudojimas + asmeninis pagalbinis ūkis.
Gyvenvietinis-vienkiaminis– nuo XX a. X dešimtmečio	Gyvenvietės+išlikę vienkiamiai+nauji vienkiamiai	Ūkininko ūkis+sodybinis ūkis+kolektyvinis žemės naudojimas

Šaltinis: Z. Simaitienė (2006) „Lietuvos kaimo raidos etapai“.

1940 m. Sovietų sąjungai okupavus Lietuvą, privati žemėnauda buvo panaikinta ir žemė paskelbta liaudies, t.y. valstybine nuosavybe. Pradėtą žemės reformą nutraukė II – asis pasaulinis karas, po kurios buvo vykdoma žemės nacionalizacija ir prievartinė kolektyvizacija.

Esminiai kaimų pokyčiai prasidėjo 1947 – 1951 m., kai imta kurti naujus ūkinius vienetus – kolūkius ir tarybinius ūkius. Pirmosios žemės ūkio artelės, vėliau pavadintos kolūkiais, buvo

sudaromos kaimus sujungiant po kelis iki 300 – 500 ha dydžio su 30 -50 sodybų. Pradėjus kurti kolūkinės gyvenvietes į jas buvo keliami kelių ar net keliolikos kaimų žmonės ir ėmė formuotis nauji socialiniai teritoriniai vienetai. Vienkiemiai socializmo laikotarpiu buvo laikomi atgyvenusia gyvenvietės forma, kuris ilgainiui turėjo išnykti. Jų pastatų nebuvo leidžiama renovuoti, atnaujinti, siekiant tokiu būdu priversti pačius žmones nugriauti sodybas ir keltis į kolūkinės gyvenvietes. Su vienkiemiais nyko ir teritoriniai kaimai. Lietuvos, kaip ir kitų postkomunistinių šalių, kaimo raidos nuoseklumas buvo sugriautas nacionalizacijos, priverstinės kolektyvizacijos ir kitų rinkos įtaką trikdančių veiksnių. Įvestas socialistinis lenktyniavimas tarp pramonės šakų, žemės ūkio įmonių - buvo kreivas rinkos ekonomikos konkurencijos, produktų kokybės, kainų politikos atspindys, o žemių ir kito turto nacionalizavimas sėslų kaimo gyventoją – valstietį pavertė žemės ūkio darbininku. Buvo kuriamas intensyvus, tačiau socialiai ir biologiškai nesveikas žemės ūkis, beatodairiškai intensyvintas žemės ūkis, prarastas kaimo žmonių identitetas, ryšys su žeme.

Atkūrus Lietuvoje Nepriklausomybę, kaimas per pirmuosius nepriklausomybės metus išgyveno kelis perversmus: kolūkių ir tarybinių ūkių privatizaciją, pajų paskirstymą tarp žemdirbių, „trihektarininkų“ atsiradimą. Planinę ekonomiką keitė rinkos ekonomika, valstybinę ir kolūkinę nuosavybę – privati. Skubotas žemės ūkio įmonių turto privatizavimas, užsitęsusi žemės reforma, neefektyvi savivaldos sistema, nesugebėjimas disponuoti private nuosavybe, iškreipta kooperacijos raida neužtikrino sklandaus gamybos tęstinumo. Kaimo socialinė infrastruktūra sunyko, dalis kaimo vietovių liko be sveikatos apsaugos, kultūros, ryšių, buitinio aptarnavimo paslaugų [32]. Prie pokyčių prisitaikyti buvo sunku visiems, o ypač kaimo žmonėms. Juos žlugdė ir skaudino dažnai nepamatuoti, nepalankūs ir jiems nesuprantami valdžios sprendimai, skuboti veiksmai, nuolat keičiami įstatymai ir pertvarką reglamentuojantys teisės aktai. Visa tai lėmė kaimo gyvenviečių tuštėjimą. Kaip teigia R. Melnikienė (2005), „visą šią natūraliai neišplėtotą, nesusisluoksniavusią sistemą ir neatsitokėjusį žmogų politiniais sprendimais šiuo metu bandoma perkelti į informacinę visuomenę. Taip viena žmonių karta spėjo pabuvoti 3 - 4 lygmenyse: agrarinėje, socialistinės industrijos, klasikinėje industrinėje, o dabar - ir poindustrinėje visuomenėje - tai kelia didelę sumaištį tiek pačių visuomenės narių sąmonėje, tiek ir šį procesą reguliuojančiose institucijose“ [32].

Vakarų Europos šalyse kaimo raidos procesai vyko daugmaž nuosekliai, vyraujant evoliuciniam, bet ne revoliuciniam pradui. Ten iš lėto pereita iš agrarinės kultūros į industrinę ir jau greitesniu tempu – į informacinę. Nors trečiojo pasaulio šalyse agrarinės kultūros laikotarpis užsitęsė labai ilgai, tačiau vėlesnių įvykių raida gerokai paspartėjo ir industrinis laikotarpis nebuvo ilgas, todėl kai kur ir ten iš dalies pereinama į informacinį laikotarpį. Tačiau daugelyje šalių visos šios trys sanklodos egzistuoja viena šalia kitos, persipina arba funkcionuoja atskirose daugiau ar

mažiau izoliuotose žmonių grupėse: poindustrinė elito grupėje; industrinė vidurinėsios klasės, agrarinė kaimo gyventojų, sudarančių šalies gyventojų daugumą, tarpe [42].

1.3. Kaimo plėtros strategijos įgyvendinimas

Mokslininkų darbuose išanalizuota žemės ūkio politikos kaita rodo, kad praktiškai išbandyti visi žemės ūkio vaidmenys pagal jų svarumą kaimo politikoje: nuo antrarūšės kategorijos iki pripažinimo svarbia ūkio šaka [53]. Tyrėjų darbuose pateikti kaimo politikos etapai, jų priemonės, pasiekiant tam tikrus rezultatus, leidžia daryti išvadą, kad įvairiais laikotarpiais vyravusios paradigmų idėjos yra labai svarbios atsižvelgiant į evoliucinį politikos priemonių pobūdį, nes anot D. Vidickienės (2007), „kiekvieno naujo laikotarpio priemonės integruoja ankstesnio laikotarpio priemones ir nuosekli jų naudojimo seka yra labai svarbi prielaida pereiti į kitą politikos etapą“.

2 lentelė

Žemės ūkio vaidmens kaita pasaulinėje kaimo politikoje 1950 – 2000 m.

VI dešimtmetis	Antrarūšis sektorius, naudingas tik kaip pramonės plėtrai padedantis išteklius
VII dešimtmetis	Pramonės partneris, padedantis aprūpinti maistu vis didėjantį miesto gyventojų skaičių bei sukurti rinką miesto įmonėse pagamintai produkcijai.
VIII dešimtmetis	Valstybės paramos reikalinga ūkio šaka, nes tik taip galima tikėtis padidinti veiklos produktyvumą.
IX dešimtmetis	Svarbi ūkio šaka, nuo kurios priklauso maisto kokybė (išsivysčiusiose šalyse) ir tai, ar ta šalis nebadaus (besivystančiose šalyse).
X dešimtmetis	Vienas svarbiausių funkcinų sektorių daugiafunkciniame kaime.

Šaltinis: D. Vidickienė (2007) „Žemės ūkio vaidmuo dvidešimt pirmojo amžiaus kaimo politikoje“.

Naujoji kaimo plėtros politika buvo sukurta plėtojant BŽŪP (Bendroji Žemės Ūkio Politika) ir iš politikos, skirtos ūkininkavimo sektoriaus struktūrinėms problemoms spręsti, virto politika, kuria dėmesys atkreipiamas į daugiopą ūkininkavimo svarbą visuomenėje ir visų pirma uždavinius, iškylančius platesniame kaimo ekonomikos kontekste. Iš pradžių dėmesys buvo sutelktas į paramą fiziniam kapitalui (investicijoms) ūkininkavimo ir perdirbimo bei prekybos sektoriuje. BŽŪP įgyvendinimas buvo įmanomas tik bendros rinkos sąlygomis, sujungiant Europos Sąjungos valstybių – narių rinkas. Tokios rinkos kūrimas iš dalies buvo natūralus procesas. Teikiant paramą perdirbimui ir pardavimui buvo siekiama padėti integruoti maisto grandinę nuo gamybos iki pardavimo ir skatinti toliau gerinti žemės ūkio struktūras bei didinti pirminio sektoriaus konkurencingumą. Laipsniškai dėmesys buvo atkreiptas ir į žmoniškąjį kapitalą ankstyvo pasitraukimo iš prekinės žemės ūkio gamybos ir profesinio mokymo atžvilgiais.

1999 m. paskelbta „DARBOTVARKĖ 2000“ (Agenda 2000) peržiūrėjo ES Bendrąją žemės ūkio politiką ir rekomendavo žemės ūkio plėtrą glaudžiau susieti su kaimo plėtra. Kaimo plėtra pradėta laikyti antru svarbiausiu BŽŪP prioritetu. „Darbotvarkėje 2000“ skelbiama kaimo plėtros strategija patvirtino žemės ūkio plėtros diversifikavimą ir lokalizavimą pagal konkrečias kaimų vietas pagal pagrindinius principus:

- ✓ *Integracijos principas*: kaimo problemos apima ne tik žemės ūkį, bet ir socialinę, verslo plėtros sferas. Šioms problemoms spręsti būtinas integruotas požiūris, taikytina integruota paramos sistema.
- ✓ *Įvairovės principas*: kaimo plėtra turi jungti ekonominę, socialinę, kultūrinę veiklą.
- ✓ *Nenutrūkstamumo principas*: kaimo plėtros politika turi saugoti gamtos išteklių, augalų įvairovę bei regionų kultūrinį identitetą ateities kartoms.
- ✓ *Vietinio savarankiškumo principas*: kaimo plėtra turi būti kuo labiau decentralizuota visais lygiais (vietos, regiono, nacionaliniu, Europos) [38].

Taigi, agrarinės politikos pokyčiai įtakojo tam tikrus kaimo plėtros politikos raidos etapus:

I etapas - nuo bendrosios rinkos susiformavimo Europos Bendrijoje iki 1970 m., kai kaimo plėtra buvo sutapatinama su žemės ūkio plėtra, kai buvo sprendžiami žemės ūkio raidos reguliavimo klausimai, laikantis nuomonės, kad kartu automatiškai sprendžiami ir kaimo raidos klausimai.

II etapas – 1970-1980 m., kai buvo nustatyta, kad sprendžiant žemės ūkio plėtros klausimus savaime dar nesprenžiami ar tik iš dalies sprendžiami kaimo plėtros klausimai, kad pastaruosius klausimus būtina spręsti atskirai ir ne vien žemės ūkio įėjomis.

III etapas – nuo 1980 m., kai buvo išskeltas kaimo plėtros specialios politikos reikalingumas, jos įtvirtinimas ir realizavimas.

D.Stanikūnas (2002), konstatuoja, kad po politinio lūžio (1989 - 1991 m.) visose Europos pokomunistinėse šalyse vyko ryški decentralizacija, dekoncentracija, nors fragmentiškai vyko ir tolesnio žemės ūkio industrializacijos proceso raiškos. Devintame dešimtmetyje vykdomos reformos nukreiptos į žemės ūkio diversifikavimą, kaimo plėtros potencialo didinimą, kaimo bendruomenių ugdymą. Apie tai kalbama daugelyje politinių dokumentų (ES Komisijos ataskaita „Kaimo ateitis“ (1988 m.), Cork'o deklaracija (1996 m.), Darbotvarkė 2000 (1999 m.) ir programos (LEADER I (1991 – 1994 m.), LEADER II (1995 – 1999 m.), LEADER + (2000 – 2006 m.)). Tai suformavo kaimo plėtros principus. Svarbiausi ES kaimo vietovių plėtros principai, o taip pat ir integruoto kaimo samprata yra išdėstyti Europos Tarybos (1995 m.) parengtoje kaimo vietovių chartijoje. Pagal šią chartiją socialinės ir ekonominės politikos derinimo dėka visi kaimo regionai plėtojami tolygiai. Reikšminga 1996 m. įvykusi Cork'o konferencija, kurios deklaracija pakeitė kaimo plėtros politiką. Deklaracijoje buvo akcentuoti pagrindiniai tikslai, kaip perėjimas

nuo žemės ūkio plėtros prioriteto prie kaimo plėtros prioriteto, atsižvelgiant į kiekvienos vietovės savitumus ir poreikius, plėtojant partnerystės ir bendradarbiavimo ryšius priimant sprendimus tarp visų suinteresuotų valdymo lygių ryšius, sudarant ir realizuojant kaimo plėtros programas ir priemones. Pabrėžta tai, kad kaimas, kaip savita socialinė, ekonominė ir kultūrinė infrastruktūra, turi būti konkurencingas, bei mažtant žemės ūkio produkcijos svarbai, dėmesys turi krypti ir į kitus gyvenimo kaime aspektus [44, p.6].

Nuo Bendrosios žemės ūkio strategijos prie Europos kaimo plėtros strategijos

Datos	Bendroji žemės ūkio strategija	Kaimo plėtra	Pagrindiniai rezultatai
1957 – 1962	Bendroji žemės ūkio politikos sukūrimas		
1962	BŽŪP pradeda veikti. Jos įgyvendinimui įsteigiamos Europos žemės ūkio konsultavimo ir garantijų fondas (EAGGF)		
1988		Paskelbiamas Europos Komisijos dokumentas „Kaimo ateitis“	Politinis Europos kaimo plėtros strategijos poreikio deklavimas.
1991		Pradeda veikti LEADER I programa (1991-1994)	Išbandomi nauji kaimo plėtros modeliai. Atgimstančio kaimo gyventojų pasitikėjimo požymiai. Kaimo ūkio diversifikavimas.
1992	BŽŪP reforma		Žemės ūkio plėtros strategija pradeda atsižvelgti į aplinkosaugos reikalavimus.
1994		Pradeda veikti LEADER II programa (1991-1994)	Patirties išplitimas: ištraukė 50 proc. Europos kaimo vietovių. Labiau integruoti veiksmai.
1996		Korko konferencija ir deklaracija: link integruotos nuoseklios kaimo plėtros strategijos	Aiškus politinis naujos BŽŪP, nukreiptos į integruotą kaimo plėtrą, deklavimas.
1999	Darbotvarkė 2000: kaimo plėtra yra antra BŽŪP atrama	Naujas kaimo plėtros reglamentavimas	Kaimo plėtra integruojasi į BŽŪP.
2000		Pradeda veikti LEADER + programa (2000-2006)	LEADER „filosofijos“ stiprėjimas. Kaimo vietovių konkurencingumo augimas.

Šaltinis: Arūnas Poviliūnas (2002). Europos Sąjungos kaimo plėtros politikos tapsmas.

Iš lentelės matyti Bendrosios žemės ūkio ir kaimo plėtros strategijų peripetijos, jų požiūrio kaita į kaimo bendruomenę, kur iš pasyvaus, anot A.Poviliūno (2002), kitur ekspertų sugalvotų

technologijų vykdytojos, kaimo bendruomenė pamažu tapo visaverte kaimo plėtros partnere, kaimo plėtros subjektu.

Naujausiuose pasaulio mokslininkų darbuose galima aptikti įvairiausių nuomonių dėl kaimo politikos formavimo. Taikant naująją paradigmą žemės ūkis praranda savo ypatingą reikšmę ir traktuojamas tik kaip viena iš svarbiausių kaimiškoje teritorijoje vystomų veiklų. Šį požiūrį remia Ekonominės kooperacijos ir plėtros organizacija (EKPO). Taigi, naujausioji kaimo politika siekia kompleksinio visų kaimo „kaip tam tikros vietovės“ problemų sprendimo (OECD, 2006).

1.3.1. Kaimo plėtros politikos įgyvendinimo priemonės

Kaimo plėtra yra viena svarbiausių Europos Sąjungos agrarinės politikos kryptių, kur kaimo plėtros politika – tai dalis valstybinės ekonominės politikos, kuri suprantama kaip vyriausybės vykdoma strategija ekonominei gerovei pasiekti (ekonominė gerovė siejama su materialinių gėrybių vartojimu, žmonių psichologine būseną ir aplinką, kurioje jie gyvena) [77].

Pagrindinis Bendrasis žemės ūkio ir Kaimo plėtros tikslas - ES Bendrosios žemės ūkio politikos principų ir priemonių įgyvendinimas. Tam tikslui pasiekti ir identifikuotoms problemoms išspręsti yra suformuluoti vidutinio laikotarpio žemės ūkio ir kaimo plėtros uždaviniai:

1. Į ES rinką orientuoto konkurencingo žemės ūkio kūrimas ir maisto produktų saugos bei rinkodaros plėtra, leidžianti geriau išnaudoti turimas galimybes ir užtikrinti užimtumą kaime;
2. Galimybės įvairinti ekonominę veiklą kaime, o žemės ūkio produkcijos gamintojams verstis papildoma ūkine veikla, puoselėjant biologinę įvairovę, kraštovaizdį ir aplinką [56].

Formuojant ir įgyvendinant kaimo plėtros politiką, svarbiausias vaidmuo tenka centrinės bei vietinės valdžios institucijoms: įstatymus leidžiančiajai institucijai Seimui bei jame veikiančiam Kaimo reikalų komitetui, vykdomosios valdžios institucijai – Žemės ūkio reikalų ministerijai, kurios vienas iš struktūrinių padalinių – Kaimo plėtros departamentas savo priimamais sprendimais daugeliu aspektų įtakoja tolydų kaimiškųjų vietovių vystimąsi, taip pat vietos savivaldos institucijoms, daugiau įgyvendinančioms aukštesniųjų institucijų formuojamą politiką regioniniame lygmenyje.

Žemės ūkio ir kaimo plėtros sritis yra daugiafunkcinė, todėl ją reglamentuoja daugybė teisinių normų, kurios apima ir, reguliuojančias šios veiklos srities valstybės valdymo ir administravimo funkcinių pasidalinimą, apibrėžia žemės ūkio veiklos subjektų statusą, žemėnaudos ir žemėtvarkos, aplinkosaugos ir kitus klausimus. Visi šie dokumentai tiesiogiai ir netiesiogiai daro įtaką ir yra svarbūs kaimo plėtros politikos įgyvendinimui. Lietuvoje kaimo plėtros ir žemės ūkio politiką reglamentuoja apie 150 teisės aktų (įstatymų bei nutarimų), reguliuojančių įvairias sritis. Pagrindinis tikslas, kurio

siekiami šia politika – įgyvendinti subalansuotą žemės ūkio ir kaimo plėtros modelį, kuris jungtų ekonominių ir socialinių tikslų derinimą, ekosistemų valdymą, orientavimąsi į rinką [29].

Pagrindiniai teisės aktai, reglamentuojantys kaimo plėtrą:

- Žemės ūkio ir Kaimo plėtros įstatymas; (Žin., 2002, Nr.72-3009),
- Žemės ūkio ir Kaimo plėtros Strategija; patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimu Nr. IX-1187 (Žin., 2002, Nr.113-5029),
- Lietuvos Žemės ūkio Derybų Pozicija ;
- ES Reglamentas 1257/1999
- ES Reglamentas 445/2002

Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikė strategija. Tai dokumentas, nubrėžiantis visų šalies ekonominių ir socialinių sektorių plėtros kryptis iki 2015 metų. Dokumente įvardyti trys šio laikotarpio Lietuvos prioritetai: žinių visuomenė, saugi visuomenė, konkurencinga ekonomika. Svarbi vieta šiame dokumente skirta žemės ūkio ir kaimo plėtrai – viena iš prioritetinių strategijos įgyvendinimo krypčių. Į šį svarbų dokumentą perkeltos Lietuvos Respublikos Vyriausybės tais pačiais metais patvirtintos Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikės strategijos Žemės ūkio ir kaimo plėtros dalies nuostatos. Strategijoje numatyti tokie strateginių tikslų įgyvendinimo ir žemės ūkio bei kaimo plėtros skatinimo instrumentai:

- ✓ žemės ūkio produkcijos gamintojų pajamų palaikymas;
- ✓ ūkių ir įmonių restruktūrizavimo bei modernizavimo skatinimas;
- ✓ rinkų plėtra ir konkurencingumo didinimas; gamybinės ir finansų infrastruktūros tobulinimas;
- ✓ mokslo, mokymo, konsultavimo ir informacijos paslaugų plėtra;
- ✓ racionalus žemės naudojimas ir žemės rinkos formavimas; aplinkos apsauga, maisto kokybės ir saugos užtikrinimas;
- ✓ alternatyvios ekonominės veiklos ir užimtumo vietinių iniciatyvų skatinimas;
- ✓ kaimo teritorinės savivaldos stiprinimas;
- ✓ gamintojų grupių ir kooperatyvų kūrimosi bei plėtros skatinimas;
- ✓ etnokultūrinių regionų kaimo atnaujinimo programų įgyvendinimas.

Bendruosius žemės ūkio ir kaimo plėtros politikos kūrimo ir įgyvendinimo principus nustato Lietuvos Respublikos Žemės ūkio ir kaimo plėtros įstatymas (2002-06-25, Nr.IX-987, redakcija – nuo 2004-01-08). Jame yra pagrindinis šiuo metu galiojantis nacionalinis žemės ūkio sektorių reglamentuojantis teisės aktas, parengtas derinat jį su ES teisės aktais. Įstatyme numatytos tokios priemonės, kaip žemės ūkio ir maisto produktų gamybos ekonominis reguliavimas (gamybos kvotos), tiesioginės ir kompensacinės išmokos, eksporto skatinimas, saugos ir kokybės

reikalavimų įgyvendinimas, žemės ir maisto ūkio modernizavimas, parama kaimo plėtrai administravimo ir kontrolės sistemos kūrimas ir tobulinimas ir kitos sėkmingai vykdomos [48].

Nemažai svarbių kaimo ir žemės ūkio plėtros nuostatų įtvirtinta šalies ilgalaikio planavimo dokumentuose. 2004 – 2006 metų laikotarpio šalies strateginio planavimo dokumentuose:

Bendrajame programavimo dokumente (LR Vyriausybės 2003-10-22 nutarimas Nr.1317) BPD 4-ojo prioriteto „Kaimo plėtra ir žuvininkystė“ tikslas – remiantis gamtiniais ištekliais ir gyventojų tradicijomis, sukurti pažangų žemės ūkio, miškininkystės ir žuvininkystės sektorių, investuojant į alternatyvią veiklą bei tradicinį ūkininkavimą, į ekonominę veiklos įvairinimą. Šiame dokumente numatytos taikyti šias, iš ES struktūrinių fondų finansuojamas, žemės ūkio ir kaimo plėtros priemonės:

- investicijų į ūkius rėmimas;
- jaunųjų ūkininkų įsikūrimo rėmimas;
- konsultavimo ir plėtros (extension) paslaugos;
- žemės ūkio ir su juo susijusios veiklos diversifikavimas ir alternatyvių pajamų skatinimas;
- ankstyvo ūkininkų išėjimo į pensiją rėmimas;
- ūkininkaujančių mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse ir vietovėse su aplinkosaugos apribojimais rėmimas;
- aplinką ir kraštovaizdį tausojančių ūkininkavimo metodų (agroaplinkosaugos) rėmimas;
- parama privačių miško valdų infrastruktūros gerinimui;
- žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku;
- žemės ūkio produktų perdirbimo ir marketingo rėmimas;
- žemės ūkio ir su juo susijusios veiklos diversifikavimas ir alternatyvių pajamų skatinimas;
- kaimo turizmo ir netradicinių verslų rėmimas, kuriant naujas darbo vietas kaime (ERDF);
- žemės sklypų konsolidavimo rėmimas;
- žemės gerinimo, įskaitant sausinimą bei rūgščių dirvožemių kalkinimą, rėmimas;
- žemės ūkio vandens išteklių tvarkymo priemonių rėmimas (ERDF);
- pagrindinių paslaugų kaimo verslams ir kaimo gyventojams rėmimas (ERDF);
- žemės ūkio plėtrai reikalingos infrastruktūros tobulinimas (agroservisas);
- finansinių mechanizmų sukūrimas (*angl. Financial engineering*);
- kaimų renovacijos ir plėtros bei kaimo paveldo išsaugojimo rėmimas (ERDF);
- LEADER+ iniciatyvos priemonės kaimo bendruomenių lyderiams ugdyti;
- profesinis mokymas (ESF).

Kaimo plėtros plane (KPP) 2004 – 2006 metams – nustatytos ES paramos žemės ūkiui ir kaimo plėtrai priemonės, jų įgyvendinimui skirti finansiniai išteklių, taip pat įtvirtinta nuostata dėl žemės ūkio ir kaimo plėtros konsultavimo [57]. Šiame plane įvardintos septynios priemonės, iš kurių net trys yra papildomos, skirtos spręsti specifinius naujų ES narių poreikius.

- 1) ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos;
- 2) ūkininkavimas mažiau palankios ūkininkauti vietovėse bei vietovėse, kurioms taikomi gana griežti aplinkosaugos apribojimai;
- 3) agrarinė aplinkosauga;
- 4) žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku;
- 5) restruktūrizuojamų pusiau natūrinių ūkių rėmimas;
- 6) standartų laikymasis;
- 7) techninė parama.

Valstybinė kaimo plėtros 2006 – 2008 m. programa. Ši programa parengta vykdant LR Vyriausybės 2004 - 2008 m. programos nuostatą – parengti valstybinę kaimo plėtros programą, numatyti joje teises, ūkines, socialines ir kultūrinės žemės ūkio ir kaimo plėtros priemones, jų aprūpinimą reikiama išteklių. Programos priemonės numato finansuoti konsultavimo, švietimo, informavimo paslaugas žemdirbiams ir kaimo gyventojams, skatinti ir remti alternatyvias veiklas kaimo vietovėse.

Kuriant šias programas ir numatant priemones jų įgyvendinimui itin svarbus **Kaimo reikalų komitetas** prie LR Seimo, kuris bando spręsti kaimo plėtros politikos problemas, su kaimo bendruomenėmis, aplinkosauga, ES struktūrinių fondų paramos panaudojimu susijusius klausimus, taip pat nemažai dėmesio skiria švietimui, alternatyvių verslų plėtojimo skatinimui kaimo vietovėse.

Kuriant bei įgyvendinant kaimo plėtros viziją, nemažai nuveikė **Žemės ūkio rūmai (ŽŪR)** - nepolitinė žemdirbių savivaldos organizacija, siekianti atstovauti bendriems visų kaimo gyventojų interesams nacionaliniu ir Europos Sąjungos lygmeniu. Tai daugiau nei šimto teritorinių ir šakinių žemdirbių, žemės ūkio produktų perdirbėjų ir kitų pelno nesiekiančių organizacijų, dalyvaujančių ekonominiame ir socialiniame kaimo gyvenime, susivienijimas.

Be šių institucijų kaimo plėtros ir žemės ūkio politikos probleminius klausimus aktyviai sprendžia 8 institutai. Pagrindinis jų yra Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, įkurtas 1990 metais, pertvarkant 1959 metais įsteigtą Lietuvos žemės ūkio ekonomikos mokslinio tyrimo institutą. Instituto steigėja – Lietuvos žemės ūkio ministerija. Svarbiausios instituto mokslinės veiklos kryptys yra žemės ir maisto ūkio politika, kaimo plėtra, ūkių ir įmonių ekonomika, žuvininkystės ekonomika.

Lietuvos žemės ūkio ir kaimo plėtros politika bei sprendimai per pastaruosius keletą metų tapo bendros ES žemės ūkio politikos ir sistemos dalimi, žmogus kaime pradėjo gyventi pagal bendrus Europos Sąjungos liberalios rinkos principus. Pasikeitė kokybiniai reikalavimai ir veiklos principai, taikomi žemdirbių savivaldos organizacijoms, bei jų vaidmuo [74 p. 12-18].

Žemdirbių ir kitų kaimo gyventojų savivaldos organizacijos visoje Europos Sąjungoje vaidina svarbų vaidmenį kurdamos „dalyvavimo“ demokratijos modelį, sistemą, kuri pagrįsta tuo, kad prieš priimant politinius sprendimus tariamasi su piliečiais. Anot E. Kairytės, E. Ribašauskienės (2007), kaimo bendruomenės ir žemdirbių savivalda žemės ūkio ir kaimo plėtros politikos kontekste atlieka kelias svarbias funkcijas: rengia viešas diskusijas, kurios būtinos šiuolaikinės „dalyvavimo“ demokratijos funkcionavimui, atkreipia politikų dėmesį į kaime vykstančius procesus. Nors pastaruoju metu šalyje pastebimas aktyvesnis kaimo bendruomenių ir žemdirbių organizacijų įsitraukimas į kaimo problemų sprendimą, tačiau politikų atotrūkis nuo kaimo reikalų vis dar ryškus, o politiniams sprendimams trūksta efektyvumo. Esant tokiai situacijai, savivaldos organizacijų kompetencija tampa rimtu pagrindu diskusijoms, o dialogas, kaip valstybės pareigūnų ir savivaldos organizacijų bendravimo forma, tampa vienu iš pilietinės visuomenės bruožų. Lietuvoje, kaip kiekvienoje demokratinėje ES šalyje, valstybinės valdžios ir kaimo gyventojų savivaldos bendravimas turėtų būti grindžiamas dalyvavimo, partnerystės, informavimo, dialogo, diskusijų, konsultacijų ir derybų principais [73].

Šiuo metu formuojant bei įgyvendinant Lietuvos kaimo plėtros politiką didelis dėmesys skiriamas jos integravimui į bendrąją ES kaimo politiką. Palaikant ryšius su Europos bei kitų pasaulio šalių institucijomis, organizacijomis lemiamas vaidmuo tenka Žemės ūkio ministerijai, per kurią šiuo metu Lietuva bendradarbiauja su 40 pasaulinio bei Europinio lygio tarptautinių organizacijų, tokių kaip Jungtinių Tautų Žemės ūkio ir maisto organizacija (Food and Agriculture Organisation of the United Nations (FAO)), Baltijos šalių Žemės ūkio organizacijų taryba (*Baltic States Agricultural Organizations Council*), Europos Jaunųjų ūkininkų Kaimo komitetas (European Committee for Young Farmers), ES jaunųjų ūkininkų taryba (European Community's Young Farmers Board).

Lig šiol Lietuvoje vykdoma agrarinė politika skatino žemdirbius prekinės produkcijos gamybai, nekreipiant dėmesio į svarbias žemės ūkio papildomas funkcijas. Valdžios institucijos turėtų imtis tikslingų veiksmų (pirmiausia, tobulinti teisės aktus bei strategijų dokumentus) žemės ūkio daugiafunkciškumui plėtoti, kad būtų galima pasinaudota reformuojamos Bendrosios žemės ūkio politikos priemonėmis, numatant kryptingą žemdirbių informavimą, konsultavimą ir mokymą. Apibendrintai galima teigti, kad valstybė parengė nemažai teisės aktų reglamentuojančių kaimo plėtrą, tačiau dažni vienas kitam prieštaraujantys pataisymai buvo nesuprantami eiliniam kaimo gyventojui. Reikia atsisakyti pasenusių nuostatų, kad kaime gyvenantys asmenys gali

gaminti tik žemės ūkio produkciją. Valstybės sąsaja su kaimo gyventojais palaikoma tik mokant pašalpas, bet neskatinant jų tobulėti, užsiimti savo privačiu verslu, ieškotis daugiau pajamų teikiančio, įdomesnio darbo, mokytis darbo rinkoje paklausios specialybės arba tobulinti jau turimą kvalifikaciją.

1.3.2. ES struktūrinės paramos kaimo plėtrai kryptys ir priemonės

Pagrindinis paramos kaimo plėtrai tikslas – išsaugoti kaimą, kuriant alternatyvias darbo vietas ir palaikant žemdirbių pajamas. Šį tikslą lemia procesai, vis labiau ryškėjantys Europos šalių kaimuose: žemės ūkyje mažėja dirbančiųjų (atskirose Europos Sąjungos šalyse per metus jų sumažėja nuo 1,2 iki 4,4 proc.); mažėja pajamos iš žemės ūkio veiklos; ūkininkaujantieji vis labiau sensta ir pan. Vykdoma žemės ūkio politikos reforma keičia santykį tarp paramos žemės ūkiui ir kaimo plėtrai, struktūrinių fondų lėšas nukreipiant subalansuotai kaimo vietovių plėtrai. Naujajai ES kaimo plėtros politikai, kaip aprašyta Tarybos reglamente (EB) Nr. 1698/2005, yra būdingas „tęstinumas ir pokyčiai“: ja yra teikiamos įvairios priemonės, iš kurių valstybės narės gali pasirinkti joms labiausiai tinkamas ir kurioms taikyti jos gauna Bendrijos finansinę paramą, kad įgyvendintų integruotas kaimo plėtros programas. Kaimo plėtros politikos kryptims, numatytoms Tarybos reglamente 1698/2005 EŽŪFPKP paramos kaimo plėtrai, keliami šie strateginiai tikslai:

I krypties „Žemės ūkio sektoriaus konkurencingumo didinimas remiant restruktūrizaciją“ tikslas - plėtoti modernų, gebantį konkuruoti žemės, maisto ir miškų ūkį. I krypties skirti išteklių turėtų paremti stiprų ir dinamišką Europos žemės ūkio ir maisto sektorių, daugiausia dėmesio skiriant žinių perdavimo, maisto grandinės modernizavimo, naujovių diegimo ir kokybės prioritetams bei prioritetiniams sektoriams investuojant į fizinį ir žmogiškąjį kapitalą.

II krypties „Aplinkos ir kraštovaizdžio gerinimas“ tikslas - gerinti aplinką, kraštovaizdį, racionaliai naudojant žemės išteklius bei remiant tausojančią žemės ir miškų ūkio plėtrą. Siekiant apsaugoti ir turtinti ES gamtinius išteklius bei kaimo vietovių kraštovaizdžius, II krypties skirti išteklių turėtų būti skiriami trims ES lygio prioritetinėms sritims: biologinei įvairovei, didelės gamtinės vertės ūkininkavimo bei miškininkystės sistemų ir tradicinių žemės ūkio kraštovaizdžių išsaugojimui bei plėtojimui, vandeniui ir klimato kaitai.

III krypties „Gyvenimo kokybės gerinimas ir ekonominės veiklos įvairovės skatinimas kaimo vietovėse“ tikslas - gerinti gyvenimo kokybę ir didinti gyventojų užimtumą kaimo gyvenamosiose vietovėse. Šios krypties priemonių grupė visų pirma turėtų būti naudojama tam, kad skatintų stiprinti gebėjimus, įgyti įgūdžius ir imtis priemonių vietos strategijai parengti, taip pat padėtų užtikrinti kaimo vietovių patrauklumą ateities kartoms.

IV „LEADER“ krypties tikslas - skatinti kaimo plėtrą vietos iniciatyvos ir partnerystės pagrindu, telkti kaimo gyventojus ir ugdyti jų gebėjimus veikti kartu, rengti integruotas vietos plėtros strategijas, taip pat organizuoti jų įgyvendinimą naujais būdais ir metodais tikslingai naudojant vietos išteklius ir viešąją paramą. Skatinant mokymą, informaciją ir verslumą reikėtų atsižvelgti į konkrečius moterų, jaunimo ir vyresnių darbuotojų poreikius [84].

Pokyčiams pagal pirmą strateginę kryptį įgyvendinti yra numatytos trys priemonės:

- Investicijos į žemės ūkio valdas;
- Jaunų ūkininkų įsikūrimas;
- Žemės ūkio produktų perdirbimo bei rinkodaros gerinimas.

Antrosios strateginės krypties einamiesiems tikslams pasiekti yra numatytos dvi priemonės:

- Kaimo vietovių pritaikymas ir plėtra;
- Miškų ūkio plėtra.

Trečiai strateginei krypčiai yra skirtos dvi priemonės:

- LEADER+ veiksmai;
- Mokymas.

Siekiant išspręsti kaimo gyventojų socialines ir ekonomines problemas, didinti jų gaunamas pajamas, Lietuvos žemės ūkio ir kaimo plėtros strategijoje numatyta remti alternatyvią veiklą. Taip stengiamasi sumažinti kaimo gyventojų priklausomybę nuo žemės ūkio gamybos ir sukurti naujų darbo vietų. Tiems, kurie jau ėmėsi ar ketina imtis alternatyvios žemės ūkiui arba netradicinės žemės ūkio veiklos, atsirado galimybė gauti struktūrinių fondų paramą.

Analizuojant kaimo plėtros politikos įgyvendinimą itin svarbūs šios politikos finansavimo sprendimai. Kaimo gyventojams ir žemdirbiams atsivėrė galimybės naudotis Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšomis. Paramą kaimo plėtrai pradėta finansuoti iš dviejų šaltinių: **ES struktūrinių fondų ir nacionalinio biudžeto**. ES struktūriniai fondai, kurių finansinės lėšos tapo prieinamos kaimo gyventojams:

1. Europos regioninės plėtros fondas (European Regional Development Fund - ERDF). Šio fondo lėšos skirtos socialinių ekonominių netolygumų tarp atskirų regionų mažinimui. Fondo lėšos sudaro apie pusę visų struktūrinių fondų biudžeto. Fondas numato:

- investicijas į gamybą, siekiant sukurti ir išsaugoti ilgalaikes darbo vietas;
- investicijas į infrastruktūrą (keliai, telekomunikacijos, energetika) siekiant sujungti centrinius ES regionus su periferiniais;
- investicijas, padedančias atgaivinti krizę išgyvenančius pramonės, žemės ūkio rajonus;
- darbo vietų kūrimą bei paramą smulkiam ir vidutiniam verslui (įmonių konsultavimas, rinkos, mokslo tyrimai);
- technologijų plėtrą, vietinės infrastruktūros plėtrą.

2. Europos socialinis fondas (European Social Fund - ESF). Jo paskirtis - palengvinti darbuotojams įsidarbinti ir padidinti jų galimybes laisvai rinktis gyvenamąją ir darbo vietą Bendrijoje, padėti prisitaikyti prie gamybos sistemų ir pramonės pokyčių, ypač profesinio rengimo ir perkvalifikavimo būdu. Šis fondas remia projektus, sprendžiančius socialines (pirmiausia užimtumo) problemas ir finansuoja:

- švietimą ir profesinį mokymą;
- paramą įsidarbinant;
- mokslinius tyrimus ir technologijų plėtrą (specialistų mokymas mokslinio tyrimo įstaigose);
- socialinės ekonomikos projektus (padeda sukurti privačias vaikų priežiūros įstaigas);
- švietimo ir profesinio mokymo sistemų tobulinimą (keliant darbuotojų kvalifikaciją).

3. Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondas (European Agricultural Guidance and Guarantee Fund - EAGGF). Šis fondas skirtas žemės ūkio struktūrų ir kaimo plėtros priemonių pertvarkymui.

4. Žuvininkystės orientavimo finansinis instrumentas (Financial Instrument for Fisheries Guidance - FIFG). Šio fondo lėšos skirtos naujų metodų diegimui bei ekonominės veiklos perorientavimui vietovėse, kur verčiamasi žuvininkyste.

5. Sanglaudos fondas (Cohesion Fund - CF). Neformaliai penktasis Struktūrinis fondas buvo įkurtas 1994 m., pasirašius Maastrichto sutartį, kuri numatė įkurti Europos valiutų sąjungą. Šalims, norinčioms įsilieti į bendros Europos valiutos zoną, buvo nustatyti gana griežti konvergencijos (susiliejiimo) reikalavimai. Sanglaudos fondo paskirtis - finansuoti didelius kelių tiesimo ir aplinkos apsaugos projektus.

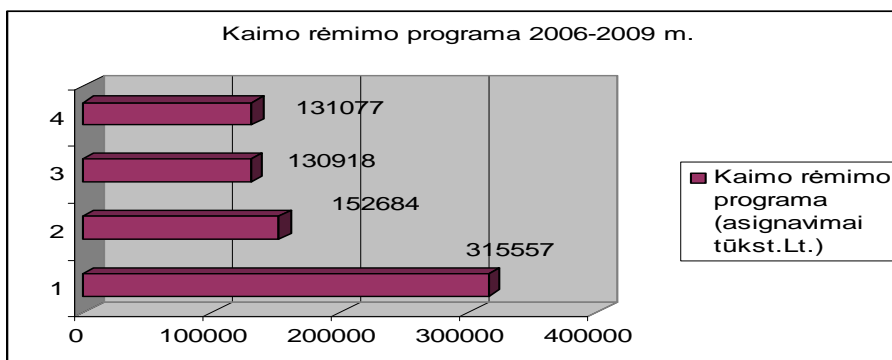
ES struktūriniai fondai programuojami ir įgyvendinami pagal 3 mechanizmus:

- Nacionalines iniciatyvas,
- Bendrijos iniciatyvas,
- Inovacines priemones [87].

Nacionaliniu iniciatyvų pagrindu ruošiami šalių bendrojo programavimo dokumentai. Bendrijos iniciatyvos (tokios kaip INTERREG II, EQUAL) remiasi didesniu Europos Komisijos vaidmeniu. Siekiant padėti šalims kandidatėms tinkamai pasiruošti stojimui į ES buvo sukurtos ir įgyvendintos paramos programos PHARE, ISPA ir SAPARD. Pastarosios tikslas – remti ES šalių kandidačių žemės ūkio modernizavimą, konkurencingumo didinimą, kaimo plėtrą, alternatyvių pajamų kaimo vietovėse skatinimą.

Lietuvos agrarinės politikos įgyvendinimo finansai priklausė nuo labai ribotų biudžeto išteklių. Vis dėlto 1992 metų pradžioje buvo įsteigtas Ūkininkų rėmimo fondas, o 1994-ųjų pradžioje – Lietuvos Respublikos paramos žemės ūkiui fondas. Šie fondai buvo finansuojami iš

valstybės biudžeto ir veikė iki 1997 metų. 1997m. kovo 12 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė priėmė nutarimą sudaryti Kaimo rėmimo fondą. Buvo patvirtintos keturios pagrindinės fondo lėšų naudojimo kryptys ir parengti paramos teikimo nuostatai. Kaimo rėmimo fondas egzistavo ketverius metus ir suteikė 1751 mln. Lt paramos. Nors tuomet nebuvo pakankamai lėšų investiciniams projektams, koncentruotasi į konsultacijų ir tęstinio mokymo programų rėmimą. Pozityvų vaidmenį stiprinant prekinius ūkius suvaidino ir įkurtas UAB „Žemės ūkio paskolų garantijų fondas“, SAPARD, 2004-2006 m. Bendrasis programavimo dokumentas ir Kaimo plėtros planas. Šiuo metu LR Žemės ūkio ministerija įgyvendina virš dvidešimt kaimo ir žemės ūkio plėtros programų, apimančių įvairias sritis.

1-2006 m., 2-2007m., 3-2008m., 4-2009m.

1 pav. Asignavimai skirti kaimo plėtrai pagal kaimo rėmimo programą 2006-2009m.

Šaltinis: 2006-2009 m. programų asignavimų suvestinė, LR Žemės ūkio ministerija

Daugiafunkcinio ūkio plėtros priemonių įgyvendinimo rėmimas sudaro galimybę žemdirbiams išsaugoti, atkurti ir tvarkyti mažiau palankių žemės ūkiui kaimo vietovių kultūrinį kraštovaizdį ir biologinę įvairovę, ne tik kompensuoti, bet optimizavus gamybą, padidinti veiklos pajamas, gerinti jų užimtumą, išsaugoti ir stiprinti kaimo bendruomenes. Tačiau, siekiant žemės ūkyje pozityvių pokyčių, reikia sukurti vieningą finansinės paramos ir kreditavimo sistemą, skatinant ir pačius ūkius imtis iniciatyvos, ieškant lėšų gamybai modernizuoti ir plėsti.

Apibendrinimas. Lietuva yra sudėtinė Europos Sąjungos dalis, todėl jos kaimo plėtros politika turi būti derinama su ES kaimo politika. Dabartinį 2007 – 2013 metų periodą galima pavadinti pereinamuoju, kuris iš esmės skirtas pasiruošimui gyventi globalizacijos sąlygomis. Lemiamą įtaką ateities konkurencinėje kovoje, vidaus ir užsienio rinkose turės ūkininkų, verslininkų, perdirbėjų ir prekybos specialistų sumanumas, žinios, atkaklumas, tarpusavio bendradarbiavimas ir valstybės sugebėjimas jų pastangas paremti administracinėmis, teisinėmis ir kitomis priemonėmis. Didžiausias dėmesys, anot žemės ūkio ministrės K. Prunskienės, ir toliau bus skiriamas kaimo plėtrai trimis kryptimis: žemės ūkio gamybos modernizavimui, žemės tvarkymui ir aplinkosaugai bei kaimo ekonomikos diversifikavimui. Rengiamos inovacijų

strategijos orientuotos ne į atskirų sektorių pažangą, bet daugiafunkciškai susietos su visais žemės, maisto ūkio ir kaimo plėtros procesais, užtikrinančiais tausojantį išteklių naudojimą, gyvenimo lygio kėlimą, tolygią regionų plėtrą. Žemės ūkio politika turi remtis modernizavimu, įvertinti kaimo galimybes, skatinti vartotojo, perdirbėjo ir žemės ūkio žaliavų gamintojo gebėjimą bei galėjimą dalyvauti rinkoje.

Siekiant darnios, aktyvios bei efektyvios kaimo plėtros, į kaimo politikos formavimo procesą turėtų būti įtraukta kuo daugiau institucijų, kaimo bendruomenių. Tačiau, kad visi šie kaimui palankūs poindustrinės visuomenės pasikeitimai būtų kuo labiau panaudoti, būtinos specialios viešojo valdymo priemonės. Lietuva turi kelti kito abstrakcijos lygio tikslus ir sukurti savo šalies specifiką atitinkančią kaimo viešojo valdymo institucinę struktūrą.

Taigi, galima teigti, kad kaimo plėtros koncepcija yra viena iš viešojo sektoriaus valdymo koncepcijų, kuria siekiama žemės ūkio ir kaimo plėtros politikos valdymo, kaimo plėtros veikėjų veiklos valdymo ir veiklos keitimo. Kaip teigia D.Vidickienė (2007), integracija turi būti pasiekama *horizontaliuoju lygiu* (stimuluoti energetinį socialinio, ekologinio ir ekonominio balanso efektą) ir *vertikaliuoju* tarp visų Europos Sąjungos valstybės narių, regiono ir vietinės valdžios, siekiant glaudesnių politinių veiksmų ir norint išvengti skirtingų politikos bei sprendimų prieštaravimų [53].

2. NEURBANIZUOTŲ VIETŲ FUNKCIJŲ POKYČIUS SĄLYGOJANTYS VEIKSNIAI

2.1. Demografiniai veiksniai

Analizuojant kaimo plėtros politikos įgyvendinimo efektyvumą, svarbu įvertinti atitinkamus ekonominę bei socialinę kaimo būklę rodančius rodiklius: kaimo gyventojų skaičių ir sudėtį, migraciją, namų ūkių pajamas bei galimybes pragyventi ir užsiimti netradicinėmis veiklomis. Lietuvos kaimas vis sparčiau prisitaiko prie kintančios ekonominės ir socialinės aplinkos. Tačiau pokyčius stabdo ne itin palanki demografinė situacija, infrastruktūros, kaimo gyventojų švietimo, užimtumo, socialinės saugos problemos.

Gyventojų skaičiaus mažėjimą apskrityse sąlygoja natūralaus gyventojų prieaugio mažėjimas bei neigiamas migracijos saldo. Gimstamumo mažėjimo tendenciją įtakoja suaktyvėjusi jaunimo emigracija, ekonominis nuosmukis bei socialinių sąlygų blogėjimas. Mažėjantis Lietuvos gyventojų gimstamumas ir ilgėjantis vidutinis gyventojų amžius atspindi visuomenės senėjimą. Ypač šie procesai ryškūs kaime. Kaimo plėtra neįmanoma be jaunų žmonių, jų fizinių ir intelektualinių gebėjimų.

2007 m. Lietuvos kaime gyveno 1227,3 tūkst. žmonių, t. y. 33,2 proc. visų Lietuvos gyventojų. Nors gyventojų skaičius absoliučia išraiška sumažėjo 1,1 proc., kaimo gyventojų dalis išliko stabili: lyginant su 2005 m. sumažėjo tik 1,6 procentinio punkto. Demografinę padėtį kaime lemia ir sąlygoja ekonominė plėtra, investicijos, naujų darbo vietų kūrimas, socialinių paslaugų sistema, visa tai, kas lemia gyvenimo kokybę. Mažėjant gyventojų skaičiui, sunku stabilizuoti socialinių paslaugų, kultūros ir sveikatos priežiūros įstaigų tinklą. Mažėjant darbo pasiūlai, mažėja pajamos, netekus perspektyvos - nebeinvestuojama į kaimo gyvenviečių sutvarkymą. Tačiau, pastaraisiais metais, kaimo vietoves papildė miestiečiai, vis dažniau gyventi pasirenkantys priemiesčius, įsikuriantys vaizdingose vietovėse. Čia jie ieško ramybės, erdvės, glaudesnio ryšio su gamta. Į kaimą daugiausia atvyksta 30 - 49 metų gyventojai. Tarp atvykusių daugiau vyrų negu moterų [19].

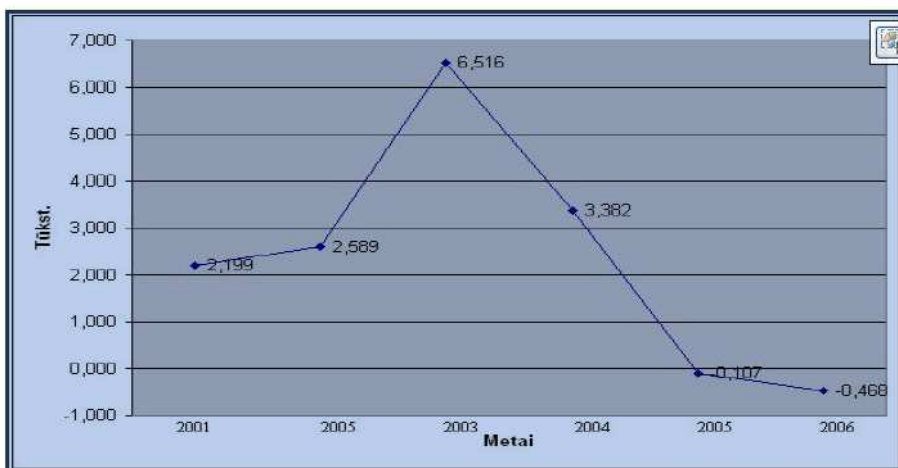
4 lentelė

Gyventojų skaičius pagal lytį mieste ir kaime

Metai	Iš viso			Mieste			Kaime		
	Iš viso	Vyrai	Moterys	Iš viso	Vyrai	Moterys	Iš viso	Vyrai	Moterys
2004	3445,9	1608,7	1837,2	2297,4	1052,9	1244,5	1148,5	555,8	592,7
2005	3425,3	1598,1	1827,2	2281,4	1043,9	1237,5	1143,9	554,2	589,7
2006	3403,3	1586,7	1816,6	2268,8	1036,7	1232,1	1134,5	550,0	584,5
2007	3384,8	1578,0	1806,8	2260,2	1032,9	1227,3	1124,6	545,1	579,5

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV (2007)

Kaip minėjau, demografinę situaciją stipriai veikia dvi tendencijos: emigracija ir visuomenės senėjimas (daugėja 60-mečių ir vyresnio amžiaus gyventojų dalis). Pastaraisiais metais daug žmonių emigravo į labiau išsivysčiusias ir savo darbo rinkas atvėrusias Europos Sąjungos valstybes nares. Rimtu signalu, gaunamu iš gyventojų bloko rodiklių, reikėtų laikyti vidinės migracijos srautų krypties pasikeitimą [9].

2 pav. Vidinės migracijos saldo kaime 2001 – 2006 metais, tūkst.

Šaltiniai: Demografijos metraštis 2006, 2005, 2004, 2003, 2002. – Vilnius.: Statistikos departamentas prie LRV, 2007, 2006, 2005, 2004, 2003.

Statistikos duomenimis, apie 40 proc. emigravusių į užsienį Lietuvos gyventojų sudaro jaunimas. Dažniausiai šalį palieka 25 – 29 metų jaunimas (20,8 proc. visų emigrantų). Iš kaimo į miestus taip pat daugiausiai išvyksta šio amžiaus gyventojų. Išvykusių gyventi į miestą jaunų kaimo gyventojų buvo 1,3 tūkst. daugiau negu atvykusių gyventi į kaimą [35].

Besikeičianti demografinė situacija stipriai veikia visą darbo rinką. Emigruoti į užsienį labiau linkęs jaunimas, todėl vyresniems gyventojams atsirado daugiau galimybių įsidarbinti. Ši priežastis lėmė naują tendenciją – pagyvenusių asmenų (55 – 64 m.) užimtumo didėjimą. Šių asmenų užimtumo lygis mūsų šalyje buvo gerokai aukštesnis už Europos Sąjungos vidurkį (42,5 proc. 2006 m.). Kartu tai lemia didėjantį darbo jėgos vidutinį amžių. Kvalifikuotų darbuotojų augančio vidutinio amžiaus nekompensuoja paruoštų naujų specialistų srautas. Vis daugiau darbingų asmenų, gyvenančių kaime, persikvalifikuoja, įgyja nežemdirbiškas profesijas.

Iš esmės, visose Europos Sąjungos šalyse, išskyrus Portugaliją ir Airiją, dirbančiųjų žemės ūkyje mažėja. Labiausiai jų 2006 m., palyginti su 2005 m., sumažėjo Jungtinėje Karalystėje (JK), Švedijoje, Vokietijoje, Belgijoje, Danijoje. Žmonės yra pats didžiausias turtas kaimo vietovėse. Todėl labai svarbu skatinti jaunas šeimas pasilikti kaimo vietovėse. Tai reiškia, kad priimtina

atstumu nuo namų turi būti tinkama, šeimai palanki infrastruktūra (darželiai, mokyklos, paroduotuvės ir kultūros institucijos).

2.2. Kaimo socialinė infrastruktūra

Kaimo socialinė infrastruktūra – tai ekonomikos dalis, susijusi su žmogaus poreikiais ir vertybių bei paslaugų vartojimu. Tai ne mechaniška skirtingų ekonominės veiklos rūšių objektų visuma, o jų kompleksas, kurio visi elementai turi būti atitinkamo dydžio, optimaliai išdėstyti, kad duotų pakankamai gerą rezultatą. Kaimo socialinė infrastruktūra apima fizinę kaimo infrastruktūrą (vandentvarka, keliai, būstas), švietimą, sveikatos apsaugą, socialinę globą, ryšius, kultūrą, prekybą ir viešąjį maitinimą, buitines paslaugas, kurių paskirtis daugialypė: sudaryti palankias sąlygas kiekvieno žmogaus kūrybiniam ir darbiniam potencialui ugdyti, išsaugoti ir plėtoti; tenkinti žmonių poreikius, tiesiogiai nesusijusius su gamybine sfera; užtikrinti kaimo plėtrą ir šalinti gyventojų integravimosi į bendrą šalies gyvenimą kliūtis. Neefektyviai plėtojama kaimo socialinė infrastruktūra neigiamai veikia ir kaimo gyventojų išsilavinimą, gyvenimo sąlygas. Jei yra pasiekta pakankama socialinės infrastruktūros teikiamų paslaugų kokybė, tinkamai išdėstyti bei nesudėtingai pasiekiami infrastruktūros objektai, jie sudaro sąlygas socialinei atskirčiai mažėti. Socialinė atskirtis dažniausiai traktuojama kaip gyventojų grupės, kurios menkiau integruotos į visuomenę, ribojamos jų galimybės dalyvauti socialiniame, ekonominiame, kultūriniame ir politiniame šalies gyvenime. Socialinę atskirtį formuoja vidinė ir išorinė kaimo vietovių aplinka. Esminiai veiksniai, sudarantys prielaidas socialinei atskirčiai rasti yra - pajamų lygis, nedarbas, priklausymas tam tikrai socialinės rizikos grupei, gyvenamoji vieta, išsilavinimas, sveikatos būklė, amžius, lytis. Žmonių gyvenimo kokybę lemia tinkamai išplėtos socialinės infrastruktūros paslaugos, kurios mažina arba nesukuria sąlygų formuoti socialinei atskirčiai kaime [52].

Nepakankamai išplėta infrastruktūra tai vienas iš veiksnių, stabdantis kaimo plėtrą. Statistikos duomenys rodo, kad socialinė infrastruktūra kaime nebuvo efektyviai plėtojama, o jos būklė visą laiką buvo blogesnė negu miesto. Kaimo socialinės infrastruktūros objektų materialinis aprūpinimas taip pat buvo prastesnis, darbuotojų kvalifikacija – žemesnė. Neišvystyta kaimo infrastruktūra yra laikoma rimta kliūtimi siekiant užtikrinti verslo ir gyventojų gyvenimo aplinkos ir kokybės plėtrą šiose vietovėse. Nors šalyje nėra kaimo vietovių, kuriose nebūtų elektros energijos, vis dėl to tarp kaimo ir miesto egzistuoja platūs skirtumai transporto, telekomunikacijų ir energijos, verslo, bendruomeninės ir kitos infrastruktūros srityse.

Vandentiekis. Daugiau kaip trečdalis kaimo gyventojų naudojami centralizuotu vandentikiu, tačiau vandentiekio sistemos yra blogos būklės. Didžioji dauguma kaimo gyventojų maistui naudoja šachtinių šulinių vandenį. Nustatyta, kad didelė dalis kaimo vietovių gyventojų

neturi galimybės naudotis centralizuotomis nuotėkų šalinimo sistemomis, o kai kurie jomis naudotis nepageidauja, kadangi už paslaugą reikia brangiai mokėti. Gyvenvietės ir sodybos neturi tinkamų nutekamojo vandens tvarkymo įrenginių arba jie yra pasenę, neatitinka aplinkosaugos reikalavimų ir turi būti renovuoti. Kaimo vietovėse, kur nėra centralizuoto vandentiekio ir nenumatoma naujų vandentiekos sistemų kūrimas, geriamo vandens kokybės klausimas turi būti sprendžiamas palaiapsniui pereinant nuo kastinių šulinių prie individualių artezinių gręžinių, taip išvengiant paviršinio vandens, užteršto nitratais, panaudojimo.

Ypač mažai gyvenamojo ploto patogumų turi Mažeikių raj. kaimo gyventojai. Tuo metu, kai 47,7 proc. Lietuvos kaimo gyventojų turėjo vandentiekį ir 42,9 proc. turėjo kanalizaciją, Mažeikių raj. vandentiekį turėjo tik 29,7 proc. visų kaimo gyventojų, o kanalizaciją – 19,7 proc. Dar mažesnis Mažeikių raj. kaimo gyventojų skaičius turėjo centrinį šildymą (Mažeikių raj. – 9,8 proc., Lietuvoje – 41,8 proc.), karštą vandenį (Mažeikių raj. – 8,5 proc., Lietuvoje – 31,2 proc.).

Kaimo keliai. Nors Lietuva turi gerai išvystytą vietinių kelių tinklą, vis dėlto tiek šių, tiek regioninių kelių būklė yra prasta ir neužtikrina patogaus ir saugaus susisiekimo. Lietuvoje vietinės reikšmės viešųjų kelių, kuriais daugiausia naudojasi kaimo gyventojai, yra apie 50 tūkst. km (70 proc. bendrojo kelių ilgio). Iš jų apie 34 tūkst. km (net 60 proc. valstybinės reikšmės rajoninių kelių) yra žvyreliai. Kaimo kelių priežiūrai skiriama tik 20 proc. kelių priežiūros ir plėtros programos lėšų. Tačiau, yra ir teigiamų poslinkių – kaimo keliuose pradėtos naudoti dulkėtumą ir apledėjimą mažinančios medžiagos, atkreiptas dėmesys į gamtosaugos ir triukšmo mažinimo priemones, į kultūros paveldo sąrašą įtraukti kaimo gyvenviečių tiltai, statyti tarpukario laikotarpiu.

Kaimo gyventojų būstas. Po 1990 metų būsto politika Lietuvos kaime pasikeitė iš esmės. Atsisakyta būsto rinkos reguliavimo, privatizuotos valstybei priklausiusios gyvenamosios patalpos. Privatizavimo rezultatas – apie 98 proc. viso gyvenamojo fondo kaime yra privati nuosavybė (mieste – apie 97 proc.)[52]. Kaimo gyventojų būsto kokybė priklauso ne tik nuo vienam namų ūkio nariui tenkančio būsto ploto, kambarių skaičiaus, bet ir nuo būste esančių patogumų. Nors kaimo gyventojai gyvena erdvesniuose būstuose, tačiau kaimo būstų kokybė yra blogesnė nei mieste. Net 30 proc. kaimo būstų yra pastatyti iki 1945 metų. Jie smarkiai susidėvėję. Be to, kaimo būstai blogiau aprūpinti komunaliniais patogumais. Daugumai jų reikalingas remontas, šildymo sistemos, vandentiekio, kanalizacijos renovacija.

Švietimas. Šių dienų socialiniame pasaulyje aukščiausios kokybės prekė yra naujausia informacija, žinios, įgūdžiai. Mokymas ir švietimas suteikia žmogui galimybę prisitaikyti prie besikeičiančios aplinkos ir naujų technologijų. Galimybė konkuruoti darbo rinkoje ir pasirinkti geriau apmokamą darbą tiesiogiai priklauso nuo įgyto bendrojo ir profesinio pasirengimo. Anot, R.Dužinsko (2007), visuotinis vidurinis mokymas ir augantis priėmimas į profesinio rengimo

įstaigas didina aukštesnį išsilavinimą įgijusiųjų skaičių – visa tai skatina, kad vis daugiau kaimo vietovėse gyvenančius žmones įgyti aukštąjį išsilavinimą [14]. Tačiau reikia pažymėti, kad tik 4,9 proc. kaimo žmonių turi aukštąjį išsilavinimą, kai vidutiniškai šalyje – daugiau nei 14 proc. gyventojų.

5 lentelė

Šiaulių apskrities gyventojai pagal išsilavinimą

Administracinis vienetas	Gyventojų skaičius, tūkst.	Išsilavinimas		
		Aukštasis	Aukštesnysis	Vidurinis
Akmenės rajonas	29,1	7,8%	19,2%	27,6%
Joniškis rajonas	25,0	7,3%	20,7%	24,7%
Kelmė rajonas	32,3	7,0%	16,6%	29,5%
Pakruojis rajonas	23,2	6,3%	20,2%	26,8%
Radviliškis rajonas	41,2	8,3%	21,2%	26,0%
Šiaulių rajonas	40,3	7,6%	20,4%	26,6%
Šiaulių miestas	108,5	14,3%	25,0%	31,7%
Šiaulių apskritis	294,1	10,0%	21,7%	28,7%
Lietuva	2804,0	13,9%	21,2%	29,8%

Šaltinis. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2006

Kaimo švietimo problemos vis dar labai skaudžios ir aktualios: istoriškai susiklostęs ne vienodas mokymo įstaigų tankumas ir jų tipų įvairovė, skirtingas gyventojų tankumas ir demografiniai pokyčiai kaimo vietovėse, socialiniai, kultūriniai ir ekonominiai regionų skirtumai, kai kurių sričių mokytojų trūkumas (ne specialistų ženkliai daugiau mažose kaimo mokyklose, nes nesusidaro krūvis ir mokytojai šalia savo dalyko imasi dėstyti kitų), maži mokyklų renovacijos tempai (62 proc. mokyklų reikalingi daugelio sričių remontai (kapitaliniai, paprastieji)), lėtai atnaujinama mokyklų metodinė ir materialinė bazė, švietimo įstaigose nevykdomos arba mažai vykdomos ugdymo vystymo programos, nepakankamas rajonų švietimo įstaigų biudžetai, specializuotų mokymo, perkvalifikavimo įstaigų nebuvimas.

Ugdymo įstaigų tinklo pertvarką trikdo ir demografinės tendencijos. Vis daugiau yra migruojančių šeimų, dažnėja atvejų, kai į užsienį važiuodamos dirbti jaunos šeimos išsiveža ir vaikus, ko pasakoje, mokinių skaičius mokyklose mažėja.

Vis didesnę dalį Lietuvos gyventojų sudaro vyresnio amžiaus žmonės. Todėl vis labiau tampa aktualu vyresnio amžiaus žmonėms dalyvauti ekonominėje veikloje, gebėti prisitaikyti prie naujų darbo rinkos ir gyvenimo sąlygų. Siekiant sudaryti šias galimybes, Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino „Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategiją“, kurioje numatomi pagrindiniai mokymosi veiklos tipai, patogūs ir prieinami kiekvienam gyventojui. Gyventojai pagal galimybes gali rinktis vieną ar kelis mokymosi variantus:

Formalusis mokymasis vyksta švietimo ir mokslo įstaigose.

Neformalusis mokymasis vyksta šalia pagrindinių švietimo ir mokymo sistemų.

Savaiminis mokymasis – tai natūralus, kiekvieną dieną vykstantis mokymasis [70].

6 lentelė

Suaugusiųjų mokymasis mieste ir kaime

	Iš viso	Vyrai	Moterys	Mieste	Kaime
Iš viso 25–64 metų amžiaus gyventojų, tūkst.	1795,1	851,8	943,3	1248,5	546,6
Mokėsi	987,1	439,5	547,6	757,7	229,4
Nesimokė	808,0	412,3	395,7	490,8	317,2
Procentais, palyginti su visais 25–64 metų amžiaus gyventojais	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Mokėsi	55,0	51,6	58,1	60,7	42,0
Nesimokė	45,0	48,4	41,9	39,3	58,0

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV (2007)

Siekiant padėti kaimo vietovių gyventojams prisitaikyti prie iš esmės pasikeitusių sąlygų darbo rinkoje, Lietuvos Respublikos Vyriausybė dar iki 2000 metų ėmėsi kurti kokybiškai naują suaugusių kaimo gyventojų kvalifikacijos įgijimo, jos tobulinimo ir perkvalifikavimo sistemą. Palaipsniui buvo steigiami nauji tęstinio neformalaus mokymo centrai, ėmė formuotis naujos šių gyventojų ugdymo strategijos kryptys. Suaugusiųjų švietimo projektas plėtojamas: prie savivaldybių, seniūnijų. Įsteigtuose mokymo centruose nemokamai mokoma kompiuterinio raštingumo, buhalterinės apskaitos vedimo, užsienio kalbų, vadybos pagrindų [70].

Europos Sąjungos šalyse ūkininkų, kaimo gyventojų tęstinis profesinis mokymas jau seniai pripažintas ir gerai organizuotas. Tuo tarpu Lietuvoje tokia sistema tik kuriama. Šio mokymo pradžia Lietuvoje laikomi 1993 m., kai valstybė finansavo 460 valandų ūkininkavimo minimumo programą. Šiuo metu tęstinį profesinį mokymą šalyje organizuoja 44 regioniniai žemdirbių tęstinio profesinio mokymo centrai, kitos mokslo ir mokymo institucijos, o neturintiems profesinio pasirengimo suteikiama galimybė lankyti Ūkininkavimo pradmenų mokymo kursus. Žemdirbių konsultavimo sistemoje šiuo metu dirba apie 500 konsultantų. Visapusiškas žemdirbių švietimas ir konsultavimas yra būtinas, nes be jo sunku įkurti modernius ūkius, sėkmingai ūkininkauti, sudaryti verslo planus, pagal užsienio šalių programas priimti Europos Sąjungos teikiamą paramą, prisitaikyti prie greitai kintančių laisvosios rinkos sąlygų [68].

Programos “LEADER“ ir žemdirbių mokymo metodikos centras, esantis prie Lietuvos žemės ūkio ministerijos, yra žemdirbių, kaimo bendruomenių, vietinių veiklos grupių narių ir kitų žemės ūkio sektoriuje dirbančių žmonių kvalifikacijos tobulinimo ir tęstinio profesinio mokymo metodikos bei mokymo koordinavimo įstaiga, išlaikoma iš valstybės biudžeto. Centro steigėja yra Lietuvos Respublikos Žemės ūkio ministerija.

Šiaulių apskrityje yra nemažai modernizuojamų ūkių, tačiau juose trūksta aukštos kvalifikacijos specialistų, kurie galėtų imtis ūkių plėtros, pagyvintų šio pobūdžio veiklą ir įgyvendintų Šiaulių regiono plėtros strategiją. Tuo pat metu regione veikusios aukštesniosios žemės ūkio mokyklos nebuvo pajėgios pasirengti vykdyti neuniversitetines studijas. Tuomet į klausimų sprendimą įsitraukė Šiaulių kolegija, kuri kartu su Joniškio žemės ūkio mokykla atliko specialistų poreikio tyrimą Šiaurės Lietuvoje. Remiantis tyrimo duomenimis, Šiaulių kolegija 2005 - 2006 m. m. kartu su Joniškio žemės ūkio mokykla parengė ir įregistravo *Žemės ūkio technologijos* neuniversitetinių studijų programą. Dar vienos naujos studijų programos gamtotvarkos vadyba poreikį nulėmė Lietuvoje įsteigtų Europos ekologinio tinklo „NATURA 2000“ teritorijų poreikiai. Ši studijų programa bus vykdoma sudarius Šiaulių kolegijos, Šiaulių universiteto ir Šeduvos žemės ūkio mokyklos jungtinės veiklos sutartį.

Valstybinėse švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatose įtvirtinta, kad įgyvendinama nacionalinė bei regioninės suaugusiųjų tęstinio mokymosi plėtros programos, išplėtojama kaime suaugusiųjų švietimo bendrojo lavinimo, profesinio mokymo, kvalifikacijos tobulinimo, profesinio informavimo ir konsultavimo sistema. Skatinant užimtumą, profesinės mokyklos, esančios kaimiškose vietovėse, bendradarbiauja su vietos bendruomene, sudaro galimybes mokytis pagal neformaliojo švietimo programas, įgyvendina aktualias vietos poreikiams darbo rinkos programas [69]

Lietuvoje nesukurta teisinga, lanksti, kiekvienam prieinama tęstinio mokymosi sistema. Pastebėta, kad mažiausiai suaugusiųjų švietime dalyvauja žemesnio socialinio statuso kaimo gyventojai t.y. turintys žemesnį išsilavinimą. Atskiros grupės žmonių pasmerkiamos socialinei atskirčiai, apsiriboja minimaliu išsilavinimu, iškritimu iš darbo rinkos ir atsiduria uždarame rate. Realiausia galimybė keisti situaciją – naudotis alternatyviais finansavimo šaltiniais, tarp jų ir ES struktūrinių fondų, tikslinių programų parama.

Kultūros centrai yra svarbi kultūros ir kaimo gyvenimo tradicijų puoselėjimo dalis. Kultūros procesą kaime organizuoja ir vykdo kultūros centrai, bibliotekos, muziejai ir kitos kultūros įstaigos. Šių centrų reikalingumą ypač pabrėžia mažų miestelių ir kaimų gyventojai, nes tai pagrindinė jų susibūrimo, kultūringo laisvalaikio ir meno sklaidos įstaiga kaimo vietovėse. Tačiau toliau nutolusiuose nuo centrų kaimo rajonuose dėl prastos kultūros centrų materialinės bazės ir kultūros darbuotojų kvalifikacijos dalis kaimo kultūros centrų šių funkcijų neatlieka. Kultūrinio gyvenimo pagyvėjimas labiau jaučiasi pačiuose rajonų centruose, kur veikia nemažai kolektyvų, aktyviai dalyvaujančių Lietuvos ir užsienio renginiuose.

Sveikatos priežiūra ir globa. Sveikatos priežiūros paslaugos kaimo gyventojams tampa vis sunkiau prieinamos, nes dalis gydymo paslaugas teikiančių objektų pakeitė savo veiklos pobūdį arba buvo uždarytos. Pavyzdžiui, 2002–2007 m. kaimo medicinos punktų skaičius sumažėjo nuo 966 iki 839, t. y. 13 proc. Dauguma nedidelių rajoninių ligoninių buvo reorganizuotos į slaugos ligonines, nes kaime daugėja senų ir vienišų žmonių, kuriems reikalinga globa. Tyrimų duomenimis, tokių slaugos ligoninių vis dar trūksta. Tad labai aktualu teikti socialines ir globos paslaugas namuose asmenims, kurie dėl negalios ar senatvės negali savimi pasirūpinti.

Apibendrinimas. Kaimo socialinė infrastruktūra – tai kompleksas šakų, kurių paskirtis tenkinti socialinius – buitinius ir socialinius – dvasinius tam tikros teritorijos kaimo gyventojų poreikius, bei sudaryti bendras sąlygas kiekvieno žmogaus kūrybinio bei darbinio potencialo išsaugojimui ir vystymui. Tačiau kaimo socialinė aplinka negerėja. Socialinės infrastruktūros paslaugų kokybė ir įvairovė ypač dažnai neatitinka kaimo žmonių poreikių. Mažėja jaunimo ir žmonių, turinčių aukštąjį išsilavinimą, mažėja mokinių mokyklose. Kaimo jaunimas, patyręs miesto socialinės infrastruktūros privalumus, ima kelti aukštus poreikius, o jų patenkinimas neatitinka materialinių gėrybių.

Pagrindinės problemos susijusios su inžinerine kaimo infrastruktūra yra: blogas aprūpinimas geriamuoju vandeniu ir nuotekų tvarkymas, privažiavimo kelių ir elektros privedimas prie besikuriančių sodybų, blogas kaimo vandentvarkos įrenginių veikimas ir aplinkosauginė būklė. Dideli atstumai iki medicinos, kultūros, prekybos ir buities aptarnavimo centrų daugelį gyventojų nuteikia pesimistiškai. Miesteliuose geresnės sąlygos kaimo infrastruktūrai plėsti, tačiau čia sunkiau įsikurti ūkininkams. Vienkiemiuose – palankiau ūkininkauti, tačiau kyla problemų dėl kai kurių socialinių poreikių tenkinimo. Socialinės paskirties objektų labiausiai trūksta toliausiai nuo regionų centrų bei didžiųjų miestų nutolusiose gyvenvietėse.

Globalizacijos ir Europos asimiliacijos pasižyminčiame amžiuje miestas ir kaimas yra priklausomi vienas nuo kito ekonominiu ir politiniu požiūriu. Tad ateityje, kaip numato ES Taryba, reikės laikytis gyvenimo sąlygų lygiavertiškumo principo ir kaimo vietovėse puoselėti atitinkamą infrastruktūrą [83].

3. KAIMIŠKŪJŲ VIETŪVIŲ NAUJŪJŲ FUNKCIJŲ SISTEMA

3.1. Naujųjų funkcijų kaime samprata ir situacija Lietuvoje

Nuo kaimo vietovių kūrimosi pradžios pagrindinė kaimo gyventojų veikla buvo žemės ūkio produkcijos gamyba, kai kur paįvairinta miškininkyste, žvejyba, kaimo amatais ir kitomis veiklomis. Tiek agrarinėje, tiek industrinėje epochoje vyravo gamybiniai kaimai. Kaip teigia prof. M. Treinys (2006), *gamybinis kaimas* – tai vieta, kur kaimo subjektai plėtoja tradicines veiklas, pagrįstas žemės ūkio gamybos intensyvinimu, tradicinių maisto produktų ir jų žaliavos gamybos bei pajamų iš šio verslo, taip pat iš miškininkystės, žvejybos ir kitų natūralius išteklius naudojančių šakų augimu. Tačiau paskutinį dešimtmetį ekonomiškai išplėtotose šalyse, visam šalies ūkiui iš industrinio tampant poindustriniu, pokyčius patyrė ir gamybinis kaimas. Jame vis labiau ryškėjo žemės ūkio gamyba užimtų žmonių ir dirbamos žemės dalies mažėjimas, vis didesnę reikšmę įgyjant kaimo vietovės neprekinėms gamybos funkcijoms, ypač paslaugoms, susijusioms su kraštovaizdžio gėrybėmis, kitomis neprekinėmis (viešosiomis) gėrybėmis, kurios keičia kaimą iš gamybinės erdvės į viešųjų gėrybių vartojamąją erdvę (pogamybinį kaimą) [49]. *Pogamybinis kaimas* – vieta, kur kaimo subjektai plėtoja veiklas, pagrįstas kaimo kaip šalies infrastruktūros (vartojimo erdvės) formavimusi, kada mažėjančią tradicinių maisto produktų ir žaliavos gamybą keičia komercinės ir nekomercinės viešosios gėrybės (ypač kraštovaizdžio, ūkinio ir kultūrinio paveldo objektų paslaugos) [46]. Anot prof. M. Treinio, ryškėjanti Lietuvos kaimo vietovių deagrarizacija, jo vykdomų funkcijų problemą verčia nagrinėti ne vien žemės ūkio požiūriu, bet ieškant daugiafunkciškumo visose kaimo veiklose [49]. Sąvoka *daugiafunkcionalumas* Vakarų Europoje pirmą kartą paminėta 1980 m. Austrijoje (Diakosavvas, 2004), po 1990 m. J. D. Ploeg, A. Long ir J. Banks konceptualizavo iki daugiafunkcinio žemės ūkio idėjos [25]. Lietuvoje pirmosios daugiafunkcinio žemės ūkio idėjos išryškėjo D. Cesevičiaus darbuose (dar anksčiau nei Vakarų Europoje), tačiau dėl sovietinę okupaciją lydėjusių neigiamų reiškinių – deportacijos, emigracijos ir kitų – šios idėjos nebuvo konceptualizuotos. Daugiafunkcinio žemės ūkio modelio koncepciją pirmą kartą pateikė Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (OECD) 1992 m. Jungtinių Tautų aplinkos ir plėtros konferencijoje, Rio de Žaneire, Brazilijoje, kur buvo teigiama, kad be pirminės žemės ūkio funkcijos, gaminti maisto produktus, bei kitas gamybos žaliavas, žemės ūkis taip pat turi formuoti kraštovaizdį, atsinaujinančius gamybos išteklius, biologinę genetinę įvairovę, aplinkos valymą nuo atliekų, puoselėti etnokultūrą, prisidėti prie istorinio tęstinumo ir palaikyti socialinės ekonomikos gyvybingumą [26]. Žemės ūkio ir visos kaimo veiklos daugiafunkciškumą propaguojantys mokslininkai R. Almas, R. J. Brunstad, B. Harvieu, E. Romsted, L. Van Depoele ir kiti Europos šalių mokslininkai padėjo pagrindus Europietiškajam žemės ūkio modeliui, kuris pagrįstas

daugiasektorine kaimo plėtra, remiasi pusiausvyra tarp ekonominių, socialinių bei ekologinių vertybių, teoriškai pagrindžiantis kaimo vietovės gyventojų materialinio skatinimo būtinybę už neprekinį (viešųjų) vertybių kūrimą (M.Treinys, 2002).

Daugiafunkcinis žemės ūkio modelis yra vienintelis kelias neleisti sunykti kaimui bei užtikrinti kaimo gyventojų ekonominę veiklą. Šiandien daugelis valstybių intensyviai įgyvendina šią politiką: Europos Sąjungai priklausančios šalys, Norvegija, Japonija, Pietų Korėja. Šios šalys skiria didžiulį dėmesį ekologijai, gamtosaugai, kultūros paveldui, tautinėms tradicijoms, viešosioms gėrybėms, mokslui bei visapusiškam visuomenės saugumui. Šio modelio principus neigiančios Keirnso grupės (Cairns Group) šalys (Australija, Argentina, Brazilija, Čilė, Kanada, Kolumbija, Fidži, Indonezija, Malaizija, Naujoji Zelandija, Filipinai, Tailandas, Urugvajus, Bolivija, Kosta Rika, Gvatemala, Paragvajus ir Pietų Afrikos Respublika) kuriose gyvena apie 720 mln. žmonių, o prekybos žemės ūkio gaminiais apyvarta sudaro apie ketvirtadalį pasaulio prekybos žemės ūkio gaminiais apyvartos), pasisako už visišką prekybos žemės ūkio gaminiais ir maistu liberalizavimą, muitų panaikinimą, atsisakymą kvotų ir bet kokios paramos šiam sektoriui. Europiečiams nepriimtinas Keirnso žemės ūkio modelis, kurio svarbiausieji bruožai visiškai priešingi europiniam modeliui: vyrauja stambus, latifundinis žemės ūkis, kaimo tradicijos neturi reikšmingos įtakos nacionaliniam identitetui, ekologinė savimonė mažai išplėtota, liberalus požiūris į maisto etiką bei gyvulių gerovę, propaguojamos genetiškai modifikuotų produktų gamybos technologijos.

Daugiafunkcinio žemės ūkio koncepcijos susiformavimą lėmė daug esminių priežasčių (žemės ūkio produkcijos perteklius, užimtųjų žemės ūkyje socialinės ekonominės problemos, visuomenės susirūpinimas gyvulių gerove, intensyvios žemdirbystės poveikiu aplinkai), tačiau svarbiausia priežastis – pasaulinės prekybos žemės ūkio gaminiais liberalizavimas ir beatodairiškas lyginamųjų pranašumų kriterijaus tarptautiniuose ekonominiuose santykiuose absoliutinimas, kuris griaua ilgai formuoto, Europos tautų tradicijomis pagrįsto žemės ūkio sampratą, sukelia kaimo vietovių degradacijos pavojų [46].

Kaimo daugiafunkcionalumo idėja, kurią vysto M. R. Rodrigues, E. G. Gomez, J. C. Lorente (2004), pabrėžia kaimą, kaip sistemą plačiąja prasme, traktuojant geografiniu – teritoriniu požiūriu bei pritaikant žemės naudojimo teoriją, pagal kurią „šiuolaikinė visuomenė kaimo teritoriją naudoja skirtingais tikslais, kitaip nei tradicinė, kur didžioji žemės dalis buvo pusiau natūrali arba naudojama žemės ūkiui bei gyvulininkystei.“ [26]. Vakarų Europos patirtis (tyrimai buvo atlikti Airijoje, Jungtinėje Karalystėje, Nyderlanduose, Vokietijoje, Italijoje, Ispanijoje bei Prancūzijoje – 76 proc. visų ES ūkių) (Ploeng et al, 2002) rodo, kad pereinant nuo tradicinio prie daugiafunkcinio žemės ūkio pasiekiami teigiami rezultatai:

- **Ekonominiai** – pridėtinės vertės sukūrimas;
- **Socialiniai** – socialinis stabilumas (mobilizuojant darbo išteklius ūkyje ne tik užtikrinamas šeimos narių užimtumas, skatinama žinių ir mokslo plėtra, įgyjama patirties bei didėja žmonių motyvacija, taip pat išvengiama socialinės priešpriešos pačioje bendruomenėje);
- **Aplinkosauginiai** – neigiamo poveikio aplinkai sumažinimas, dirvožemio gyvybingumo užtikrinimas, landšafto formų, biologinės įvairovės išsaugojimas ir kt.);
- **Mentaliniai** – senųjų, tarp jų gamybos, tradicijų išsaugojimas [26].

Todėl, kaip teigia profesorius M. Treinys (2006), daugiafunkciškumo samprata ir toliau turi būti siejama su įvairiapusišku kaimo erdvės panaudojimu, visuose kaimo veiklų sektoriuose kuriamomis privačiomis bei viešosiomis gėrybėmis, nepamirštant išryškinti ir tų sektorių kuriamų viešųjų blogybių (ypač taršos). Ši aplinkybė žemės ūkio daugiafunkciškumo paradigmą išplėtė iki kaimo veiklų daugiafunkciškumo paradigmos. Minėtas autorius, apibendrinamas daugiafunkciškumo paradigmą, teigia, kad „kaimas ateityje turi būti vis labiau vertinamas kaip visuotinė (tinklinė) šalies infrastruktūra. Jo paslaugoms, tokioms kaip turizmas, rekreacija, rezidencinė gyvenamoji vietovė, grynas oras, gražus kraštovaizdis, tiesioginis specifinių maisto ir amatų gaminių pirkimas, etnokultūros paminklai, visuomenė, persisotinusi masinės kultūros raiškomis, nusiteikusi skirti vis daugiau lėšų, kurios ir bus viena iš svarbiausių šaltinių ateities pogaubinio kaimo, kuris formuosis kaip integruota poindustrinės visuomenės gamybos ir vartojimo erdvė, plėtrai.“ [50]. Šių funkcijų sąsajos užtikrina kaimo vietovių gyvybingumą, kartu jungdamos individualistinę ir bendruomeninę požiūrį į kaimo plėtrą, susijusį su žmogaus tapatybės struktūra, kuri reiškiasi tiek individuliai, tiek kolektyviai.

K. Rioningen (2006), pabrėždama kaimo plėtros daugiamatiškumą, tolesnę žemės ūkio raidą prognozuoja trimis kryptimis:

- palankiausiuose žemės ūkio gamybai regionuose – tolesnė žemės ūkio plėtra (dominuojantis gamybinio kaimo modelis, tačiau ženklios organinio ūkininkavimo raiškos, taip pat biotechnologijų tobulinimas);
- vertingiausio kraštovaizdžio regionuose – tikslinga kaimo (agrarinio) turizmo plėtra bei nišinė gamyba (tęsiama ar įsisavinama prekių gamyba, kuriai dėl palankių vietos gamtinių ar kultūrinių sąlygų atsiveria palanki niša, dažniausiai nesistengiant labai išplėsti tų prekių gamybos apimtį, kas nišinę produkciją padarytų masine, ordinarine);

- neturinčios šių dviejų savybių vietovės, ypač retai apgyvendintos teritorijos, marginalizuosis, gyventojų bus paliktos, trauks ekstremalaus sporto ar laukinio turizmo mėgėjus [46].

Vakarų Europos šalyse pasiteisinęs daugiafunkcinis žemės ūkis šiandien traktuojamas kaip Europos Sąjungos kaimo plėtros modelis. Lietuvai būtų tikslinga perimti šios koncepcijos pagrindus, o jų įgyvendinimą numatyti strateginiuose kaimo plėtros dokumentuose, tačiau nesuabsoliutinant jos, bet paliekant galimybę alternatyvioms kaimo plėtros idėjoms, išlaikant kaimo plėtros daugiamačiškumą.

Šiaulių universiteto Kaimo plėtros centras, atskleidamas neurbanizuotų vietovių plėtros galimybes, derinant procesus, kuriuos sąlygoja žinių visuomenės formavimasis, išryškina šias neurbanizuotų vietovių šiuolaikines funkcijas:

- 1. Rezidencinė;**
- 2. Diversifikuotos daugiasektorinės ekonominės veiklos;**
- 3. Relaksacijos ir reabilitacijos;**
- 4. Pažinimo ir lavinimo;**
- 5. Etnografinio ir etinio (dorovinio) paveldo išsaugojimo;**
- 6. Kraštovaizdžio puoselėjimo.**

Kaip teigia Šiaulių universiteto kaimo plėtros centro vadovas J.Jasaitis (2006), tiriant neurbanizuotų vietovių funkcijų plėtros galimybes, atrandamos naujos gairės plėtoti smulkų verslą, populiarinti tautos materialinę ir dvasinę kūrybą. Sisteminiis požiūris leidžia numatyti perspektyvias plėtros kryptis, naujų gamybinės ir negamybinės paskirties objektų kūrimą, privačių ir viešųjų erdvių projektavimą, fizinės infrastruktūros pertvarkymą, gyventojų profesinės kompetencijos tobulinimą bei savivaldos efektyvinimą [17].

3.2. Rezidentinė funkcija: situacija ir tendencijos

Poindustrinėje visuomenėje formuojantis naujoms būsto koncepcijoms, iki šiol tradiciškai kaimiškomis laikytose vietovėse daugėja gyventojų, kurių ne tik profesinė veikla, bet ir gyvenama neturi nieko bendro su agrariniu sektoriumi. Ši naują požiūrį į kaimo ateitį formuoja ir priemiestines sritis bei vaizdingesnes apylinkes persikeliantys miestų gyventojai: verslininkai, valstybės tarnautojai, įvairių įstaigų bei įmonių darbuotojai. Darbo vietos vis dažniau persikelia į verslo aplinką ir gyvenamąjį būstą, taigi darosi nebesvarbu gyventi arti darbovietės. Kartu vis labiau populiarėja gyvenimo stilius, orientuotas į kaimišką aplinką, tiek dėl jos rekreacinių galimybių, tiek dėl bendravimo ypatumų. Naujieji kaimo gyventojai keičia jo bendrabūvio tradicijas: jie kitaip projektuoja ir tvarko savo sodybas bei jų aplinką, laikosi kitokio gyvenimo

būdo, turi kitą kaimo ateities viziją. Labiau išsilavinę, energingesni, pasiturintys asmenys dažnai tampa kaimo bendruomenių atkūrimo iniciatoriais bei vadovais. Jų pavyzdys daro didžiulę įtaką ne tik kaimo jaunimui, bet ir vyresnio amžiaus žmonėms.

Kaip teigia Šiaulių universiteto J.Jasaitis (2005), rezidencinė (gyvenamosios vietos) funkcija išreiškia naujų kaimo gyventojų kategorijų formavimąsi ir naujo tipo gyvenviečių atsiradimą, išryškindama sudėtingas senųjų ir naujųjų gyventojų interesų suderinimo problemas, naują požiūrį į buitines kultūrą ir gyvenviečių estetiką, laisvalaikio organizavimą, prekybos ir paslaugų sistemos modernizavimą. Tai, anot autoriaus, tikslingas, gerai suplanuotas, Lietuvos visuomenės poreikius atitinkantis naujų namų statymas neurbanizuotose vietovėse, leidžiantis išvengti dabar išplitusio statybų priemiesčiuose ir vaizdingose vietovėse chaoso [16]. Priešingai nei industrinėje epochoje, žinių visuomenėje ekonominės ir technologinės naujovės yra palankesnės kaimo nei miesto gyventojams. Dėl transporto plėtros kaimo gyventojai lengviau nukeliauja didelius atstumus, tuo tarpu miestiečiai dūsta transporto spūstyse.

Tačiau, kaip teigia J.Jasaitis, naujų gyvenviečių atsiradimas išryškino strateginio planavimo spragas. Kai kurie gyvenamieji rajonai statomi neatsižvelgiant į plėtros perspektyvas. Nesuprojektuotos bendro naudojimo komunikacijos, nenumatytos vietos prekybos centrams, mokykloms, kultūros įstaigoms ir kt. Ne tik laisvalaikiui skirti pastatai, bet ir gyvenamieji namai statomi ant upių ir ežerų krantų, draustiniuose ir regioniniuose parkuose, t.y. tose vietose, kurios priklauso visuomenei ir negali būti privatizuotos. Gana dažnai naujųjų pastatų formos visiškai nesiderina su aplinka. Plečiantis naujiems gyvenamiesiems rajonams, lieka neapibrėžti būtini savivaldos institucijų vaidmens pokyčiai.

V. Atkočiūnienė (2006) tyrinėjanti kaimo integracijos problemas pažymi, kad itin reikšmingas vaidmuo skatinant subalansuotą regionų plėtrą ir įgyvendinant kaimo plėtros politiką skiriamas kaimo bendruomenėms., „Stiprios, gebančios prisitaikyti prie besikeičiančios ekonominės ir socialinės aplinkos bendruomenės – kaimo gyvenamosios vietovės pažangos garantas. Bendruomeninis judėjimas sukuria prielaidas skurdo ir socialinės atskirties mažinimui kaime, taip pat kaimo kaip savitos socialinės struktūros kūrimuisi ir plėtrai. Tokio judėjimo išdava – kaimas, gyvenantis visavertį gyvenimą“. [64]. Kaip teigia D.Vidickienė (2007), kaimas tampa svarbus (o kai kuriose šalyse – net svarbesnis) ne tik kaip maisto ir kitų produktų tiekėjas, bet ir kaip rekreacijos ir turizmo vieta, taip pat daug malonesnė nuolatinė gyvenamoji vieta [53]. Tad, Lietuvos kaimo politikos formuotojams teks daugiau dėmesio skirti ne žemės ūkio problemoms, bet kaimiškųjų regionų rekreacinių galimybių didinimui, kaip pagrindiniam veiksniumi, dėl kurio jie tampa patraukliais gyventi ir dirbti. Ypač svarbu - kaimo infrastruktūros gerinimas (FAO' s, 2006; OECD, 2006). Tačiau, kaip teigia tyrėjai (Jahson, 2001), ir čia reikia ne tradicinio, bet į

žinių visuomenę orientuoto požiūrio, įvertinančio technologinių pokyčių ir globalizacijos bei lokalizacijos poveikį kaimo infrastruktūros objektams, jų išdėstymui ir kokybei [76].

3.3. Ekonominės veiklos diversifikavimas

Studijoje „Kaimo vietovių tipologija Europoje“ konstatuojama „Kaimas nebėra žemės ūkio veiklos sinonimas. Tai sritis, pasižyminti ūkinės veiklos įvairove, įskaitant šiuolaikinę pramonę ir paslaugų sferą“ [18]. Žemės ūkio *diversifikacija* (įvairinimas) – procesas, kai žemės ūkio ekonominiai vienetai (ūkiai) pertvarko savo ekonominę veiklą pradėdami gaminti naujas žemės ūkio produkcijos rūšis ar teikti naujas paslaugas, šią veiklą derindami su ne žemės ūkio gaminių gamyba bei paslaugomis, visa tai realizuodami kuo įvairesnėse rinkose. Ūkinės veiklos įvairinimas, arba diversifikavimas, dažniausiai suvokiamas kaip alternatyvios žemės ūkiui veiklos plėtra kaime.

Anot J. Jasaičio (2005), ūkinės veiklos diversifikaciją neurbanizuotose vietovėse sąlygoja šie veiksniai:

- poindustrinėje visuomenėje miestai praranda ekonomikos plėtros monopolį. Pereinama nuo stambiųjų įmonių prie specializuotų filialų sistemos;
- įmonių pastatai surenkami iš lengvų konstrukcijų. Esant reikalui, tokius pastatus galima greitai perkelti į kitą vietą;
- pažangiausias technologijas naudojančios įmonės kuriamos užmiesčiuose, kuriuose patogus susisiekimas, nėra pašalinės vibracijos ir mažesnis oro užterštumas;
- naujųjų informacinių technologijų dėka daugėja profesinės veiklos sričių, kuriomis galima užsiimti savo namuose. Tai ekonomikos ir verslo konsultacijos, vertimai, kelionių aptarnavimas, internetinė prekyba ir kt.;
- griežtėja gamtos saugos reikalavimai [19].

Daugiau nei 90 proc. Europos Sąjungos teritorijos sudaro kaimo vietovės, kuriose gyvena maždaug 60 proc. gyventojų. 53 proc. darbo vietų yra kaimo vietovėse. Jose sukuriama 45 proc. ES bendrosios pridėtinės vertės. Europos kaimo vietovės pasižymi plačia populiacijos struktūrų ir tradicijų įvairove, bei skirtingomis ekonominėmis ir socialinėmis struktūromis, bei darbo rinkomis. Tradicinis žemės ūkis prarado vyraujančią poziciją kaip užimtumo ir pajamų šaltinis kaime. Pajamų šaltiniai kaime tampa gausesni ir įvairesni. Vadinamųjų „kaime gyvenančių miestiečių“ kategorija auga, stambėjant ūkiams ir tobulėjant agrarinėms technologijoms. Daugėja gyventojų užimtų paslaugų sferoje. Tarp veiklos rūšių, kurios minimos išsivysčiusių valstybių (Prancūzijos, Škotijos, Vokietijos ir kt.) kaimo bendruomenių pranešimuose, įvardijamos tokios, kaip internetinė prekyba, juridinės ir verslo konsultacijos, papildomas vaikų ir paauglių ugdymas ir t. t. Pavyzdžiui,

Škotijos kaimo bendruomenių asociacijos internetinėse svetainėse nurodoma daugiau kaip 50 veiklos rūšių, kurių nemaža dalis – visiškai nesusijusi su žemės ūkiu [27].

Ūkinės veiklos įvairinimo srityje šiuo metu atliekami specializuoti ir bendrojo pobūdžio tyrimai, kuriuose siekiama išsiaiškinti, ar ūkininkai užsiima papildoma ekonomine veikla, jei taip, tai kokios plėtojamų veiklų rūšys, gaunamos pajamos ir ūkinės veiklos kaitos motyvai, nes diversifikacija įgalina geriau panaudoti ūkio verslo išteklius, padidina kaimo vietovės gyventojų užimtumą bei pajamas, sumažina verslo riziką. Tyrimų rezultatai rodo, kad daugiausia pajamų iš papildomos ekonominės veiklos gaunama mažiausio ekonominio dydžio, žemiausiu žemės ūkio naudmenų našumo balu pasižyminčiuose augalininkystės ūkiuose, valdomuose jaunųjų ūkininkų. Būtent ūkiuose, negalinčiuose pragyventi iš pirminės žemės ūkio gamybos, skatintinas diversifikavimas.

2003 m. Zalcburge įvykusioje antrojoje Europos kaimo plėtros konferencijoje ūkinės veiklos įvairinimui buvo skirta daug dėmesio. Pažymėta, kad nemaža kaimiškųjų vietovių gyventojų užsiima žemės ūkio produkcijos perdirbimu, ypač gamindami etnografinius ar specifinės paklausos produktus, kurių gamyba stambiosioms įmonėms dėl mažų produkcijos apimčių ar kitų priežasčių yra nepatraukli.

Verslo diversifikacija ir plėtra kaime – viena iš labiausiai kompleksinio mokslininkų dėmesio reikalaujančių sričių, kurioje susipina tradicinių ir naujųjų žemdirbystės sričių suderinimas, ekologiškos produkcijos realizacijos sistema, prekių ir paslaugų teikimo vadyba, naujos darbuotojų kvalifikacijos įgijimo bei tobulinimo galimybės, smulkaus verslo saugumas. Mokslininkai neretai atstovauja vienai iš dviejų teorinių diversifikavimo perspektyvų: augimo ir struktūrinės transformacijos teorijų grupė teigia, kad *diversifikavimas reiškia augančią ekonomiką, sukuriančią naujas darbo vietas ir didinančią kaimo gyventojų pajamas*. Kita teorijų grupė *į pragyvenimo šaltinių diversifikavimą žvelgia kaip į paskutinę galimybę smulkiems ūkininkams, nesugebantiems sėkmingai verstis pirminėje žemės ūkio gamyboje* [33].

Ūkinės veiklos diversifikacijos galimybes nagrinėja ir mūsų šalies mokslininkai. Ypač daug dėmesio tam skiriama tarptautinėse kaimo plėtros konferencijose, kurias organizuoja Lietuvos žemės ūkio universitetas, Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, Vilniaus ir Klaipėdos universitetai. Naujas kaimo vietovių ekonominės veiklos įvairinimo perspektyvas analizuoja 2005 m. Šiaulių universitete įkurtas Kaimo plėtros tyrimų centras. Šiame centre sukurta neurbanizuotų vietovių šiuolaikinių funkcijų sistema jau buvo pristatyta tiek Lietuvoje, tiek kitose valstybėse.

Kaip teigia J.Jasaitis (2006), ekonominės veiklos diversifikaciją skatina būtinybė atkurti kaimo buitinio aptarnavimo sistemą. Tačiau nemažos verslininkų dalies orientacija į importą ir prekybą, o ne į gamybą liudija apie nestabilią verslo aplinką. Nors yra teigiama, kad Lietuvoje mažų ir vidutinių įmonių skaičius kaimo vietovėse auga, verslininkai nenoriai steigia įmones

nuošaliuose kaimuose. Atokiuose regionuose kaimo gyventojų investicinis pajėgumas dažnai neadekvatus ekonominės veiklos įvairinimo ir modernizavimo poreikiams. Verslo plėtrą kaime riboja konservatyvus kaimo gyventojų požiūris į veiklos pobūdžio keitimą, profesinį tobulėjimą, nenoras kooperuotis, rizikos baimė [36,52]. Tam, kad vystyti verslo plėtrą, neabejotina, neužtenka agronomijos, zootechnikos ar darbo valstybiniame ar kolektyviniame ūkyje patirties, žinių. Savaiame suprantama, neužtenka ir darbininkiškosios patirties, įgytos žemės ūkio darbuose ar diletantiškos verslo sampratos. Taigi, kas galėtų sudaryti kaimo verslo potencialą? Dr. Kęstutis Jaskelevičius (2004) mano, kad ne kiekvienas darbo netekęs kaimo gyventojas, kad ir koks sumanus žemdirbys jis būtų. Tačiau tarp jų atsiranda nemažai turinčių verslumo gyslelę, energingų mechanizatorių, agronomų, buhalterių, buvusių ūkių ir jų padalinių vadovų. Tereikia palankios verslui aplinkos ir minimalios valstybės paramos. Tada neabejotinai labiau į kaimą atsigręžtų ir rajonuose veikiantys informacijos centrai ir verslo inkubatoriai. Antrieji kaimo verslininkų korpusą sudarytų besiverčiantys miestuose, tačiau dėl įvairių aplinkybių į kaimą pasirengę sugrįžti verslininkai [10]. R. Dužinskas (2007) ir kiti tyrėjai atlikę tyrimus ūkinės veiklos įvairovės skatinimo kaimiškosiose vietovėse galimybes, nustatė, kad siekiant plėtoti nedidelių miestelių ir kaimiškųjų gyvenviečių ūkinę veiklą padėtų naujų įmonių steigimas. Ypač didelį teigiamą poveikį visam tokių vietovių gyvenimui darytų įmonės, kuriose gamyba vyksta, naudojantis pažangiausiomis technologijomis. Tai skatintų gyventojų norą mokytis, pagyvintų kultūrinę veiklą, padidintų tarptautinio bendradarbiavimo galimybes [7].

Kaime gyvena trečdalis šalies žmonių (priskaičiuojant miestelius – bemaž du trečdaliai), žemės ūkyje dirba 13,2 proc. visų šalies dirbančiųjų, čia sukuriama 5,1 proc. bendrojo vidaus produkto, tad suprantama, kodėl kaimo ateitis rūpi ir mokslininkams. 2007 m. Lietuvoje buvo 230,3 tūkst. ūkių, gaminančių žemės ūkio produktus arba nenaudojamą žemės ūkio produktų gamybai žemę išlaikančių geros agrarinės ir aplinkosaugos būklės bei žemės valdoje turinčių vieną ir daugiau hektarų žemės ūkio naudmenų. Duomenys apie šių ūkių žemės ūkio naudmenų, pasėlių plotą ir vidutinį jų dydį pateikiami lentelėje.

Ūkių skaičius ir jų naudojama žemė

Rodiklio pavadinimas	Visi ūkiai			Ūkininkų ir šeimos ūkiai			Žemės ūkio bendrovės ir įmonės		
	2003	2005	2007	2003	2005	2007	2003	2005	2007
Ūkių skaičius	272111	252946	230258	271501	252404	229715	610	542	543
Naudojamos žemės ūkio naudmenos, tūkst. ha	2491,0	2792,0	2656,4	2188,3	2461,5	2300,3	302,7	330,5	356,1
Iš jų pasėliai, tūkst. ha	1341,9	1720,8	1732,5	1088,9	1435,6	1418,3	253,0	285,2	314,2
Vidutinis ūkio dydis pagal žemės ūkio naudmenų plotą, ha	9,3	11,1	11,6	8,2	9,8	10,1	504,7	614,7	655,9

Šaltinis: Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenys, 2007

Ūkių skaičius Lietuvoje per dvejus metus (2005-2007) sumažėjo 9 proc., o per ketverius metus (2003-2007) – daugiau kaip 15 proc. Vieni žemdirbiai žemę pardavė, dovanoję, kiti – išnuomojo, tretieji – pasitraukė iš prekinės žemės ūkio gamybos, už tai gaudami paramą pagal kaimo plėtros programą. Mažėjančiam ūkių skaičiui įtakos turi pokyčiai žemės ūkyje: ūkiai nuolat stambėja, žemei yra keliami geros agrarinės ir aplinkosaugos būklės reikalavimai, gyventojai sunkiau prisitaiko prie naujų sąlygų, palyginti lėtai pereina prie alternatyvios ekonominės veiklos bei alternatyvaus žemės ūkio paskirties žemės panaudojimo. Ūkių stambėjimą rodo kasmet didėjantis vidutinis ūkio dydis. Statistikos duomenimis, ūkininkų ir šeimos ūkių vidutinis dydis padidėjo nuo 9,3, ha iki 11,6 ha, o žemės ūkio bendrovėse ir įmonėse – nuo 504,7 ha iki 655,9 ha. Tačiau reikia pažymėti, kad vidutiniai ir maži ūkiai pralaimi konkurencinę kovą dėl paramos ne tik dėl stambiuose ūkiuose turimos masto ekonomijos ir geresnių vadybinių gebėjimų, bet ir dėl jų vaidmens vertinimo visuomenėje, nes tarp ekspertų vis dar labai stiprus požiūris, jog mažesni ūkiai yra neperspektyvūs ir pasmerkti žlugti, o paramos teikimas jiems yra socialinė parama [21].

2003 ir 2005 m. darbuotojų skaičius visuose ūkiuose buvo panašus, tačiau 2007 m., palyginti su 2005 m., darbuotojų skaičius sumažėjo 11 proc. Tai lėmė kelios priežastys: darbo jėgos migracija iš kaimo į miestą bei į kitas Europos Sąjungos šalis, natūralios darbuotojų kaitos, naujų specialistų nebuvimas (žr. 8 lentelę).

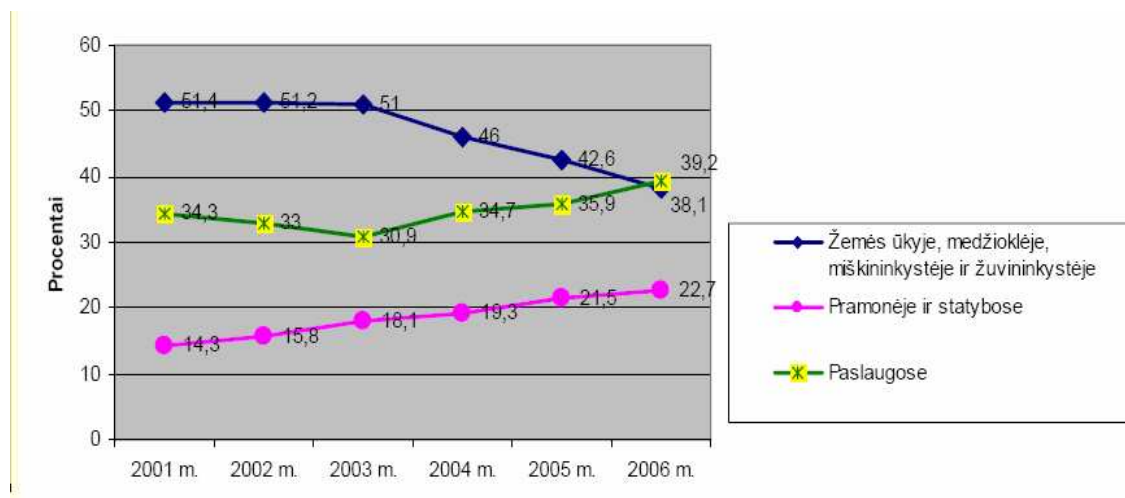
Žemės ūkio darbuotojų skaičius

RODIKLIO PAVADINIMAS	Visi ūkiai			Ūkininkų ir šeimos ūkiai			Žemės ūkio bendrovės ir įmonės		
	2003	2005	2007	2003	2005	2007	2003	2005	2007
Iš viso	545381	543298	481480	519878	520000	458916	25503	23298	22564
Ūkininkaujantys asmenys ir jų šeimos nariai	511266	510466	449833	511266	510466	449833	X	X	X
Nuolatiniai samdomieji darbuotojai	28850	26516	28495	4116	4345	6834	24734	22171	21661
Laikini samdomieji darbuotojai	5265	6316	3152	4496	5189	2249	769	1127	903

Šaltinis: Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenys, 2007

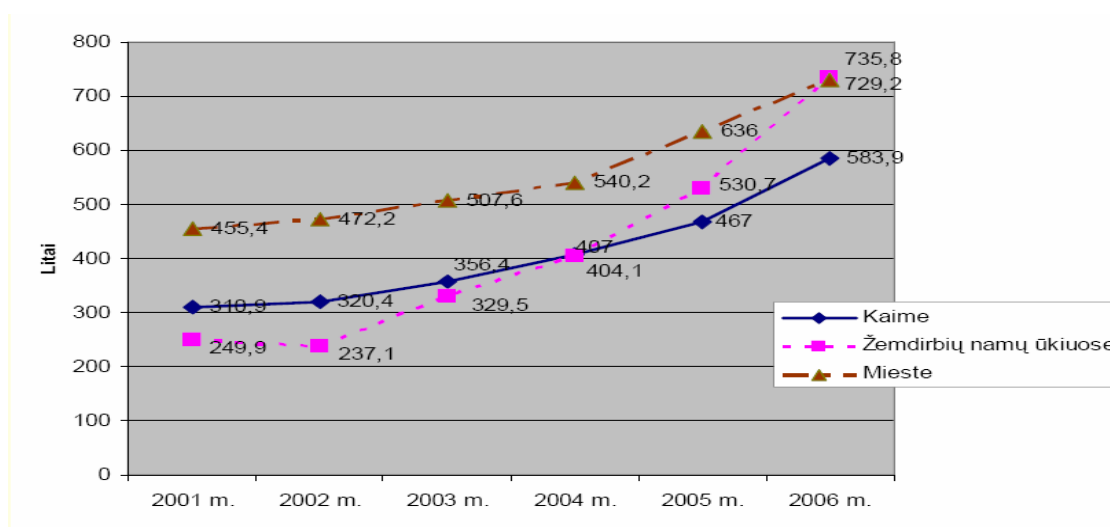
Per pastaruosius 20 metų žemdirbių skaičius ES šalyse sumažėjo dvigubai. Šiuo metu Lietuvos žemės ūkyje triūsia per 13,2 proc. visų šalies dirbančiųjų, o vidutiniškai Europos Sąjungos šalyse tik 4 proc. Kol kas Lietuva, lyginant su senosiomis ES narėmis, yra tarp valstybių, turinčių santykinai didžiausią žemdirbių dalį. Stambėjant ūkiams, diegiant juose šiuolaikines, žymiai našesnes žemės ūkio technologijas bei pažangesnius darbo organizavimo būdus, jau per artimiausius metus žemdirbių skaičius turėtų smarkiai sumažėti.

Šiuolaikinio kaimo ekonominė raida priklauso ne tik nuo žemės ūkio ir pramonės, bet didžiausia dalimi nuo paslaugų sektoriaus plėtros [24]. Šiaulių universiteto Kaimo plėtros tyrimų centre 2005–2006 m. atlikti tyrimai (Jasaitis, Šurkuvienė, 2006) atskleidė spartų gyventojų profesinės struktūros kitimą. Per pastaruosius dvejus metus dvigubai (nuo 2 iki 4 proc.) padaugėjo kaime dirbančių verslininkų. 2007 m. paslaugų sektoriuje užimtų gyventojų dalis tapo didesnė (39,2 proc.) nei pramonėje ir statyboje (22,7 proc.), ir netgi nei žemės ūkyje (38,1 proc.).

3 pav. Kaimo gyventojų užimtumas pagal ekonominės veiklos rūšis 2001 – 2006 metais, proc.
Šaltiniai: Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas 1999-2004, 2005, 2006.- Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV

2007 m. pasižymi staigiu Lietuvos žemdirbių pajamų šuoliu (vienam žemdirbių namų ūkio nariui tenkančios vidutinės disponuojamos pajamos per metus padidėjo 27,9 proc.). Staigus žemdirbių ekonominės būklės pagerėjimas susijęs su ES parama žemės ūkiui. Statistikos departamento atliekamo namų ūkių biudžetų tyrimo duomenimis, vidutinės namų ūkių disponuojamosios pajamos (piniginės ir natūrinės) 2007 m. buvo 859 litai vienam asmeniui per mėnesį. Vidutinės miestiečių disponuojamosios pajamos 2007 m. buvo 943 litai vienam namų ūkio nariui per mėnesį, kaimo gyventojų – 691 litas. Palyginti su praėjusiais metais, miestiečių disponuojamosios pajamos padidėjo 29,3 procento, kaimo gyventojų – 18,3 procento. Didžiausią įtaką disponuojamųjų pajamų augimui mieste turėjo samdomojo darbo pajamų didėjimas, kaime – samdomojo darbo pajamų bei socialinių išmokų didėjimas. Piniginės vartojimo išlaidos būstui, kurui ir energijai sudarė 89 litus vienam namų ūkio nariui per mėnesį: mieste – 104 litus, kaime – 58 litus (atitinkamai 13 ir 12,5 procento namų ūkio piniginių vartojimo išlaidų). Miestiečių piniginių vartojimo išlaidos drabužiams ir avalynei sudarė 80 litų vienam namų ūkio nariui per mėnesį, kaime gyvenančiųjų – 47 litus (po 10 proc.), atitinkamai transportui – 90 ir 48 litus (11 ir 10 proc.), sveikatos priežiūrai – 29 ir 23 litus (4 ir 5 proc.)[9]. Atsižvelgiant į susiklosčiusią situaciją galima tikėtis, kad jau 2008 ar 2009 metais kaimiškose vietovėse dirbančiųjų žemės ūkio sektoriuje bus ne daugiau kaip trečdalis.

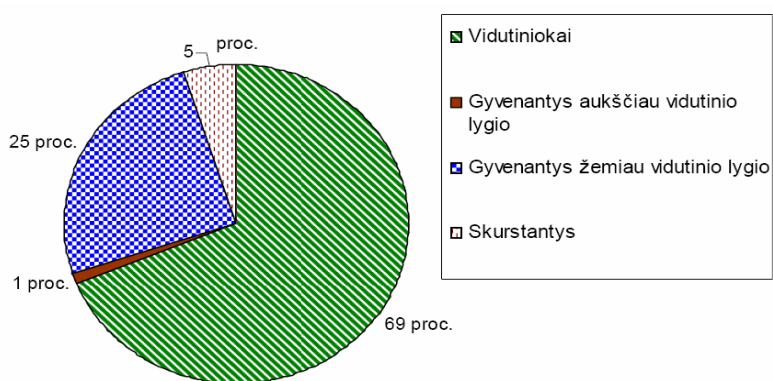

4 pav. Vidutinės mėnesinės vieno namų ūkio nario disponuojamos pajamos 2000 – 2006 metais, Šaltiniai: Informacinis pranešimas Nr. 14 namų ūkių biudžetų 2004 m. tyrimo rezultatai; Namų ūkių biudžetai 2006. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2007.- 106 p; Namų ūkių biudžetų tyrimai. Informacinis pranešimas. - Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV, 2006; Namų ūkių pajamos ir išlaidos 2000–2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

2007 m. vidutinės mėnesinės namų ūkių disponuojamos pajamos vienam namų ūkio nariui kaime sudarė 80,1 proc. analogiško pajamų rodiklio mieste. Taigi, bendra kaimo namų ūkių

ekonominė būklė vis dar išlieka gerokai prastesnė nei mieste, kas dar labiau padidina atskirtį tarp miesto ir kaimo.

Pastaruoju metu iškilo paramos žemdirbiams masto suderinamumo su ekonominės veiklos kaime diversifikacijos skatinimu problema. Nepaisant gausios paramos žemės ūkiui, tai mažai palietė vargingiausią kaimo visuomenės sluoksnį. Svarbiausias signalas - nepaisant vis didėjančios darbo jėgos paklausos, beveik nemažėja dirbančiųjų, gyvenančių žemiau skurdo ribos, dalis. Namų ūkių tyrimo duomenimis, kaimo gyventojų dalis, savo gyvenimo sąlygas vertinanti kaip skurdžias, per metus nepasikeitė. Tiek 2006 m., tiek 2007 m. kaip gyvenančius skurde save nurodė 5 proc. kaimo namų ūkių. Pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimo išankstiniais duomenimis žemiau skurdo rizikos ribos 2007 m. buvo 34,6 procentų (2006 m. – 34,0 proc.) kaimo gyventojų [35].

5 pav. Gyvenimo lygio kategorijos, kurioms save priskyrė kaimo gyventojai 2006 m., proc.
Šaltinis: Namų ūkių biudžetai 2006. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2007

Didžiausią kaimo, klasikine šio žodžio prasme, gyventojų dalį sudaro smulkūs žemės savininkai. Pastarųjų ekonominė padėtis – labai sudėtinga: savarankiškai apsirūpinti pragyvenimui pavyksta tik nedaugeliui. Kitus, kaip rodo pastarųjų metų tyrimai (A. Poviliūnas, 2003 ir kt.), gelbsti socialinės išmokos, pensijos ir pan. Daugelio šios kategorijos žmonių profesinis pasirengimas nebeatitinka darbo rinkos poreikių, todėl jiems labai sunku susirasti kitą darbą. Padėtį apsunkina kaime išplitusios išlaikytinių nuotaikos, pasyvumas, nenoras keisti gyvenimo būdą, alkoholizmas ir pan. Apskritai padėtis kaime yra kur kas sudėtingesnė, nei daug kam atrodo. Žemesnis kaimo gyventojų išsilavinimas, konservatyvesnis požiūris į tobulėjimą ir iniciatyvą, gimdo didesnę nedarbą, o šis savo ruožtu veda prie dar didesnio skurdo.

Tradicinė žemės ūkio gamyba perspektyvi tiek, kiek to reikalauja vidaus rinka ir ekonomiškai apsimoka. Alternatyvūs verslai dar kol kas remiasi daugiau atskirų amatininkų, verslininkų ir kitų entuziastų dėka. Paminėtina tai, kad, jeigu žemės ūkiui ir kitiems kaimo verslams plėtoti sąlygos nelabai palankios, o valstybė nustoja remti gamintojus, ši šaka paprastai

atrofuojasi, nyksta. Kalbant apie smulkaus verslo ir alternatyvios veiklos plėtrą Šiaurės Lietuvoje, galime teigti, kad kaimo žmonės čia daugiausiai užsiima tradiciniu žemės ūkiu.

Puiki idėja – „amatų kiemų“, tokių populiarių užsienyje, kūrimas. Plati sritis alternatyviems verslams yra bioenergetika, kuriai negresia perprodukcija ir kuri leidžia panaudoti dabar dirvonuojančias žemes. Verslininkų nuomone, alternatyvių verslų plėtrai trukdo tradicinio žemės ūkio sureikšminimas, kaimo senėjimas, prasta infrastruktūra, žmonių baimė imti banko paskolas. Daugiau dėmesio smulkaus verslo skatinimui turėtų skirti seniūnijos. Kaimo amatininkams reikia padėti ne tik surasti rinką, bet ir realizuoti produkciją. Čia galėtų reikalingą rinkos analizę atlikti mūsų šalies mokslo institucijos. Atskirų žmonių išmonė ir iniciatyva „iš apačios“ kaip tai numatyta ES kaimo politikoje ir visokeriopa parama iš viršaus į apačią ir yra tas kelias, kuris sudaro sąlygas verslams kaime. Iniciatyvūs žmonės, pirmieji žengę naujų užsiėmimų keliu turi tapti konsultantais kitiems, jų ūkiai gali būti pavyzdžiais kitiems, o jų veikla tinkamai įvertinta ir atlyginta. Valstybės priedermė įtraukti jų sukuriamus produktus ir paslaugas į bendrą valstybės ūkinės veiklos mozaiką, ypatingai paremiant tuos produktus, kurie panaudojami kitose ūkinės veiklos srityse arba jas skatina [68].

Kaimo bendruomenės ir kooperacija yra pagrindas verslų infrastruktūrai vystymui pačiame kaime. KU (kredito unijos), suvaidinusios teigiamą vaidmenį kaimo ekonomikoje ir žmonių tarpusavio pasitikėjime savo veiklą turėtų išplėsti kaip bankinė įstaiga VŽF ir žemės vertybiniam lakštams. Konsultavimo tarnybos veikla ir apimtys turi smarkiai išsiplėsti apimant visą spektrą alternatyvių verslų, paslaugų, integruodamos į šia veiklą mokslo ir mokymo įstaigas, vykdydama tyrimus, kurdama ateities kaimo verslo modelius, atsižvelgiant į vietines, ES ir pasaulines tendencijas prekyboje, perdirbime ir gamyboje [67].

R. Dužinskas (2007) ir kiti tyrėjai mano, kad ūkinės veiklos diversifikacija leistų pagerinti gyvenimo kokybę neurbanizuotose vietovėse, sumažintų jų turtinę, kultūrinę ir politinę atskirtį, stiprintų šių vietovių ryšius su visu valstybės gyvenimu. Ši veikla leistų realizuoti vieną svarbiausių demokratijos reikalavimų, kad asmenybės raiškos galimybės kiekvienam visuomenės nariui turi būti vienodos, nepriklausomai nuo jo gyvenamosios vietovės [7]. Bet kurio, ne žemės ūkio, verslo plėtrai kaime reikalingos valstybės investicijos į infrastruktūrą, diversifikuotos veiklos tyrimus ir jų rezultatų viešinimą. Informacijos sklaida ir mokymai mažina diversifikavimo rizikos baimę. Taipogi, reikia keisti neigiamas darbdavių nuostatas pagyvenusių, neįgalių žmonių atžvilgiu, kadangi stingant darbo jėgos tiek mieste, tiek kaime, gyvenimo realijos vers efektyviau panaudoti turimus žmogiškuosius išteklius ūkinės veiklos įvairinimo procese.

3.4. Relaksacinės ir reabilitacinės veikos perspektyvos

Gražus kaimas - tai ne vien ekonomiškai turtingas kaimas. Šiandien turtas yra ir švari, graži aplinka. Žinoma, kad be sveikos kaimo ekonomikos, išprususio žmogaus nebus ir sveikos aplinkos. Lietuvoje iki šiol išsaugotos vietovės, kuriose dar galima pamatyti civilizacijos poveikio nesudarkytą gamtą - išnaudojama tik labai nedidelė neurbanizuotų vietovių relaksacinių ir reabilitacinių galimybių dalis. Poilsio, gydymo, sporto ir kiti panašios paskirties centrai – naujų, įvairios kvalifikacijos darbo vietų šaltiniai, kurie atgaivina ir pačias kaimo gyvenvietes.

Kaimo vietovių gyventojams vienu metu tenka spręsti kelis tarpusavyje susijusius uždavinius:

- gaminti žemės ūkio produkciją;
- palaikyti tinkamą gamtos išteklių (dirvožemio, vandens, oro) kokybę;
- užtikrinti maisto saugumą ir kokybę;
- išsaugoti ir palaikyti bioįvairovę, kultūrinį (o vietomis ir natūralų) kraštovaizdį;
- išsaugoti ir pritaikyti naujai paskirčiai kaimo materialų bei dvasinį paveldą;
- kurti ir tinkamai eksploatuoti kaimo viešojo naudojimo infrastruktūrą.

Už privataus vartojimo vertybes (prekes bei paslaugas) rinkos sąlygomis kaimo gyventojai gauna atlyginimą pagal pasiūlos ir paklausos principus. Tuo tarpu už viešąsias gėrybes, kaip teigia prof. M. Treinys, jomis besinaudojanti visuomenė nelinkusi atsiskaityti su jų kūrėjais, laikydama šią funkciją kaip „savaimė susiklosčiusią“ prievolę, kurią kaimo privačiųjų gėrybių gamintojai turi teikti visai visuomenei be atlygio. Tačiau kaimui tampant šalies infrastruktūra, tenkinančia miestų gyventojų rekreacines ir kasdieninio vartojimo paslaugas, ši „prievolė“ darosi vis labiau nepagrįsta ir nepateisinama nei ekonomiais, nei socialiniais motyvais [49]. Nemažų sąnaudų reikalauja draustinių, parkų, paplūdimių ir pan. priežiūra. Išvengti relaksacinių zonų niokojimo padėtų ne tik didesnis visuomenės dėmesys, bet ir sustiprinta administracinė bei baudžiamoji atsakomybė. Anot J. Jasaičio, Vakarų valstybėse niekieno nestebina mokėtis už naudojimąsi paplūdimiais ir maudimosi bei plaukiojimo vietomis ar transporto priemonių apsaugą [17].

J. Jasaitis (2006) teigia, kad relaksacijos funkcija gali būti realizuojama keliomis kryptimis:

1. kuriamos naujos sveikatingumo ir sporto zonos, pritaikytos tiek masiniam naudojimui, tiek mažų grupių, šeimų ir individų poreikiams;
2. formuojasi naujos pramogų gamtoje rūšys, kuriama joms pritaikyta infrastruktūra;
3. užmiestyje rengiamos organizacijų, kolektyvų ir asmeninės šventės. Šiems poreikiams statomi nauji objektai, pritaikomi restauruojamų dvarų kompleksai ir kt.
4. atkuriamas religijos instituto vaidmuo reabilitacijos ir resocializacijos procesuose.

Tiek Lietuvos žemės ūkio universiteto, tiek ir Šiaulių universiteto kaimo plėtros tyrimo centro

vykdomi tyrimai rodo, kad kaimo vietovių relaksacinė ir reabilitacinė funkcija mūsų valstybėje dar neišplėtotą. Nors šios rūšies paslaugų poreikis pastoviai auga, iki pastarojo laiko panaudojama labai maža turimų galimybių dalis. Relaksacinės funkcijos plėtra ne tik suteiktų kaimo vietovių gyventojams ženklias papildomas pajamas, bet ir pasitarnautų bendrajai visuomenės elgesio kultūrai. Jautrių gamtinių teritorijų ir ypač saugomų teritorijų lankymas nuolat didėja. Ši tendencija turėtų išlikti ir ateityje, nes tam yra galimybės, kurios kol kas nėra pilnai panaudotos. Todėl labai svarbu sutvarkyti, pritaikyti visuomenės poreikiams vis daugiau teritorijų, tinkamai saugoti, eksponuoti ir prižiūrėti lankomus bei saugomus kompleksus ir objektus nedarant žalos kraštovaizdžiui, biologinei įvairovei, bei tinkamai pateikiant informaciją lankytojams.

Lietuvai reikia specializuotų kaimo turizmo sodybų. Jos galėtų būti skirtos ramiam poilsiui, neįgaliems poilsiautojams, šeimoms su vaikais, dviratinkams ir kt. Ypač trūksta ekologiškų kaimo turizmo sodybų. Kaimo turizmo plėtros poreikį rodo vis didėjantis poilsiautojų skaičius kaimo sodybose. (6 pav.)

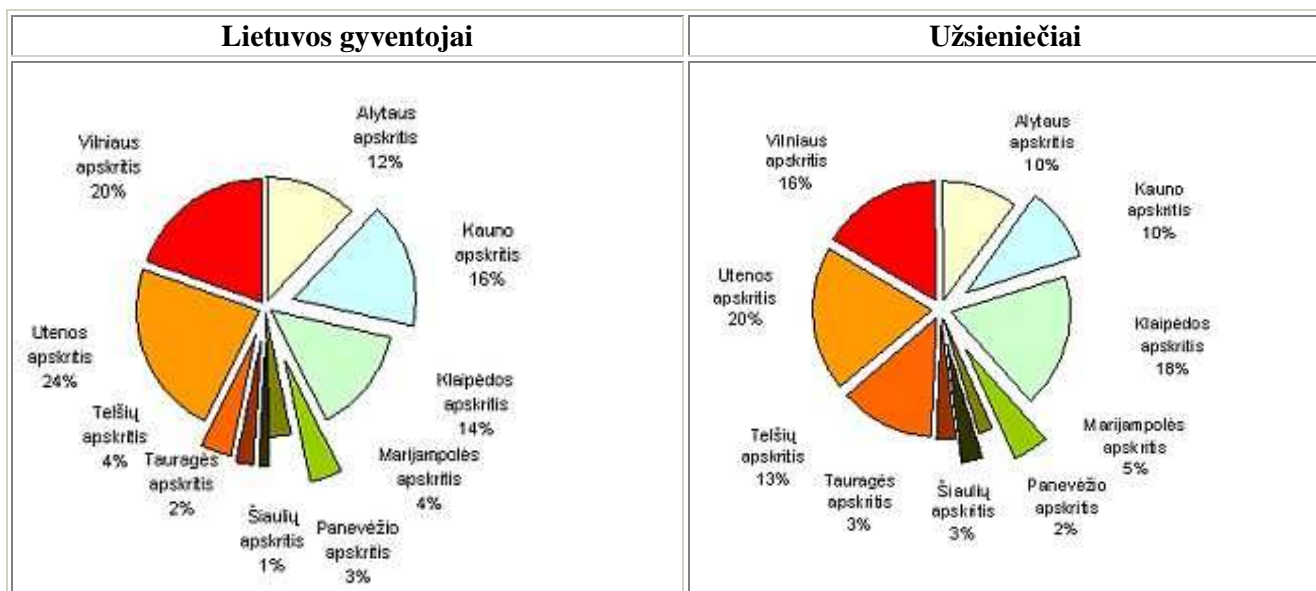

6 pav. Poilsiautojų skaičius kaimo turizmo sodybose

Šaltinis: Kaimo turizmas 2007. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2007

Statistikos departamento išankstiniais duomenimis, 2007 m. apgyvendinimo paslaugas teikė 538 kaimo turizmo sodybos, tai 1,3 procento daugiau nei 2006 m. Kaimo turizmo sodybose apsilankė 293,7 tūkst. poilsiautojų, iš jų – apie 34,4 tūkst. užsieniečių. 2007 m. daugiausia poilsiautojų sulaukė Utenos (66,5 tūkst.) ir Vilniaus apskritys (57,0 tūkst.). Kiek daugiau nei 2006 m. poilsiautojų sulaukė Kauno apskritis – 45,3 tūkst. (2006 m. – 29,2 tūkst.), ir Utenos apskritis – 66,5 tūkst. (2006 m. – 56,7 tūkst.). 2007 m., palyginti su 2006 m., kaimo turizmo sodybose ilsėjosi 19,1 procento daugiau poilsiautojų, iš jų – 17,4 procento daugiau Lietuvos gyventojų ir 33,4 procento daugiau užsieniečių. Daugiausia kaimo turizmo sodybų yra Ignalinos, Zarasų, Trakų,

Klaipėdos rajonų savivaldybėse. Poilsiautojai labiausiai mėgo prie ežerų įsikūrusias sodybas. Tuo tarpu, kaip rodo statistikos duomenys, Lietuvos Šiaurės regione kaimo turizmo veikla nėra stipriai plėtojama. Tai rodo poilsiautojų pasiskirstymas pagal apskritis (žr. 7 pav.).

7 pav. Poilsiautojų kaimo turizmo sodybose pasiskirstymas pagal apskritis 2007 m.

Šaltinis: Kaimo turizmas 2007. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2007 www.stat.gov.lt

Šiauriniam Lietuvos rajono kraštovaizdžiui būdingos lygumos, miškai, tankus upių ir kanalų tinklas. Šiaurės Lietuvos regionas – tai vienas iš tų regionų, kuriam būdingas itin aukštas kraštovaizdžio įsisavinimo laipsnis, t. y. plėtojamas intensyvus žemės ūkis, nuo sovietmečio laikų išlikę pramoniniai objektai bei intensyvesnės gamtonaudos tradicijos, lyginant su kitais labiausiai turistų lankomais regionais Lietuvoje. Akivaizdu, kad tos teritorijos, kurioms būdinga intensyvi žemės ūkio veikla tampa mažiau patrauklios rekreacijai bei turizmui, nes pagrindiniais turistinio patrauklumo veiksniais išlieka kultūrai vertingos istorinės vietovės, kultūros paveldo objektai, saugomos teritorijos bei vietos gyventojų autentiški amatai ir kultūra. Vandens telkiniai yra švarūs ir tinkami rekreacinei veiklai. Svarbiam rekreacinės infrastruktūros objektui galima priskirti Likėnų kurortą, kuris nors ir negali konkuruoti su kitais šalies stambiais kurortais, tačiau dėl savo unikalių gydomųjų savybių turi neblogą perspektyvą plėstis. Įvertinus Šiaurės Lietuvos gamtos išteklius, nustatyta, kad didžiausią rekreacinį potencialą turi Ventos regioninis parkas, Kurtuvėnų regioninis parkas Šiaulių rajone bei Žagarės regioninis parkas Joniškio rajone, Juostos valstybinis hidrografinis draustinis Panevėžio rajone, Krekenavos regioninis parkas, Kamanų valstybinis gamtinis rezervatas. Šių rajonų gamtinės sąlygos nėra pačios palankiausios turizmo plėtrai, kadangi dauguma miškų yra tokiose saugomose teritorijose, kur rekreacinės veiklos vystymas yra visiškai arba dalinai negalimas. Šiauriniuose Lietuvos rajonuose užfiksuotų gamtinių vertybių yra

labai mažai, jos pasižymi daugiau botaninėmis vertybėmis bei unikaliu geomorfologiniu dariniu – Papilės atodanga. Didelį rekreacinį potencialą ateityje gali turėti Menčių ir Karpėnų karjerai. Rajono miškai gerai papildo kitų gamtinių išteklių rekreacinį potencialą. Didelį rekreacinį potencialą turi Ventos gyvenvietės apylinkių miškų masyvai bei Papilės–Kruopių miškų masyvai.

Nors Šiaurinis Lietuvos kraštas nėra labai palankus turizmui, tačiau visgi gal reikėtų daugiau specializuotis „turizmo gamtoje“ srityje (nes ES jaučiamas didelis natūralios arba mažai pakeistų gamtinių teritorijų trūkumas), išnaudojant sukurtą saugomų teritorijų sistemą ir ekstensyvių kaimiškų regionų gyvenimo būdą (su archaišku kultūros paveldu ir tradicijomis) patraukliems turizmo produktams kurti.

3.5. Pažinimo ir lavinimo funkcijos sistemos realizavimas

Naujas perspektyvas atveria ir kitos šiuolaikinės neurbanizuotų vietovių funkcijos. Pažintinės – lavinamosios neurbanizuotų vietovių funkcijos tyrimai padėtų atsakyti į daugelį klausimų ir pateikti konkrečias rekomendacijas, kaip pertvarkyti bendrojo (formaliojo ir neformaliojo) lavinimo turinį ir mokytojų rengimo sistemą, kokias socialines programas būtina peržiūrėti. Šios funkcijos plėtotė leistų suformuoti ir naujas darbo vietas, parengti specialistus, galinčius ją įgyvendinti. Pažinimo ir lavinimo funkcija skatina tobulinti visuomenės neformalaus visapusiško ugdymo turinį, nes kuo toliau, tuo labiau, anot J.Jasaičio (2006), vadinamasis „modernusis“ žmogus nebepažįsta gamtos ir nesuvokia pragaištingų pasekmių, kurias sąlygoja nenormaliai išsiplėtęs vartotojiškumas, gamtos išteklių niokojimas. Tam labai pasitarnautų vis labiau populiarėjantys vadinamieji „amatų kiemai“, kurie ne tik supažindintų su lietuvių kultūros tradicijomis, bet ir ugdytų kūrybingumą, tautiškumą. Kalbant apie Lietuvos Šiaurės regioną, kiekvienas lietuvis žino, kad Mažeikiai yra Lietuvos šiaurės vakaruose, ribojasi su Latvijos siena bei pritraukia nemažai darbininkų iš užsienio valstybių. Deja, retas kuris Lietuvos gyventojas žino, kad Mažeikių rajonas yra rašytojos Šatrijos Raganos ir Dionizo Poškos gimtinė. Nedaug kas žino Šiaurės Lietuvoje esantį Joniškėlio dvarininkų Karpių nuopelnus, kurių dėka Joniškėlio ligoninė tapo pirmąja kaimo ligonine Lietuvoje, o Joniškėlio parapiinė mokykla – pirmąja šio tipo mokykla Lietuvoje, kur valstiečių vaikus imta mokyti žemės ūkio pagrindų, žinias siejant su gamybine praktika tam tikrame paskirtame plote.

Pilietiškumo bei tautinės sąmonės ugdymas ir istorinės atminties stiprinimas yra vienas nepriklausomos Lietuvos mokyklos ugdomosios veiklos prioritetų. Todėl reikia visapusiškai ugdyti moksleivių pilietiškumą, patriotizmą, demokratinio gyvenimo įgūdžius, kūrybingai puoselėti Lietuvos kultūros tradicijas, nes tai būtina sąlyga atviros, demokratinės visuomenės bei stiprios ir saugios valstybės sukūrimui. Visavertis pilietiškumo ugdymas neįmanomas be jaunuolių emocinio ryšio su tėvyne stiprinimo, patriotinių nuostatų formavimo.

Pažintinės veiklos plėtra neįmanoma be gyventojų supažindinimo su istorijos, gamtos ir kultūros paminklais ir jų savišvietos skatinimo. Platesnė švietėjiškoji veikla sustiprintų visuomenės pilietinį ir patriotinį auklėjimą, glaudesnius skirtingų kartų ryšius, ugdytų atsakomybę ir bendruomeniškumą. Kaimas turi likti tautos dvasingumo ir etnokultūros šaltiniu. Tai priklauso ne tik nuo kaimo ekonomikos stiprėjimo, bet ir nuo kultūros paslaugų sistemos funkcionavimo.

3. 6. Etnografinio ir etinio paveldo išsaugojimo skatinimas

Gausus ir savitas Lietuvos kultūros paveldas. Pagrindinė valstybės misija – išsaugoti jį ir perduoti ateities kartoms kaip tautos savasties išlikimo garantą, kraštovaizdžio sudėtinę dalį bei Lietuvos įvaizdžio formavimo priemonę. Kita misijos dalis – sudaryti sąlygas visuomenei pažinti kultūros paveldą ir juo naudotis formuojant traukos centrus, apie kuriuos plėtojasi privataus verslo teikiamos paslaugos, kuriamos darbo vietos, tokiu būdu skatinant vietos ekonominę ir socialinę plėtrą. Lietuvoje yra apie 25 000 kultūros paveldo objektų, esančių kultūros paveldo registre, virš 73000 saugomų kultūros paveldo objektų. Iki šių dienų išliko per 800 archeologinių objektų, 70 istorinių miestų ir miestelių, apie 700 dvarų sodybų, identifiukuota apie 300 parkų, dar išlikę 48 etnografiniai kaimai. Medinis dvarų ir etnografinių kaimų paveldas – tai savitas ir ypatingas reiškinys ne tik Lietuvos, bet ir Europos kultūrinėje erdvėje. Tik nedaugelyje Europos šalių vis dar galime rasti šių unikalių etninės kultūros paveldo objektų. Šiuo metu dėl susiklosčiusių socialinių ekonominių santykių, etnografiniai kaimai nyksta, juose vyrauja bedarbystė bei kiti negatyvūs socialiniai reiškiniai.

Europos Sąjunga skiria didelį dėmesį gamtos, tradicinio kraštovaizdžio ir kultūros palikimui išsaugoti, populiarinti, regionų kultūriniam savitumui stiprinti. ES kaimo plėtros politikos patirtis rodo, kad ekonominiai, socialiniai, kultūriniai ir gamtos saugos pokyčiai tarpusavyje labai susiję (Aleksandravičius, 2005). Lietuvai tapus ES nare ir pradėjus įgyvendinti europinį kaimo plėtros politikos modelį, neurbanizuotose vietovėse vykstantys pokyčiai reikalauja naujo požiūrio į etnografinio paveldo išsaugojimą ir kraštovaizdžio puoselėjimą. Nors registruotų kultūros vertybių skaičius turi tendenciją didėti, kultūros paveldo techninė būklė regione yra kritiška. Vertybių savininkai ir naudotojai nesugeba tinkamai jomis pasirūpinti, nes, anot J. Jasaičio (2006) „gamtos ir kultūros vertybių naudotojai yra menkai išprusę, neaukšta aplinkosaugos specialistų kvalifikacija. Labai pasigendama ir vietinių gyventojų iniciatyvos, jų gebėjimo įsijungti į tokią pažintinę veiklą, kuri, gerai ją organizavus, galėtų suteikti ir papildomų pajamų“.

Lietuvos etninei kultūrai išsaugoti ir jos plėtrai užtikrinti 2003 m. buvo patvirtintos dvi svarbios programos. Etninės kultūros globos taryba kartu su Kultūros ministerija parengė „Etninės kultūros plėtros valstybinę programą“. Reikšminga yra ir Etninės kultūros globos tarybos kartu su

Žemės ūkio ministerija parengta „Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikė programa“. Jos tikslas – sukurti palankią aplinką įvairiapusei ekonominei ir socialinei etnografinių kaimų plėtrai, tam panaudojant ne tik juose išlikusią etninės kultūros paveldą, bet ir vietos tradicijas kaimo verslumui didinti bei kaimo bendruomenių poreikiams tenkinti.

Pastarųjų dviejų dešimtmečių praktika rodo, kad etnografinio ir etinio (dorovinio) paveldo išsaugojimo funkcijos plėtra gali ženkliai pasitarnauti visuomenės pilietiniam ugdymui. Ši funkcija realizuojama tokiomis priemonėmis:

- pasakojamosios tautosakos, liaudies dainų, vaizdingų posakių ir kitos žodinės kūrybos rinkimas;
- kraštotyrinės veiklos plėtojimas, apylinkių istorijos panaudojimas tiek formaliojo, tiek neformalaus ugdymo sistemoje;
- etnografinių amatų ir tradicinių kaimo verslų atkūrimas. Etnografinės kūrybos elementų nagrinėjimas besimokančio jaunimo užklausinėje veikloje, o taip pat organizuojant specializuotus seminarus, kūrybines stovyklas, parodas ir kt.;
- naujų turistinių maršrutų, skirtų etnografijos, istorijos ir literatūros paveldui nagrinėti, kūrimas;
- tautos dorovinio paveldo (bendravimo stiliaus, gyvenimo būdo, papročių, tradicijų ir pan.) nagrinėjimas, pasitelkiant švietimo ir kultūros įstaigas, religines organizacijas ir vietos bendruomenes [17].

Lietuva yra pirmoji valstybė Europoje priėmusi teisės aktą, kuriame apibrėžti valstybės išipareigojimai etninei kultūrai. Kultūros ministerija parengė Etninės kultūros plėtros valstybinę programą, kurios pagrindą sudaro: Lietuvos Respublikos etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas (1999-09-21 Nr. VIII-1328), Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo pakeitimo įstatymas (2004-09-28 Nr. IX-2452), Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencijos ratifikavimo (2004-12-09 Nr. X-37), Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos kultūros politikos nuostatų“ (2001-05-14 Nr. 542), Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl etninės kultūros plėtros valstybinės programos patvirtinimo“ (2001-06-19 Nr. 793), Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl regionų kultūros plėtros programos patvirtinimo“ (2002-08-13 Nr. 1282), kiti teisės aktai.

Kultūros ministerijos valdymo sričiai priskirtos institucijos pagal kompetenciją kaupia informaciją apie etninės kultūros gyvosios tradicijos būklę ir apraiškas Lietuvoje bei lietuvių bendruomenėse užsienyje, teikia metodinę ir organizacinę paramą apskričių bei savivaldybių institucijoms, leidžia etninę kultūrą populiarinančius informacinius bei metodinius leidinius (žurnalas „Liaudies kultūra“), organizuoja etninę kultūrą populiarinančius renginius (pvz.

tarptautinis folkloro festivalis „Baltica”), remia autentiškas, natūralioje aplinkoje gyvuojančias etninės kultūros, raiškos formas, rengia etninės kultūros darbuotojų tobulinimosi kursus. Skatinant kultūros centrų kūrybiškumą, Kultūros ministerija ir Liaudies kultūros centras įsteigė geriausio kultūros centro nominaciją (miesto, rajono, miestelio, kaimo – geriausias kultūros centras). Už reikšmingiausius Lietuvoje ir užsienyje gyvenančių lietuvių darbus, susijusius su etninės kultūros plėtojimu, puoselėjimu ir tyrinėjimu yra įsteigta valstybinė Jono Basanavičiaus premija. Reikšminga yra ir Etninės kultūros globos tarybos kartu su Žemės ūkio ministerija parengta „Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikė programa“. Jos tikslas – sukurti palankią aplinką įvairiapusei ekonominei ir socialinei etnografinių kaimų plėtrai, tam panaudojant ne tik juose išlikusį etninės kultūros paveldą, bet ir vietos tradicijas kaimo verslumui didinti bei kaimo bendruomenių poreikiams tenkinti. Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje iki 2015 m. pažymima, kad Lietuva sieks tapti aukšto ekonominio ir kultūrinio potencialo šalimi saugančia vietovių įvairovę, teikiančia įvairių kokybiškų produktų, tenkinančių individualius turistų poreikius bei atitinkančių Europos Sąjungos turizmo direktyvas.

Kaip teigia, A. Aleksandravičius (2005), turizmo objektais gali tapti ne tik pilys, dvarai, vienuolynai. Svarbūs ir kiti kaimo kultūriniai ištekliai – liaudies amatai, Lietuvos valstybingumo vietovės, sakralinė architektūra bei dailė, etninė architektūra, buities muziejai ir tautodailė, etnokultūros renginiai kaimo vietovėse. Buvę dvarai ir palivarkai – tai ypatingos kultūrinės vertės objektai, sukuriantys konkurencinius kaimo vietovių pranašumus. Senoji Lietuvos bajoriškoji kultūra, turinti įdomių Vakarų Europos tradicijų, susieta su lietuviškosios pasaulėjautos ir kultūros šaknimis, protingai restauruojant minimą epochą ir išmintingai papildant lietuviškuoju etninės kultūros paveldu, šiandien jau davė teigiamų rezultatų (pvz., Burbiškio dvaras Radviliškio raj.). „Užsieniečiai niekada nesužinos, kaip atrodo Lietuva, jei svečiuosis tik miestuose. O juk jiems įdomiausias šalies unikalumas, jos etninė kultūra, todėl tikroji pažintis su valstybe turėtų vykti provincijoje“, - įsitikinusi Lietuvos kaimo turizmo asociacijos prezidentė Regina Sirusienė.

Lietuvos šiauriniai rajonai gausūs kultūriniu istoriniu paveldu. Yra 470 kultūros vertybių, kurias sudaro 39 archeologinės vietos, 3 - urbanizuotos, 174 - laidojimo, 4 - įvykių, 20 - statinių kompleksų, 7 – statinių, 9 - monumentų, 24 statinių puošybos ir įrangų bei 190 kilnojamųjų kultūros vertybių. Vertingiausias paveldas: Renavo, Plinkšių ir Dautarų dvarų sodybos, Gudų, Vieکشnių, Sedos, Krakų, Mažeikių “Stulpino“ vandens malūnai. Purplių vėjo malūnai, Vieکشnių senoji vaistinė, Biržiškių namai Vieکشniuose, Papilėje Simono Daukanto kapas, rašytojos Šatrijos Raganos kapas-koplyčia ir muziejus Židikuose, rašytojų seserų, pasivadariusių Lazdynų Pelėda, gyvenusių Paragiuose, muziejus, rajono bažnyčios ir jose vertingi paveikslai, altoriai, skulptūros, rajonų piliakalniai.

Siekiant pagerinti kaimo vietovių konkurencingumą, prieinamumą, skatinant alternatyvias veiklas, itin kokybiškų produktų gamybą ir naujų darbo vietų kūrimą, ES struktūriniai fondai prioritetą teikia aplinkos ir Europos kultūriniam paveldui išsaugoti.

ES struktūriniai fondai remia tas veiklas, kurioms ir pati Lietuva skiria finansavimą. Viešųjų etninės kultūros projektų finansavimas, gautas iš valstybės ir savivaldybės biudžetų, yra pagrindas ir ES struktūrinių fondų remiamo projekto bendram finansavimui. Todėl labai svarbu, kad savivaldybių ir apskričių strateginiai plėtros planai vienaip ar kitaip atspindėtų ir etninės kultūros plėtros priemones. Deja, kol kas etninė kultūra dar labai sunkiai skinasi kelią į savivaldybių ir apskričių plėtros planų prioritetus.

3.7. Kraštovaizdžio puoselėjimo funkcija

Kiekvienos šalies kraštovaizdis yra glaudžiai susijęs su joje vykstančiais socialiniais, ekonominiais bei ekologiniais procesais. Lietuva turi patrauklią gamtą ir kraštovaizdį, taip pat turtingą istorijos ir kultūros paveldą, gyvas krašto etnokultūrinės tradicijas, istorinius ir kultūrinius ryšius su kitomis šalimis, profesionalų meną, kurio struktūra bei aplinkosauginė vertė priklauso nuo šalyje vykdomos aplinkos apsaugos bei kraštovaizdžio gerinimo politikos, nuo valstybėje priimtų ar įsigalėjusių politinių bei teisinių žemėnaudos ir aplinkosaugos nuostatų [36,78].

Skirtingai nei kitose Europos valstybėse, kur kaimas vystėsi natūraliai, Lietuvoje nuolat vykdomos politinės ir ekonominės kaimo reformos ne kartą nutraukė jo natūralią raidą, ženkliai keisdamos Lietuvos kaimo savitumą, jo kraštovaizdžio ir regioninius ypatumus. Kaip teigia V. Kondrotienė, sovietmečio kolektyvizacija ir melioracija sunaikino natūralias pievas bei ganyklas, didžiumą pelkių, daugumą ūkininkų sodybų ir jų želdinių. Buvo suformuotos didžiulės Lietuvai nebūdingos atviros erdvės, sureguliuota ir paversta kanalais daug mažesniųjų upių ir upelių, patvenkti (eroduojantys krantus) ežerai ir kai kurios užtvankos. Visa tai labai nusukrdino Lietuvos kraštovaizdį, sumažino jo biologinę įvairovę [36,86]. Kraštovaizdį darkančių objektų egzistavimas yra aktuali problema ne tik saugomose teritorijose, bet ir visoje šalyje. Nenaudojami karjerai, pradėti ir nebaigti statyti statiniai, nenaudojamos aikštelės, žemės ūkio gamybiniai centrai bei kiti apleisti statiniai vizualiai teršia šalies kraštovaizdį, mažina rekreacinį potencialą, patrauklumą bei sudaro pavojų lankytojams.

Nepaisant to, kad lyginant su kitais rajonais, yra poilsio infrastruktūros trūkumas, kuris formuoja nepatrauklaus poilsio gamtoje regiono įvaizdį. Tačiau kaimo turizmas po truputį atsigauja. Aktyviai šios verslo šakos imasi patys Reivyčių seniūnijos gyventojai, gal todėl, kad ši seniūnija yra mažiausiai paliesta civilizacijos, daugiau laisvos žemės yra vandens telkinių. Įrengta poilsiavietė prie Tulniškių tvenkinio, baigiama statyti unikali kaimo turizmo sodyba prie Ašvos

upės, sodyboje išlikęs malūnas, klientų apgyvendinimui statomos pirkios, atitinkančios to krašto tradicijas. Vieکشنیų seniūnija – viena iš didžiausių Mažeikių raj. seniūnijų, istoriniuose šaltiniuose minima jau XIII a. Šioje seniūnijoje ypatingas dėmesys skiriamas kultūriniam paveldui išsaugojimo, kadangi iš čia kilę labai daug Lietuvai garsių žmonių (religinių raštų rengėjas Gabrielius Beržanskis, publicistas Jonas Beržanskis, antropologas Domininkas Bukontas, Vasario 16-osios Nepriklausomybės Akto signataras akademikas Mykolas Biržiška, kultūros istorikas akademikas Vaclovas Biržiška, inžinierius, matematikas profesorius Viktoras Biržiška, aviacijos pradininkas Lietuvoje Aleksandras Griškevičius, keramikas Pranas Brazdžius, poetas Leonas Kabeika, aktorius ir režisierius, Panevėžio dramos teatro įkūrėjas Juozas Miltinis, pedagogas, kraštotyrininkas Algirdas Gedvilas). Veikia vienintelis rajone visuomeninis tautodailininkės Sniegenos Chriščinavičienės muziejus, taip pat vaistinės muziejus. Seniūnijoje gyvena ir savo ekologiniame ūkyje dirba garsi žolininkė farmacinkė J. Balvočiūtė.

2004 – 2006 metais Lietuva, pritaikydama ES agrarinės politikos nuostatas, daug dėmesio skyrė aplinkosaugos problemų sprendimui: vandens ir dirvos užterštumui, dirvos erozijos, biologinės įvairovės mažėjimui ir kitoms gamtosauginėms problemoms. Jos sprendžiamos įgyvendinant 2004 – 2006 metų KPP aplinkosaugos srities priemonę pagal keturias programas:

- paviršinio vandens telkinių pakrančių apsaugos juostos įrengimas pievose bei ariamojoje žemėje ir apsauga nuo erozijos;
- kraštovaizdžio tvarkymas;
- ekologinis ūkininkavimas;
- retų veislių gyvulių ir paukščių apsauga.

Naujojoje ES kaimo plėtros politikoje aplinkosauga yra būtina visų žemės ūkio projektų ir pertvarkymų dalis. Europos Sąjunga, siekdama išlaikyti arba atstatyti biologinę įvairovę, skiria net išmokas už saugomas teritorijas – pelkes, miškus, pievas, vandens telkinius, jeigu tose teritorijose išlaikomas nustatytas aplinkosauginis režimas. Lietuva iki šiol išlaikiusi sąlyginai švarią aplinką, augmenijos ir gyvūnijos įvairovę turi pasinaudoti ta parama, juo labiau, kad ir po 2013 metų ši parama nesumažės, bet didės. Ir vėl tenka grįžti prie mūsų kaimo plėtros strategijos: turime pasirinkti ar ir toliau „didinti konkurencingumą“, ar ieškoti kitų kelių [66].

Tas kitas kelias – alternatyvūs verslai, amatai, paslaugos, netradicinė žemdirbystė. Gamtos išteklių ir biologinės įvairovės apsauga taip pat yra šio kelio dalis. Tai dar viena galimybė, ypatingai atsilikusiems, nederlingų žemių rajonams įsijungti į Europos Sąjungos vykdomas aplinkosaugines programas. Šios programos nežada tokių pelnų kaip prekybinė gamyba, bet tai pastovus darbas žemdirbiams, užsiėmimas mokslo darbuotojams, specialistams ir kt. su gera perspektyva į priekį [45].

Prie gamtos išteklių ir biologinės įvairovės apsaugos daug gali prisidėti kaimo gyvenviečių aprūpinimo švariu vandeniu darbai, vandenvalos ir kt. aplinkosaugos įrenginių statyba. Tie darbai taip pat remiami ES, bet būtini projektai ir vietinių savivaldybių konfinansavimas. ES BŽŪP įgyvendinimo priemonės, susijusios su darnios plėtros nuostatomis, įpareigoja daugiau dėmesio skirti saugių ir kokybiškų produktų tiekimui vartotojams, plėtoti aplinką tausojančią gamybą, skatinti ekologinės gamybos metodus, kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės puoselėjimą bei išsaugojimą ateities kartoms, energetinių augalų auginimą.

Lietuva taip pat yra pasiekusi gana nemažų laimėjimų aplinkosaugos srityje – pradėtas naujų saugomų teritorijų, sudarysiančių Lietuvoje dalį Europos ekologinio tinklo NATURA 2000, steigimas, norint išsaugoti žmonių bei gyvūnų sveikatą ir Lietuvos biologinę įvairovę, sukurta genetiškai modifikuotų organizmų naudojimo, tiekimo į rinką, išleidimo į aplinką teisinė ir kontrolės sistema, įsteigta biudžetinė įstaiga „Augalų genų bankas“, siekiant užtikrinti ilgalaikį augalų nacionalinių genetinių išteklių išsaugojimą bei jų tausojantį naudojimą. Kraštovaizdžio ekologinės pusiausvyros užtikrinimo ir jo įvairovės išsaugojimo srityje teikiami prioritetingi uždaviniai kaip šalies bendrosios žemėnaudos struktūros optimizavimas, stiprinant ekologines kompensacines gamtinio karkaso teritorijų funkcijas, saugomų teritorijų tinklo optimizavimas ir jų gamtinių bei kultūrinių vertybių degradavimo sustabdymas, pelkinio ir karstinio kraštovaizdžio apsauga, gamtinio kraštovaizdžio elementų apsauga urbanizuotose teritorijose, gamtinės rekreacinės aplinkos tausojimas ir patraukliausių gamtinių vietovių urbanizavimo sustabdymas, išekspluotuočių karjerų rekultivacija bei durpynų renatūralizacija, natūralaus hidrografinio tinklo struktūros apsauga.

Europos Sąjungoje į kaimą žiūrima daug plačiau, kaip į vietą gyvenimui, tam tikrą gyvenimo būdą, yra akcentuojami regioniniai ypatumai ir jų turtinga įvairovė, labai svarbi yra aplinkosauga. ES šalyse kompensacinėms išmokoms finansuoti skiriama net 74 proc. kaimo plėtros lėšų, taigi pačiai kaimo plėtrai lėšų lieka nedaug. Itin didelis dėmesys ir didžioji kaimo plėtros lėšų dalis (42 proc.) tenka aplinkosaugos programoms. Tuo tarpu Lietuvoje kompensacinėms išmokoms skiriama 77 proc. lėšų, aplinkosaugos programoms – 12 proc. Tad ir Lietuvoje būtina sparčiau integruoti aplinkosaugos priemones į kaimo plėtrą, juo labiau, kad aplinkosaugos programų svarba akcentuojama ir BŽŪP reformos nuostatose. Pasak Lee J., Arnason, A.(2005), kaimo vietovės pastaruoju metu tampa ta vieta, kur lengviausia puoselėti žmonių bendruomeninius santykius Europos Sąjungos šalyse [27, p. 269-283].

Lietuvos kaimas, nuolat veikiamas įvairių reformų, vis dėlto išlaikė tik jam būdingus savitumus – regionų identitetą, tradicinį kraštovaizdį, etninę architektūrą, gyvuosius kultūros reiškinius. Tačiau šis paveldas, netinkamai prižiūrimas ir neprofesionaliai tvarkomas, gerokai sunyko. Iš Vakarų atvykusiam svečiui Lietuvos kaimas atrodo egzotiškai, tačiau tikrai neatrodo

patraukliai. Politinės valios stoka trukdo sudėlioti kaimo plėtros politiką taip, kad Lietuvos kaimas nuolat kintančioje laiko erdvėje išliktų savitai patrauklus, autentiškai modernus ir savo infrastruktūra patogus Lietuvos gyventojams ir svečiams. Tuo atveju, kai visuomenė iš žemdirbio reikalauja, kad jis rūpintųsi kraštovaizdžio kokybės pagerinimu, bioįvairovės pagausinimu, kaimo infrastruktūros objektais: keliais, poilsio trasų ir aikštelių įrengimu, istorijos ir etnopaveldo objektų eksponavimu ir eksplotavimu ir pan.), ši veikla privalo būti papildomai kompensuojama. Juk Lietuvos kaimai – tai išskirtinis savitumo ženklas, svarbus kultūros bei istorijos paveldas, savo unikalumu nenusileidžiantis kitų pasaulio kraštų panašaus pobūdžio objektams. Todėl turime saugoti bei skatinti kaimo plėtrą, motyvuoti kaimo gyventojus ir išsaugoti Lietuvos kaimo kraštovaizdžius.

Apibendrinimas. Dabartiniame etape žemės ūkio veikla praranda ankstesnį mastą, o eurointegracijos ir globalizacijos procese ši tendencija tik didės. ES kaimo plėtros politika remia daugiafunkcinę žemės ūkio ir kaimo plėtrą. ES skiria didelį dėmesį gamtos, tradicinio kraštovaizdžio ir kultūros paveldo išsaugojimui bei populiarinimui, kultūrinei įvairovei, regionų kultūrinio identiteto stiprinimui bei kaimo vietovių konkurencingumui didinti panaudojant vietos išteklius. Viena iš prielaidų ir galimybių yra tradicinės amatininkystės kaip verslo atgaivinimas. Kaimo plėtra yra specifinė šaka, kuriai atitenka daugiau funkcijų nei tik žemės ūkio ir maisto produktų gamyba. Papildomos funkcijos čia siejamos su ne tik komercinių prekių-paslaugų teikimu, bet ir su kaimo istorinio, kultūrinio paveldo, aplinkos išsaugojimu ir puoselėjimu. Neagrarinių veiklos sričių plėtra Lietuvos neurbanizuotose vietovėse tik prasideda. Nors pastaraisiais metais asmenų, plėtojančių privatų neagrarinį verslą, sparčiai daugėja, tačiau didžioji tiek gamtos, tiek žmonių išteklių dalis jame dar nepanaudojama. Tai sąlygoja nemažos gyventojų dalies skurdą ir gyvenviečių ištuštėjimą. Gyventojų skaičiaus mažėjimą neišvengiamai lydi paslaugų sferos nykimas – švietimo, sveikatos apsaugos, kultūros įstaigų uždarymas, asocialaus elgesio apraiškų plitimas. Neurbanizuotų vietovių ekonominės veiklos perspektyvas atveria naujų įmonių (tiek susijusių su agrariniu sektoriumi, tiek nesusijusių) kūrimas, atlyginimas kaimo gyventojams už viešųjų vertybių kūrimą ir saugojimą, kur kas spartesnis kaimo relaksacinių ir rehabilitacinių, pažintinių bei etnografinių išteklių panaudojimas. Naujųjų kaimo funkcijų plėtra atveria galimybes kurti naujas darbo vietas gyventojų namuose arba arti jų. Kaimo plėtros prioritetai Europos sąjungos šalyse nustatomi, atsižvelgiant į specifinius regiono išteklius, socialinę, demografinę situaciją, ūkinės veiklos plėtojimo galimybes. Šiuolaikinė kaimo plėtros samprata įgyvendinama vadovaujantis požiūriu, jog neurbanizuotos vietovės turi tapti žymiai patogesnėmis gyvenimui, darbui bei ateities kartų ugdymui [7, p. 13-14]

4. KAIMIŠKŲJŲ VIETŲJŲ NAUJŲJŲ FUNKCIJŲ REALIZAVIMAS ŠIAURĖS LIETUVOS REGIONE

4.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Siekiant geriau išanalizuoti darbo temą ir pagrįsti teorinėje darbo dalyje pateiktus apibendrinimus, buvo atliktas Šiaurės Lietuvos regiono kaimiškųjų vietovių gyventojų ir seniūnijų darbuotojų nuomonės tyrimas. Tyrimas buvo atliktas 2008 m. sausio, vasario ir kovo mėnesiais Šiaulių apskrities, Mažeikių ir Panevėžio seniūnijose. Buvo tiriamas seniūnijų darbuotojų ir kaimo gyventojų požiūris į kaimiškųjų vietovių plėtros galimybes ir problemas, siekiama socialiniu, ekonominiu aspektais pažvelgti į gyvenimo kaimiškose vietovėse sąlygas ir tuo būdu įvertinti kaimiškųjų vietovių naujųjų funkcijų sistemos realizavimo galimybes.

Tyrimo objektu buvo pasirinkta Šiaurės Lietuvos kaimiškųjų vietovių gyventojų ir seniūnijų darbuotojų nuomonė apie kaimiškųjų vietovių naujų funkcijų plėtros galimybes Šiaurės Lietuvos regione. Darbe keliami tokie tyrimo „Naujųjų kaimo funkcijų realizavimo Šiaurės Lietuvos regione“ **probleminiai klausimai**:

- Kokie yra Šiaurės Lietuvos regiono kaimiškųjų vietovių privalumai ir trūkumai, pasiekimai, ribotumai ir galimybės realizuojant naujas (netradicines) funkcijas?
- Ką reikėtų akcentuoti, siekiant įgyvendinti tam tikrus pokyčius, susijusius su kaimiškųjų vietovių naujųjų (netradicinių) funkcijų plėtra ir įtvirtinimu Šiaurės Lietuvos regione?

Tyrimu buvo siekiama išanalizuoti Šiaurės Lietuvos regiono kaimiškąsias vietas naujųjų (netradicinių) funkcijų plėtros aspektu bei įvertinti tolesnes kaimo vietovių plėtros, vystymo galimybes. Tyrimo tikslą apibūdina tokie **daliniai uždaviniai**:

- 1) ištirti Šiaurės Lietuvos regiono kaimiškųjų vietovių socialinę, ekonominę, demografinę situaciją bei egzistuojančias problemas;
- 2) remiantis tyrimo duomenimis, pateikti konkrečias rekomendacijas dėl Šiaurės Lietuvos regiono kaimiškųjų vietovių plėtros galimybių, žvelgiant į jas per naujųjų funkcijų prizmę.

Atliekant mokslinius tyrimus svarbu išsiaiškinti, kas sudaro tiriamąją visumą. Tiriamoji visuma darbe apibrėžiama kaip aibė, išskirtų pagal tam tikrą požymį, objektų, iš kurių norima gauti informacijos. Nagrinėjamu atveju tiriamąją visumą sudarė Šiaurės Lietuvos regiono seniūnijų vadovai, darbuotojai ir kiti specialistai, taip pat Šiaurės Lietuvos regiono kaimiškųjų vietovių (kaimų, miestelių) gyventojai.

Šiuo metu Šiaurės Lietuvos regiono tiriamose seniūnijose dirba apie 200 darbuotojų, kurie ir sudarė tyrimo generalinę visumą. Iš viso tyrimo metu seniūnijų darbuotojams buvo išdalinta 121

anketa, užpildytos sugrįžo 98 anketos. Taigi seniūnijų darbuotojų anketų grįžtamumas 86 proc. Iš viso tyrimo metu buvo apklausta 98 seniūnijų darbuotojų.

Šiaurės Lietuvos regiono kaimiškiose vietovėse gyvena daugiau kaip 100 000 gyventojų, kurie ir sudarė tyrimo generalinę visumą. Iš viso tyrimo metu kaimo gyventojams buvo išdalinta 450 anketų, tačiau užpildytų sugrįžo tik 300. Kaimiškųjų vietovių gyventojams išdalintų anketų grįžtamumas tesudarė 67 proc. Tai atspindi menką tyrime dalyvavusių gyventojų motyvaciją.

Visa pažintinė žmogaus veikla paprastai skirstoma į empirinę ir teorinę, t. y. į faktinės medžiagos rinkimą ir jos teorinį aiškinimą. Kiekvienas tyrimas taip pat remiasi tam tikra faktine medžiaga ir vėlesniu jos aiškinimu (Tidikis, 2003). Empiriniai tyrimai turi remtis tam tikra teorine pozicija. Tyrimo metodika turi atitikti konkrečius tyrimo uždavinius ir teisingai atspindėti tiriamąjį reiškinį [48].

Darbe buvo naudotas vienas iš mokslinio tyrimo komponentų – pirminės informacijos apie pažinimo objektą rinkimas, kuris dar vadinamas objekto savybių diagnozavimu. Diagnostika bendrąja prasme apibrėžiama kaip ypatinga objekto savybių pažinimo rūšis, tarpinė tarp reiškinio mokslinės esmės ir pavienio įvykio pažinimo.

Renkant pirminę tyrimo „Kaimiškųjų vietovių naujųjų funkcijų realizavimo Šiaurės Lietuvos regione“ informaciją buvo taikomas anketinės apklausos metodas. Anketos pranašumas yra surinktos informacijos masiškumas. Anketinės apklausos metu dažniausiai diagnozuojamas ne pats socialinis reiškinys, o respondentų nuomonė apie jį, todėl anketų rezultatų interpretavimui buvo skirtas didelis dėmesys.

Atliekant tyrimą buvo panaudotos Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakulteto Kaimo plėtros tyrimų centro sukonstruotos anketos – klausimynai. Seniūnijų darbuotojams ir kaimo gyventojams buvo pateiktos skirtingos anketos (žr. 3, 4 priedus).

Anketą - klausimyną kaimo gyventojams sudarė trys struktūriniai dariniai: įvadinė dalis, demografinių kintamųjų (klausimų) blokas ir diagnostinių (konstrukto) kintamųjų blokas.

Įvadinėje dalyje anketos dalyje nurodoma, kas atliko anketavimą, įvardijami apklausos tikslai, pateikiama pildymo instrukcija, įpinama motyvuojančios informacijos. „Paso duomenų“ dalis anketose eina tuoj po įvadinės dalies. Socialinė – demografinė dalis suteikia informacijos apie respondentų socialinę - demografinę struktūrą.

Atliekant kaimo gyventojų apklausą, situacijos analizę norėta atlikti platesniame socialiniame kontekste, todėl pateikiamas nemažas demografinių klausimų blokas: lytis, amžius, išsimokslinimas, darbo ar mokymosi vieta, darbo sritis, šeimyninė padėtis ir kt.

Seniūnijų darbuotojų anketose atsisakyta demografinių kintamųjų bloko, didesnis dėmesys skiriamas diagnostiniam kintamųjų blokui, klausimams tiesiogiai susijusiems su kaimo plėtros problematika. Diagnostinį (konstrukto) kintamųjų bloką abiejose anketose sudaro klausimai

tiesiogiai susiję su naujų (netradicinių) kaimiškųjų vietovių funkcijų sistemos realizavimu. Anketose pateikti uždaro ir pusiau uždaro tipo klausimai. Klausimynų pabaigoje respondentams pateikta po vieną atvirą klausimą.

Respondentų nuomonės tyrimui daugiausia naudoti klausimai su pateiktais galimais atsakymų variantais, taip pat naudota Likerto skalė, kur tiriamieji kokį nors teiginį turėjo įvertinti pagal tokią ranginę skalę: „taip“, „ne“, „nežinau“.

Tyrimų organizavimas. Nuo 2007 m. spalio iki 2008 m. kovo atliktos apklausos šešiuose administraciniuose Šiaurės Lietuvos regiono vienetuose, tai: Joniškio, Radviliškio, Panevėžio, Šiaulių, Akmenės ir Mažeikių rajonų kaimo vietovėse. Respondentai, apklausos metu, vertino savo pragyvenimo šaltinius, gyvenamojo būsto kokybę, gyvenimo sąlygas, gyventojų amžių ir skaičiaus pokyčius savo gyvenvietėje, ūkinės veiklos būklę savo apylinkėse, atsakinėjo į klausimus kokias įmones ar įstaigas būtų galima įkurti jų gyvenvietėje siekiant sukurti naujų darbo vietų, kokios didžiausios problemos yra nedidelių miestelių ir kaimo vietovių.

4.2. Tyrimų regiono ir respondentų charakteristika

Pačių šiaurinių Lietuvos rajonų (Mažeikių, Akmenės) nekerta nei Europos kelių tinklo koridoriai, nei Lietuvos magistralės. Atotrūkis nuo pagrindinių Europos ir Lietuvos kelių sistemos elementų bei didžiausių Lietuvos miestų, „Lietuvos pakraščio“ įvaizdis, rajoninių administracinių funkcijų atlikimas – visi šie veiksniai lemia tai, kad šis regionas nėra vienas iš svarbiausių Lietuvos urbanistinės plėtros centrų.

Akmenės rajono savivaldybė - viena iš Šiaulių apskrities savivaldybių. Savivaldybės teritorija - 843,7 km². Akmenės rajono savivaldybėje tiriamuoju laikotarpiu gyveno 30221 gyventojas, iš kurių 37,5 proc. (11324) - kaimo vietovėse. Akmenės rajono savivaldybė itin retai apgyvendinta teritorija: nors vidutinis kaimo gyventojų tankumas Lietuvoje yra 31 gyventojas/km², Akmenės rajono savivaldybėje kaimo gyventojų tankumas yra tik 13,6 gyventojų/km². 51 proc. kaimo gyventojų yra moterys, 49 proc. vyrai. Akmenės rajono savivaldybė yra penkios kaimiškosios seniūnijos, kaimo gyventojai gyvena 125 kaimo gyvenamosiose vietovėse. Akmenės rajono savivaldybėje vyrauja stambesnės kaimo gyvenamosios vietovės, negu vidutiniškai šalyje. Šiame rajone tarp visų kaimo gyvenamųjų vietovių yra dvi vietovės, turinčios miestelio statusą, tačiau nėra miestelių, kurių gyventojų skaičius viršytų 6000 gyventojų. (žr. 5, 6 priedus)

Mažeikių rajono savivaldybės bendras teritorijos plotas – 1220,2 km², iš jų 32 km² užima miestai ir gyvenvietės, 22 km²– pramonės įmonės ir keliai. Yra 8 kaimiškos ir viena miesto seniūnija, 196 kaimai. Vyrai sudaro 49,3 proc., moterys – 50,7 proc. bendro kaimo gyventojų

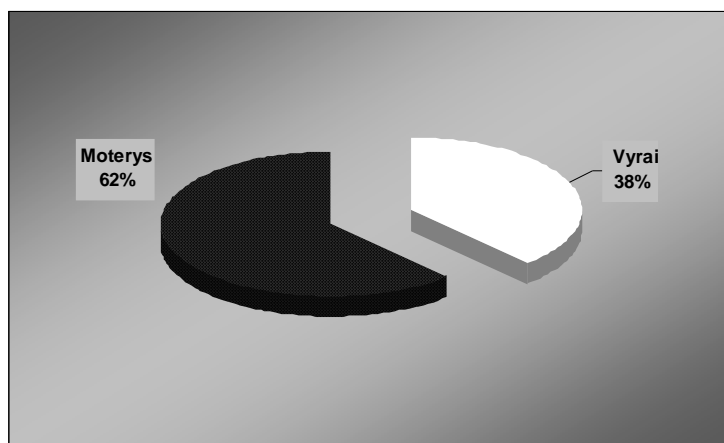
skaičiaus. Mažeikių rajono savivaldybės kaimo teritorijoje tiriamuoju laikotarpiu gyveno 21468 gyventojai. Mažeikių rajonas yra šiaurės vakarų Lietuvoje, prie Ventos upės. Teritorija yra dviejų baltų tautų – lietuvių ir latvių – paribys. Mažeikių rajonas yra vienas tankiausiai gyvenamų administracinių rajonų, kur 1 km² tenka 59 žmonės (Lietuvoje – 57). (žr. 5, 6 priedus)

Radviliškio rajono savivaldybės plotas užima 1635 km² teritorijos. Iš jų 26,4 proc. – miškai, 72 proc. – žemės ūkio naudmenos, 1,6 proc. – vandenys ir kitos paskirties plotai. Seniūnijoje yra 39 kaimai. Seniūnijos kaimai išsidėstę aplink Radviliškio miestą. Didžioji dalis seniūnijos gyventojų užsiima žemdirbyste ir gyvulininkyste. Radviliškio rajono savivaldybės kaimo teritorijoje tiriamuoju laikotarpiu gyveno 26838 gyventojai. (žr. 5, 6 priedus)

Šiaulių rajono savivaldybės plotas – 1918 km² ir sudaro 2,8 proc. Lietuvos teritorijos. Rajono teritorija suskirstyta į 11 seniūnijų. Gyventojų skaičius - 36745. Rajono teritorijoje vyraujančios žemumos - tinkamos žemdirbystei, todėl čia gausu žemės ūkio bei jo produktų perdirbimo įmonių. Yra ir laisvų žemės plotų, tinkamų verslo plėtrai, su netoliese esančiomis komunikacijomis (dujotiekiu, elektros bei vandentiekio magistraliniais tinklais). (žr. 5, 6 priedus)

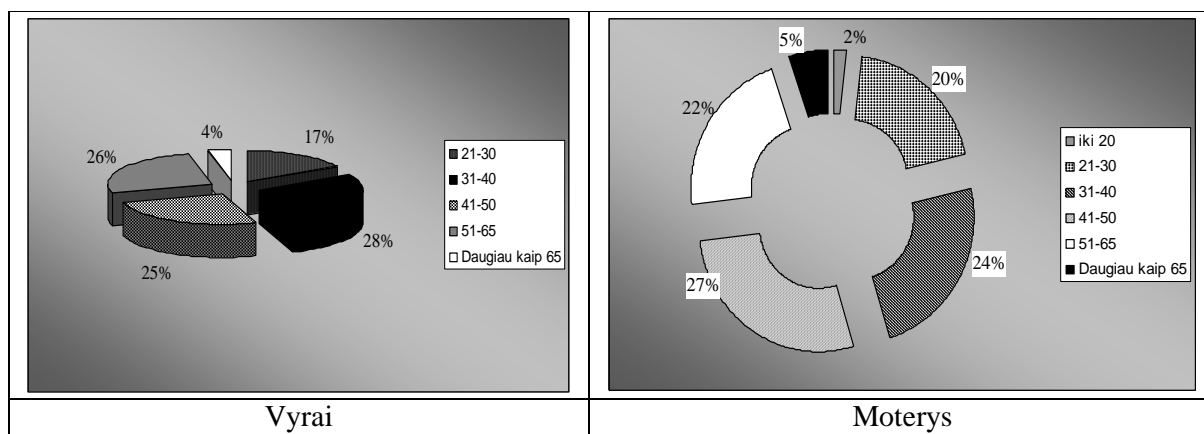
Panevėžio rajono savivaldybės užima 2179 km² ploto. Rajone gyvena virš 35 tūkst. gyventojų. Darbingo amžiaus gyventojai sudarė 52,5 proc. nuo bendro skaičiaus. Rajone pasiskirsčiusios 11 seniūnijų. Rajono savivaldybė turi patogią geografinę padėtį. Be to rajonas yra šalia magistralės, turinčios kelių tinklą, einantį nuo Berlyno per Varšuvą, Kaliningradą, Klaipėdą, Liepoją, Rygą, Taliną, Peterburgą. Rajoną kerta geležinkelis, jungiantis rytuose ir vakaruose esančius regionus. Vystymosi požiūriu Panevėžio apskritis buvo priskirta Šiaurės - Rytų Lietuvos regionui, kuriam būdingos ypač didelės socialinės, ekonominės, ekologinės ir urbanistinės problemos bei depopuliacijos tendencijos (žr. 5, 6 priedus)

Apklausti 98 seniūnijų darbuotojai iš 26 seniūnijų. Pateiktas apklaustų seniūnijų darbuotojų pasiskirstymas pagal atstovaujamą seniūniją (Priedas 1). Aktyviausiai apklausoje dalyvavo Šiaulių rajono seniūnijų darbuotojai (36 darbuotojai), mažiausiai – iš Joniškio rajono (6 darbuotojai). Kaip jau minėta, atliekant seniūnijų darbuotojų apklausą, anketoje atsisakyta demografinių kintamųjų įvedimo, todėl toliau darbe pateikiamos tik kaimo gyventojų demografinės charakteristikos. Tyrimo metu respondentai buvo pasirenkami atsitiktiniu būdu. Įvertinus apklausos metu grįžusias anketas matyti, jog savo nuomonę pareiškė 62 proc. moterų ir 38 proc. vyrų (žr. 6 pav.).

8 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį (proc.)

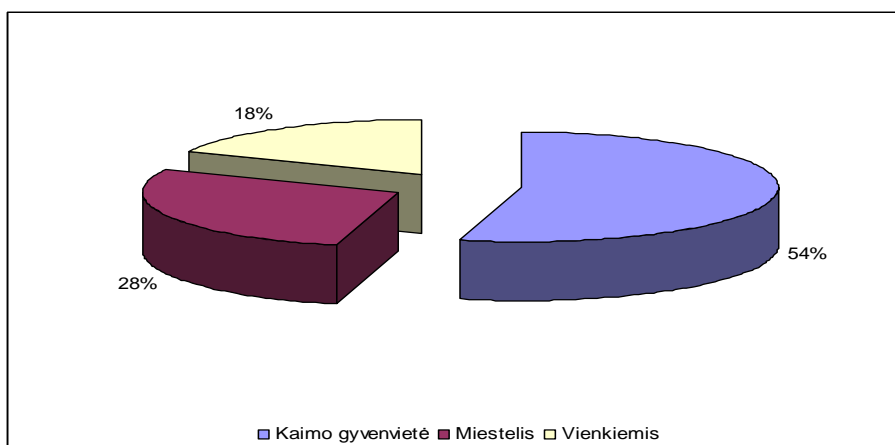
Daugiausia tyrime dalyvavo moterys, priklausančios 31- 40 amžiaus grupei (28 proc.) ir vyrai 41-50 amžiaus grupei (27proc.) (žr.8 pav.). Tai potencialiai aktyviausi kaimiškųjų vietovių gyventojai, suinteresuoti kaimo bendruomenės ekonominės veiklos įvairinimu, užimtumo didinimu, kultūrinės situacijos gerinimu – visapusišku kaimo atnaujinimu. Pasyviausiai tyrime dalyvavo jaunimas iki 20 metų (2 proc.) ir vyresni nei 65 metų (5 proc.) (žr. 9 pav.).

9 pav. Apklaustų kaimo gyventojų pasiskirstymas pagal amžių (proc.)

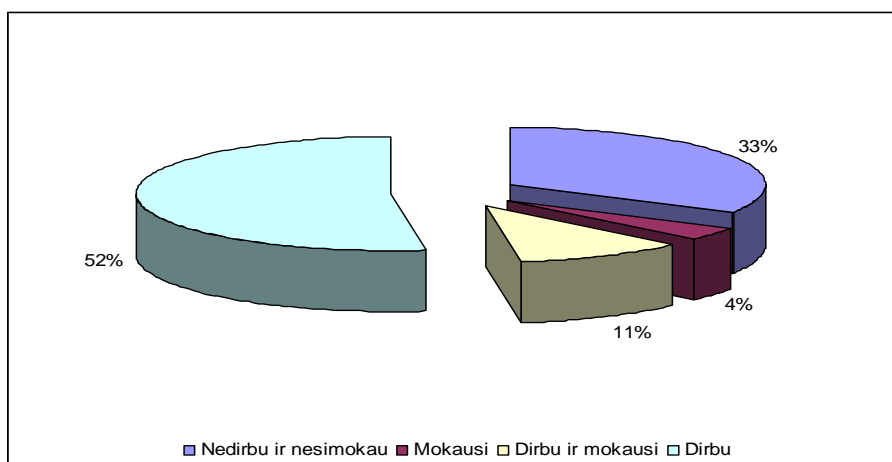
Daugiau kaip pusė (54 proc.) visų apklaustųjų respondentų sudarė nedidelių kaimo gyvenviečių atstovai, 28 proc. gyvena miesteliuose ir maždaug kas šeštas (18 proc.) gyvena vienkiamuose (žr. 10 pav.). Vienkiemių gyventojai dažniausiai seni, vieniši žmonės. Didžią dalį vienkiamų gyventojų sudaro žemdirbiai ir pensininkai, dalis tarnautojų ir bedarbių. Nors nauja ekonominė ir socialinė situacija kaime vis labiau išryškina vienkiemio pranašumus, (sutampa gyvenamoji ir gamybos vieta, didesnė erdvė statyti ir plėstis, gyvenimas vienkiemyje psichologiniu požiūriu suteikia savarankiškumo pojūtį, sumažina civilizacijos perkrovas ir t. t), tačiau išryškėja ir vienkiemio silpnosios pusės, kodėl žmonės atsargiai žiūri į įsikūrimą gyventi ir

dirbti vienkiemiuose. Tai dideli kaštai infrastruktūrai (keliams, elektros linijoms, vandentiekui) įrengti; nutolstama nuo socialinių objektų bei socialinio aktyvumo raiškų (renkantis palankias sąlygas ūkininkauti, apribojamos galimybės tenkinti socialinius poreikius, tai ypač svarbu šeimoms, turinčioms mokyklinio amžiaus vaikų) sumažėja teritorinis bendravimas tarp kaimynų, stiprėja individualizmas, silpnesnės bendruomeniškumo raiškos, gyventi vienkiemyje darosi nesaugu.

10 pav. Respondentų pasiskirstymas kaimiškosiuose vietovėse (proc.)

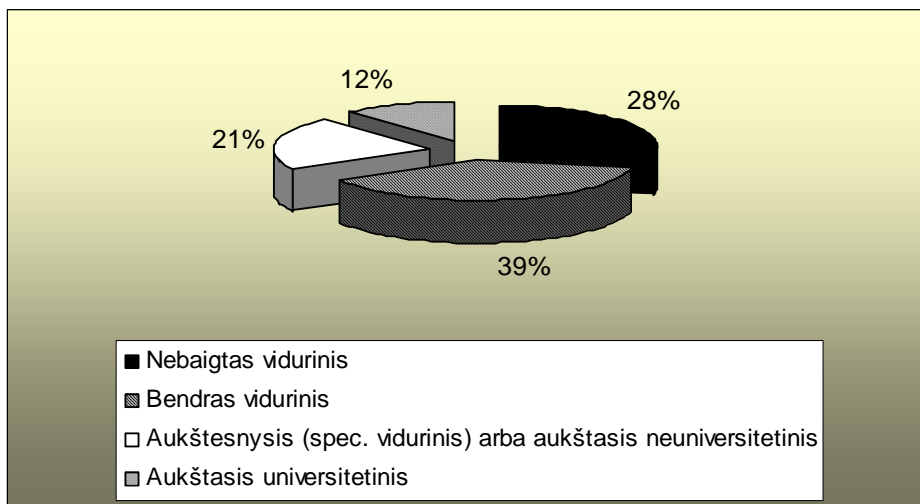
Prie demografinių kintamųjų bloko taip pat buvo priskirtas klausimas apie dabartinį respondentų užsiėmimą (darbą, mokymąsi). Šis klausimas anketoje atsiranda neatsitiktinai. Iš to ar apklaustasis dirba, mokosi, derina darbą su mokslu, niekur nedirba ir nesimoko galima spręsti apie jo socialinę padėtį, poreikius, nuostatas, lūkesčius, pagrįsti tam tikrų atsakymų pasirinkimą kituose anketos klausimuose, o žvelgiant į tyrimo visumą nustatyti netgi bendras tendencijas, būdingas kaimiškosioms vietovėms ir jų gyventojams. 11 paveiksle matomas apklaustųjų kaimiškųjų vietovių gyventojų pasiskirstymas atsižvelgiant į jų dabartinį užsiėmimą. Didžioji dalis tiriamųjų dirbantys asmenys (52 proc.). Tačiau santykinai didelė niekur nedirbančių bei nesimokančių dalis (33 proc.). Tokį pasiskirstymą iš dalies galėjo nulemti ir apklaustųjų amžius. Tai daugiau vyresnio amžiaus žmonės, gyvenantys iš pensijų, invalidumo pašalpų. Tačiau dar daug kaimo gyventojų, nesugebėjusių prisitaikyti prie rinkos ekonomikos sąlygų, grimzta į skurdo ir socialinių problemų ratą. Tai skurstantys žmonės, kurie neturi motyvacijos siekti gerovės, kurių veiksmai nukreipti ne į darbo paiešką, o į gyvenimą iš pašalpų. Darbą ir mokslą derina (11 proc.) respondentų ir tik labai maža dalis respondentų (4 proc.) mokosi. Reikia pastebėti, kad ryškėja kaimo jaunimo tendencija - vengimas mokymosi, siekimo žinių.

11 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal veiklas (proc.)

Išsilavinimo lygis – vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių gyventojų pajamas ir užimtumą. Analizuojant Statistikos departamento duomenis išryškėja, kad dauguma kaimo gyventojų turi tik pagrindinį ir bendrąjį vidurinį išsimokslinimą. Nors Lietuvoje veikia platus žemės ūkio mokymo ir konsultavimo institucijų tinklas, tačiau gana sunku įvardinti, koks jų indėlis sprendžiant kaimo žmonių socialines ir ekonomines problemas. Tiriant respondentų atsakymus apie išsilavinimą, pasitvirtina bendros tendencijos – vyrauja vidurinis išsilavinimas (39 proc.), tačiau kas ketvirtas respondentas (net 28 proc.) turi nebaigtą vidurinį, 21 proc. respondentų įgiję aukštesnįjį arba aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą, ir tik kas aštuntas respondentas, t. y. (12 proc.) turi aukštąjį universitetinį išsilavinimą. (žr. 12 pav.) Kaime daugiau vyresnio amžiaus, taigi ir menkesnio išsilavinimo žmonių.

Dėl žemo išsimokslinimo lygio kaimo gyventojams kur kas sunkiau prisitaikyti prie rinkoje vykstančių pokyčių, persiorientuoti ir imtis naujų ekonominės veiklos formų. Didžiausios problemos: žemas šių poreikių supratimo lygis pačių darbininkų tarpe, taip pat darbdavių nuostata, kad darbininkams mokytis reikia mažiausiai. Tokie asmenys nenoriai dalyvauja tęstinio mokymosi kursuose, jie dažniausiai mano, kad turimų žinių pakanka. Turintys geresnį išsilavinimą respondentai daugiau linkę užsiimti nuosavu verslu, aktyviau dalyvauja bendruomenių veikloje. Tad, kaimo gyventojai vis labiau suvokia žinių svarbą. Didelį susirūpinimą kelia tas faktas, aukštąjį išsilavinimą turinčius ekonomiškai aktyvius gyventojus telkia miestai ir kaime jų lieka santykinai mažai, nes miestai buvo ir tebėra gabiųjų kaimo žmonių mokslo, verslo ir darbo traukos centrai.

12 pav. Respondentų išsilavinimas (proc.)

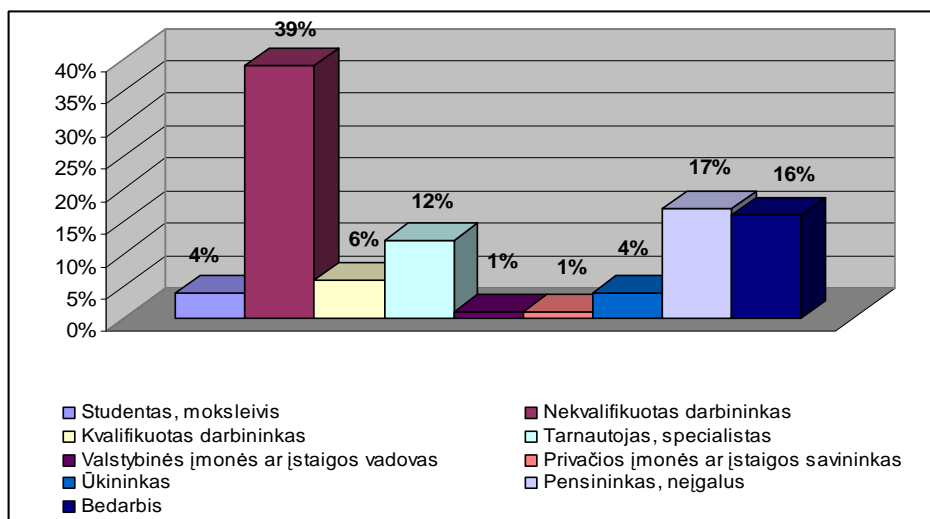
Tyrimas atskleidė, kad dauguma kaimo gyventojų pripažįsta, jog nuolat augantys reikalavimai darbo rinkoje, akiračio praplėtimas, naujų žinių įgijimas yra skatinantys veiksniai mokytis ir tobulinti savo kvalifikaciją. Tačiau dauguma jų nesimoko, nes tam trukdo subjektyvūs veiksniai: jų pačių nusiteikimas, pasyvumas, įpročio nuolat lavintis neturėjimas. Tarp objektyvių priežasčių, trukdančių mokytis, yra lėšų trūkumas.

4.3. Tyrimo rezultatų analizė

Analizuojant Šiaurės regionų bendrus statistinius darbo rinkos rodiklius, pastebima, kad užimtų gyventojų skaičius tolygiai auga. Užimtųjų skaičiaus didėjimą rajonuose iš dalies lemia darbingo amžiaus žmonių skaičiaus didėjimas ir sparčiai mažėjantis nedarbas. Šią problemą kažkiek įtakoja emigracija ir verslo plėtra (kiek kitokia padėtis Akmenės, Joniškio rajonuose, kur vis dar skaudi bedarbystės problema) (Priedas 8).

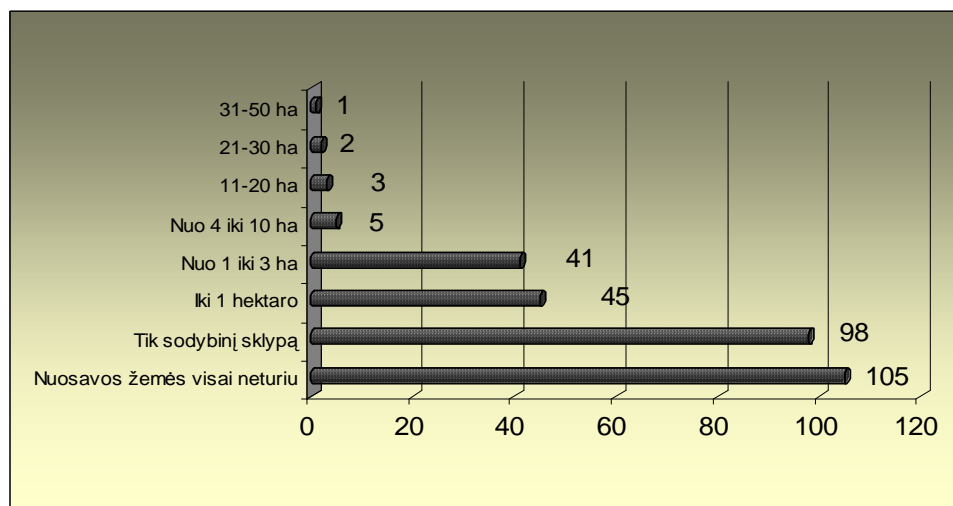
Vertinant respondentų atsakymus apie pasiskirstymą pagal veiklos sritį, dauguma (39 proc.) yra nekvalifikuoti darbininkai, o tai reiškia, kad kaimo vietovėse arba trūksta darbo vietų, kuriose būtų galima dirbti pagal išsilavinimą, arba gyventojams trūksta išsilavinimo. Nekvalifikuotų kaimo gyventojų darbinis mobilumas yra menkas ir jie daugiausia telkiasi žemės ūkyje. Daug praradusių darbą kaimo gyventojų yra užimti smulkiame žemės ūkyje, kuris nekonkurencingas ir neproduktyvus. Toks darbas yra menkai apmokamas, todėl itin sunku kalbėti apie šį darbą dirbančių žmonių gyvenimo kokybę, galimybes tinkamai aprūpinti šeimą, mokytis, plėsti akiratį. Tarnautojai ar specialistai sudarė 12 proc. visų respondentų, tai – švietimo, kultūros, medicinos, prekybos sričių atstovai. (13 pav.). Vertinant apklaustuosius kaimo gyventojus pagal darbo sritį, ryški dirbančių žemės ūkyje mažėjimo tendencija. Vertinant iš respondentų atsakymų, išryškėja

skaudi kaimui tema – bedarbystė, kurių skaičius gana aukštas. Net 16 proc. respondentų save priskiria šiai grupei.

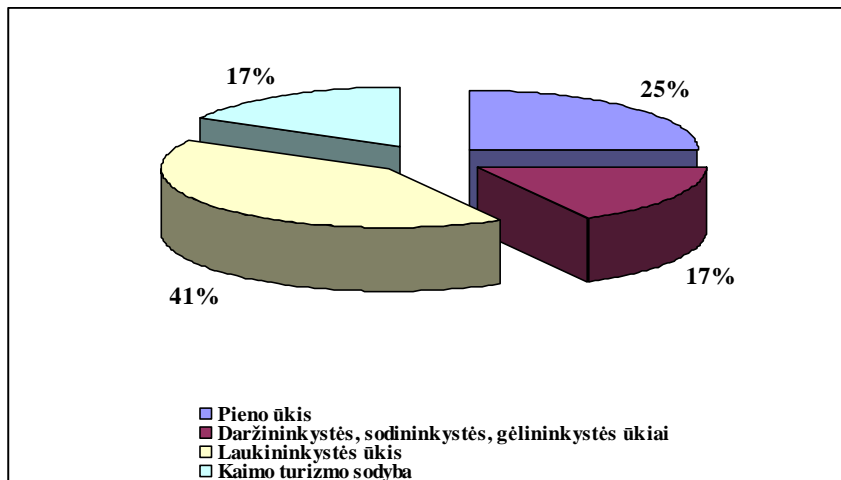
13 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal pagrindinį užsiėmimą (proc.)

Nuosava žemė – ūkio pelningumo ir stabilumo garantas. Sprendžiant iš pateiktų respondentų atsakymų į klausimą kiek turima nuosavos žemės, matyti, kad dauguma nuosavos žemės visai neturi (105 respondentai), 98 respondantai turi tik sodybinį sklypą aplink namą ir beveik pusė respondentų priskiria save „trihektarininkams“. Jie neužsiima jokia kita veikla ir save laiko smulkiaisiais ūkininkais. Tokiems asmenims sunku išlikti dabartinėmis rinkos sąlygomis, nes valstybė (bent jau šiuo metu) skatina stambių ūkių formavimąsi (14 pav.) Nors žemė yra vienas svarbiausių žemės ūkio verslo veiksnių, turinčių daugiau nei 100 ha, tarp respondentų nebuvo nei vieno. Tai rodo, kad tik labai maža dalis žemdirbių gali pasinaudoti Lietuvai skiriama ES parama, kuri remia tik stambius, intensyviausias technologijas naudojančius ūkius.

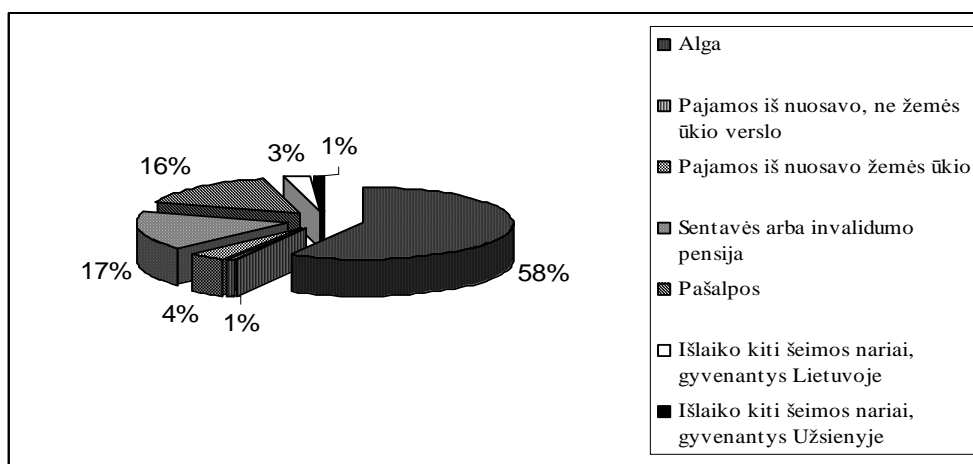
14 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal nuosavos žemės turėjimą

Didžioji dalis ūkininkaujančių respondentų yra pasirinkę laukininkystės ūkį (41 proc.). Pieno ūkyje dirba 25 proc. apklaustų respondentų. Tačiau vis labiau plėtojamas daržininkystės sodininkystės, ekologiniai ūkiai bei kaimo turizmas (17 proc.). (žr. 15 pav.) Kaimo turizmas, poilsio ir reabilitacijos centrų kūrimas – turtingesnių kaimo verslininkų ar atvykusių miestiečių įtakos sfera. Vis gi pagrindinė ūkininkavimo forma tarp apklaustųjų yra mišrūs, įvairios paskirties ūkiai. Nesant nusistovėjusioms žemės ūkio produkcijos pardavimo kainoms, ūkininkai nesiekia specializuoti savo ūkio viena verslo kryptimi.

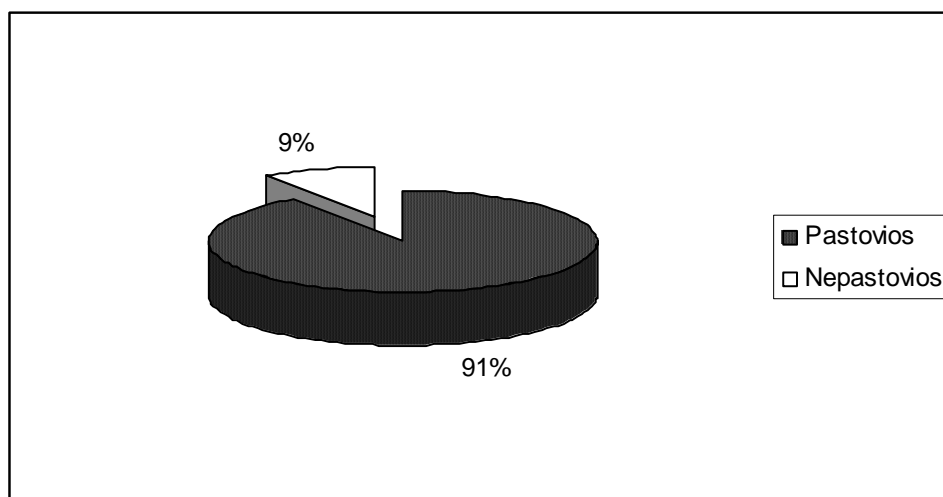
15 pav. Ūkininkaujančių respondentų pasiskirstymas pagal verslo sritį (proc.)

Analizuojant respondentų atsakymus į klausimą apie jų pagrindinį pragyvenimo šaltinį (žr. 16 pav.) galime daryti prielaidą, kad beveik kas antras respondentas (58 proc.) gyvena iš atlyginimo, kas šeštas (16 proc.) respondentas gauna pajamas iš nuosavo ne žemės ūkio verslo, 17 proc. respondentų pragyvena iš senatvės pensijų ar invalidumo pašalpų, tik kas dvidešimt penktas (4 proc.) respondentas pajamas turi iš nuosavo žemės ūkio. Tačiau reikia pažymėti, kad socialinių išmokų reikšmė kaime mažėja, nes didėja samdomojo darbo pajamos ir pajamos iš verslo ir individualios veiklos. Tik 1 proc. dalyvavusių apklausoje atsakė, kad yra išlaikomi dirbančių šeimos narių užsienyje. Tačiau tokia parama likusiems Lietuvoje būna laikina ir neišsprendžia visų materialinių problemų. Dauguma apklaustų respondentų dirba mieste, nors užimtumo situacija pačiame kaime gerėja, verslų ir alternatyvios žemės ūkiui veiklos plėtra čia vis dar pakankamai lėta. Šiam reiškiniui nemažai įtakos turi kaimo gyventojų požiūris, kuriam būdinga tai, kad daugeliui kaimo gyventojų užsiėmimas žemės ūkio gamyba yra daugiau gyvenimo būdas, o ne verslas. Taip pat kaimo gyventojams labai trūksta pagrindinių verslo žinių, kurios padėtų įvertinti savo galimybes pasirenkant pelningą ekonominę veiklą ir rinkai pateikti konkurencingus produktus.

16 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal pragyvenimo šaltinį (proc.)

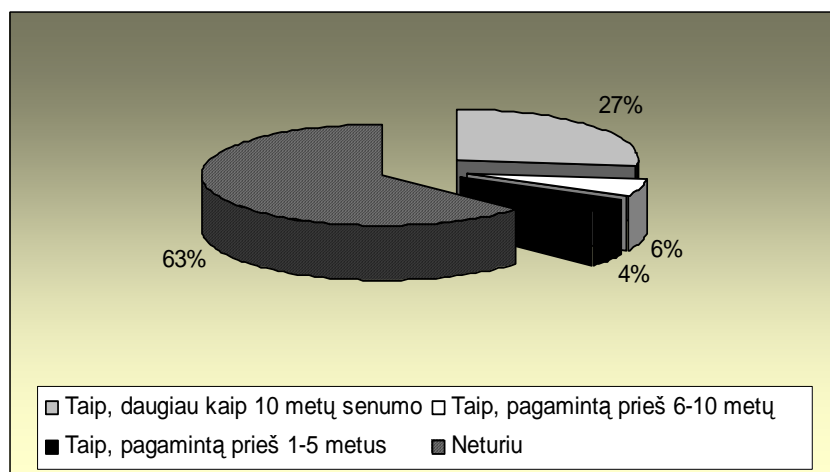
Pagal statistikos duomenimis (2007), kaimo namų ūkio pajamos ketvirtadaliu mažesnės nei mieste. Paklausti apie savo pajamų pastovumą dauguma (91 proc.) respondentų savo pajamas nurodė kaip pastovias (žr. 17 pav.). Savo pajamas kaip nepastovias įvardijo kaimo gyventojai, kurių pagrindinis pajamų šaltinis yra pajamos iš nuosavo žemės ūkio ir nežemės ūkio verslo, taip pat respondentai, kurie yra išlaikomi ne Lietuvoje gyvenančių šeimos narių. Didžiąją dalį disponuojamų pajamų sudaro socialinių išmokų didėjimas.

17 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal pajamų pastovumą (proc.)

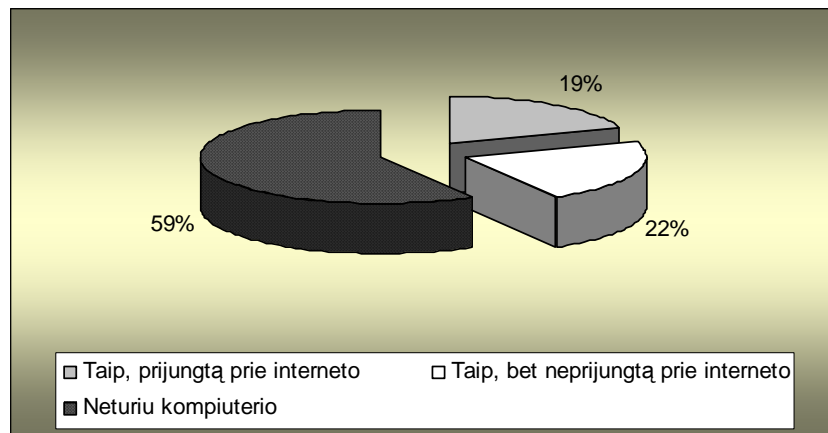
Analizuojant respondentų atsakymus į klausimą apie automobilio įsigijimą, net 63 proc. apklausoje dalyvavusių teigė, kad automobilio neturi, nors kaime automobilis ne prabanga, o būtinybė. Turinčius senus, pagamintus daugiau nei prieš 10 metų, turi didžioji kaimo gyventojų dalis (27proc.). Automobilius, pagamintus prieš 6–10 metų - 6 proc. respondentų ir tik 4 proc. turi

naujus automobilius (žr.18 pav.) Nors dauguma respondentų ir turi pastovias pajamas, tačiau brangių naujų automobilių neįperka. Nauji automobiliai kaime nėra paklausūs ir dėl kaimo kelių prastos kokybės. Populiariausia susisiekimo priemonė nedideliams atstumams kaimo vietovėse išlieka dviratis.

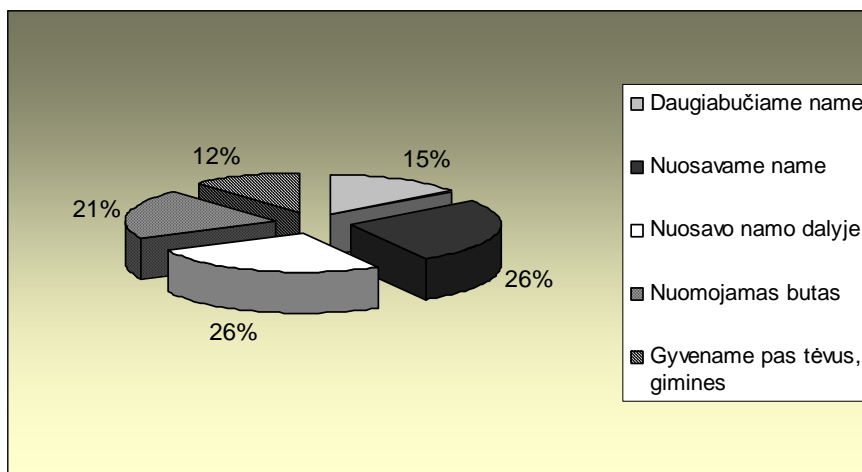
18 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal automobilio turėjimą (proc.)

Kaime trūksta ir kompiuterinio raštingumo lavinimui skirtos infrastruktūros. Lietuva kaip ir kitos naujosios ES valstybės narės pasižymi žemu informacinių technologijų ir interneto prieinamumo lygiu: tik 24 proc. kaimo gyventojų namuose turi kompiuterį ir tik 18 proc. naudoja internetą. Sprendžiant iš atliktų tyrimų, respondentų galimybės naudotis kompiuteriu bei internetu taip pat gana ribotos. Beveik kas antras (59 proc.) kompiuterio namuose neturi (tai dauguma pagyvenusių žmonių). Tik kas penktas respondentas (19 proc.) atsakė namuose turintis kompiuterį ir galimybę naudotis internetu. Panaši dalis respondentų (22 proc.), kurie turi namuose kompiuterį, tačiau neturi galimybės prisijungti prie interneto (žr.19 pav.). Daugelyje kaimo vietovių nėra techninių galimybių naudoti plačiajuostį internetą, kurio vartojimas taip pat ribojamas ir santykinai didelės paslaugų kainos. Kaimo gyventojams geras interneto ryšys suteiktų puikias sąlygas mokytis ir tobulėti (elektroninė bankininkystė, mokesčių sumokėjimas, laikraščių skaitymas, tai patogiausias ir greičiausias būdas susirasti reikiamą informaciją). Kaime nesant jaunimui skirtų susibūrimo vietų, internetas suteikia galimybę vienam su kitu bendrauti.

19 pav. Respondentų galimybės naudotis kompiuteriu (proc.)

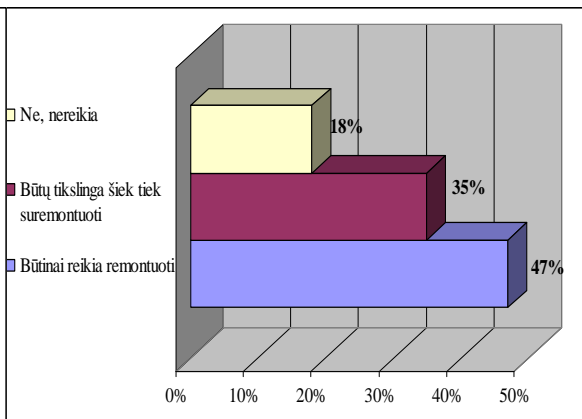
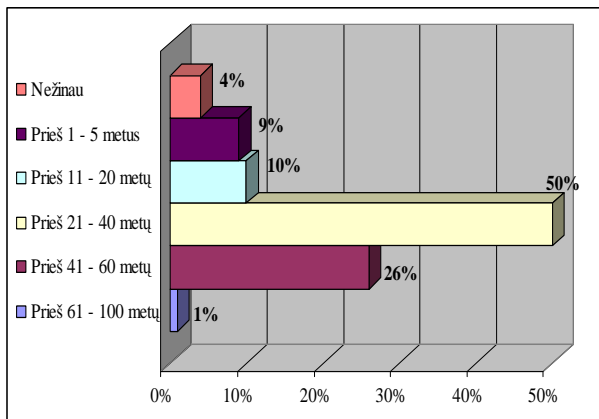
Iš respondentų atsakymų apie gyvenamąjį būstą galime daryti prielaidą, kad didžioji dalis gyvena nuosavuose namuose (26 proc.) ar nuosavo namo dalyje (26 proc.). Gana nemažai kaimo gyventojų būstą nuomojasi (21 proc.). Sovietmečiu statytuose kaimo daugiabučiuose namuose gyvena 15 proc. apklaustųjų gyventojų ir 12 proc. respondentų gyvena pas tėvus (žr. 20 pav.). Ypač maža kaimo gyventojų dalis turi visus gyvenamojo ploto patogumus, todėl kaimo gyventojų gyvenimo sąlygos yra daug prastesnės nei miesto.

20 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal būsto tipą (proc.)

Vertinant savo būstą, dauguma respondentų atsakė, kad jų gyvenamasis būstas yra 21 – 40 metų amžiaus senumo (50 proc.), beveik kas ketvirto respondento gyvenamasis būstas pastatytas dar seniau prieš 41 – 60 m. ir tik 10 proc. respondentų namų pastatyti prieš 11 – 20 metų. Kadangi didžioji dalis namų statyti prieš daugelį metų, tai pusė respondentų mano, kad jų gyvenamąjį būstą būtina remontuoti (žr.22 pav.). Senuose, statytuose prieš 61 – 100 metų namuose, gyvena tik 1 proc. respondentų. Tik labai nedidelė dalis (9 proc.) respondentų gyvena naujos statybos

gyvenamuosiuose namuose (žr. 21 pav.). Tačiau nauji individualūs namai dažniausia statomi inžineriškai neparuoštose teritorijose, neplėtojama socialinė infrastruktūra, o daugiabučiams namams reikalinga renovacija. Labai lėtai kuriasi namų savininkų bendrijos ir gyventojai nesugeba kooperuoti lėšų inžinerinės įrangos pagerinimui, išorinių sienų ir langų šiluminės izoliacijos padidinimui bei namų stogų sutvarkymui. Kaip teigia respondentai, tokia situacija veikia ir nekilnojamojo turto kainas, daro kaimo rajonus nepatrauklius atvykstantiems asmenims. Reikia pastebėti, kad savivaldybė neskiria pakankamai dėmesio gyventojų gyvenamojo ploto patogumams gerinti. Nepakankamai pasinaudota SAPARD bei 2004-2006 m. ES ir kt. teiktomis paramomis vandentiekio bei nuotekų tinklų renovacijai, energetinio ūkio atnaujinimui. Didėja skaičius šeimų, laukiančių socialinio būsto. Šeimų, kurioms buvo suteikta galimybė išsinuomoti gyvenamąsias patalpas dalis yra daug mažesnė už norinčiųjų. Šiaurės Lietuvos regionuose pastebimas aiškus socialinių būstų poreikis. Dabartinė vyresnio amžiaus žmonių karta paprastai turi nuosavą būstą. Jiems dėl įvairių priežasčių (šeimoms sudėties ir interesų pasikeitimo, sveikatos, sumažėjusių pajamų, neracionalių būsto išlaikymo išlaidų) reikėtų keisti turimą būstą į pigesnę, mažesnio ploto, patogesnę vietą. Tampa aktualus socialinis būstas, būstas su socialinėmis ir medicinos paslaugomis.

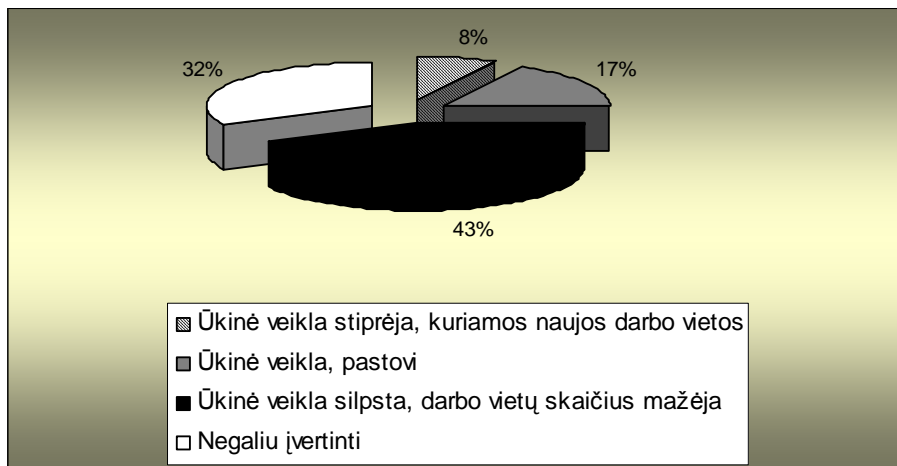

21 pav. Respondentų gyvenamojo būsto amžius

22 pav. Gyvenamojo būsto remonto poreikis

Rinkoje vykstantys pokyčiai verčia ūkininkus ir kitus kaimo gyventojus prisitaikyti prie kintančios situacijos įvairinant ūkinę veiklą. Jos įvairinimas (diversifikavimas) gali būti įvairiausių formų: ūkiuose steigiant parduotuves, amatų centrus, plėtojant žemės ūkio produktų perdirbimą, sportą ir rekreaciją, paslaugas, turizmą ir pan. Ūkinės veiklos įvairinimas kaime remiamas iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų, tačiau galima spėti, kad Lietuvos ūkininkai naudotis šia parama neskuba dėl to, kad tiesioginių išmokų mokėjimas ir investicinė parama žemės ūkiui žymiai padidino jų žemės ūkio pajamas ir jie nemato reikalo blaškytis tarp kelių ekonominių veiklų. Tai matoma iš respondentų atsakymų (pav. 21). Beveik kas antras respondentas (43 proc.)

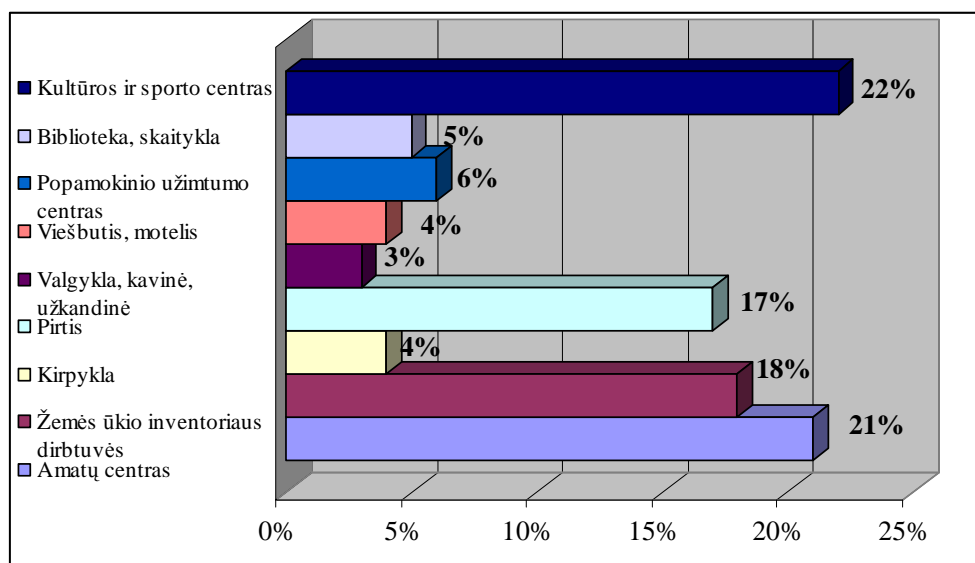
teigia, kad ūkinė veikla silpnėja, darbo vietų – mažėja, tad vienas iš tokios problemos sprendimo būdų galėtų būti – naujų veiklų kūrimas. Tik kas dvyliktas (8 proc.) mano, kad ūkinė veikla stiprėja, kuriamos naujos darbo vietos.

23 pav. Respondentų ūkinės būklės vertinimas (proc.)

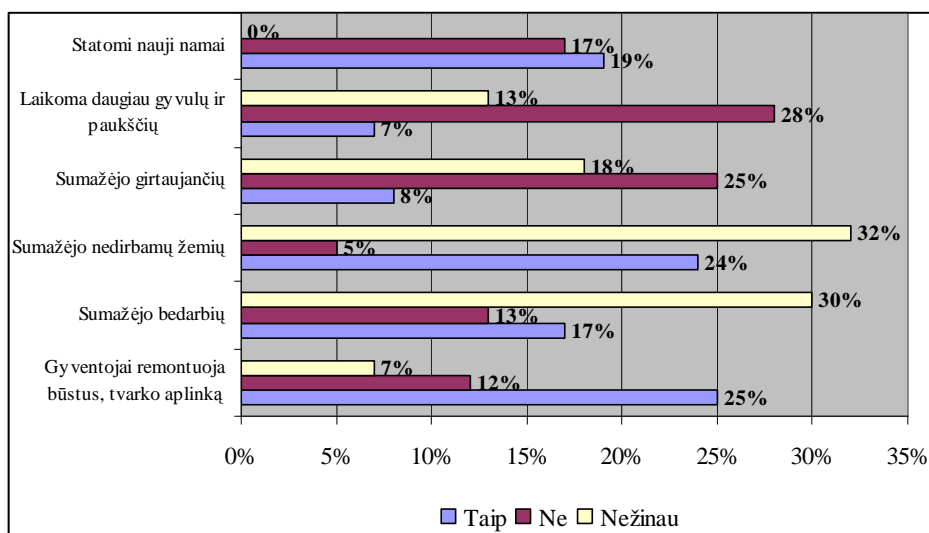
Nedidelė ekonominės veiklos įvairovė sąlygoja mažas kaimo gyventojų pajamas. Nedaug jaunų kaimo gyventojų, kurie norėtų dirbti, steigti verslą. Didelė dalis jaunų žmonių yra nusivylę ir išvyksta į kitas šalis. Žemas dalies kaimo gyventojų išsilavinimas neatitinka rinkos ekonomikos reikalavimų, trūksta verslumo ir sugebėjimo prisitaikyti prie naujų sąlygų. Visa tai įpareigoja sukurti tokią kaimo socialinę politiką, kuri sudarytų palankias sąlygas visoms kaimo gyventojų grupėms turėti galimybę dirbti ir užsitikrinti socialinę apsaugą.

Ieškoti radikaliai naujų ūkinės veiklos sričių siūlo dauguma apklaustųjų. Jie tikisi imtis alternatyvių verslų, leidžiančių geriau panaudoti vietinius gamtos išteklius. Kas ketvirtas (22 proc.) respondentas mano, kad jų kaime tikslinga būtų įkurti kultūros ir sporto centrą, tokiu būdu ne tik sukuriant naujas darbo vietas, bet ir suteikiant galimybę kaimo žmogui turiningai praleisti laisvalaikį. Panaši dalis respondentų (21 proc.) mano, kad tikslinga būtų įkurti amatų centrą, taip suteikiant galimybę ne tik užsidirbti, bet ir realizuoti savo menines galimybes. Kai kurių respondentų nuomone, tikslinga būtų įrengti žemės ūkio inventoriaus dirbtuves, tai ne tik būtų sukurtų naujų darbo vietų, bet ir sutaupytų daugelio žemdirbių laiko. Nemažas poreikis respondentų tarpe yra pirtis, net kas šeštas (17 proc.) respondentas mano, kad ji jų kaime – būtina. Įvairinant nedidelių miestelių ir kaimiškųjų gyvenviečių ūkinę veiklą padėtų ir naujų įmonių steigimas, kurių gamyba vyktų pažangiausiomis technologijomis. Pasaulio praktika rodo, kad tokios įmonės kuriamos ne didmiesčiuose, o priemiesčiuose, nedidelėse gyvenvietėse, šalia gerų kelių ir turinčio greitojo interneto ryšio galimybes. Tai skatintų gyventojų norą mokytis, pagyvintų kultūrinę veiklą. (žr. 24 pav.)

24 pav. Respondentų vertinimas apie galimų naujų įmonių kūrimą (proc.)

Respondentai, įvertindami dabartinę kaimo padėtį teigia, kad padėtis kaime gerėja. Statomi nauji namai (19 proc.), sumažėjo bedarbių (17 proc.), gyventojai remontuoja būstus, tvarko aplinką (25 proc.), mažiau nedarbingos žemės (24 proc.). Tačiau gana didelė dalis respondentų (25 proc.) mano, jog kaime nesumažėjo girtaujančių - tai viena iš skaudžiausių Lietuvos kaimo problemų (žr. 25 pav.)

25 pav. Respondentų nuomonių sklaida apie dabartinę situaciją kaime (proc.)

4.3.1. Apklaustųjų seniūnijų darbuotojų požiūris į naujųjų kaimo funkcijų plėtrą

Atliekant tyrimą buvo nuspręsta apklausti ne tik Šiaurės Lietuvos kaimiškujų vietovių gyventojus, bet ir seniūnijų darbuotojus. Taip buvo nuspręsta darant prielaidą, kad seniūnijų darbuotojai daugelyje sričių geriau už kaimo gyventojus žino realią padėtį jų valdomose seniūnijose, nes kaupia ir analizuoja tam tikrą statistinę informaciją apie gyventojų struktūrą, migraciją, egzistuojančių ūkių, įmonių skaičių, yra geriausia informuoti apie vykstančius kultūrinius renginius, nes dažniausiai patys yra jų organizatoriai, taip pat kaupia informaciją susijusią su Europos Sąjungos parama, jos įsisavinimu.

Analizuojant kaimo plėtrą labai svarbi pažinimo ir lavinimo funkcija bei jos realizavimas. Ši funkcija tiesiogiai susijusi su kaimo gyventojų išsilavinimu, jo kokybe, galimybe pasinaudoti visomis priemonėmis, suteikiančiomis galimybes gauti visą reikiamą mokslinę, pažintinę informaciją. Žmonės - didžiausias Lietuvos turtas, todėl švietimo reikmėms turėtų būti teikiamas didelis prioritetas. O seniūnijos darbuotojai ta grandis, kuri yra arčiausiai žmonių ir kuri turėtų tapti pagrindine iniciatore gerinant gyvenimo kokybę, skatinant švietėjišką veiklą, ieškant naujų veiklos sričių, kuriant naujas darbo vietas, skiriant didelį dėmesį ateinančiai kartai.

Bibliotekos, ypač kaimuose ir mažesniuose miesteliuose, tampa kertine bendruomenių kultūrinio švietimo ir savaiminio mokymo ašimi. Seniūnijų centrų viešųjų bibliotekų tinklas yra gerai išvystytas. Vertinant 8 lentelės rezultatus galima teikti, kad seniūnijose stengiamasi dėl gyventojų švietimo ir gerovės. Net 89 proc. respondentų teigė, kad jų seniūnijose yra veikianti biblioteka, tik 11 proc. respondentų atsakė, kad jų seniūnijose nėra bibliotekos. Bibliotekų mažėjimo tendenciją įtakoja mažėjantis kaimo gyventojų skaičius (išvyko gyventi kitur), didesnis informacinių technologijų panaudojimas, prasta materialinė bazė – menkai gaunama naujų dokumentų, nepakankamas prenumeruojamų periodinių leidinių pavadinimų skaičius, netenkinantis vartotojų poreikių – tai priežastys kodėl vis mažėja bibliotekų skaičius kaimuose. Tačiau iš respondentų atsakymų galima daryti ir tokią prielaidą, jog knygų skaitymas kaimo vietovėse yra populiariesnis nei mieste, kuriame daugiau paplitusios kitos informacijos formos – internetas, video, kinas. Tai patvirtina knygų ir žurnalų, išduotų vienam skaitytojui kiekis (100-ui gyventojų tenkantis egzempliorių skaičius yra ženkliai didesnis apskrities rajonų savivaldybėse).

Tačiau dauguma rajonų bibliotekų neatitinka šiuolaikinei bibliotekai keliamų reikalavimų. Kaip teigia dauguma respondentų, daugelis jų įsikūrusios ne tam tikslui projektuotose pastatuose ar patalpose, kai kurios bibliotekos įsikūrusios gyvenamųjų pastatų butuose. Bibliotekos priverstos saugoti savo fondus nesilaikydamos dokumentų saugojimui reikalingo režimo. Daug kur patalpos ankštos. Labai aktualūs patalpų bei rekonstrukcijos klausimai.

Regiono bibliotekų modernizavimas, kaip ir kituose regionuose vyksta lėtai. Tik kai kurios bibliotekos kompiuterizavo spaudinių komplektavimą, katalogavimą bei sisteminimą. Informacinių technologijų plėtros atžvilgiu regiono bibliotekos turėtų vaidinti vis svarbesnį vaidmenį. Tik modernizavus ir nuolatos atnaujinus knygų ir žurnalų fondus galima suaktyvinti visuomenę lankytis bibliotekose. Be to, užtikrinus prieigą prie interneto, bibliotekų klientams galima suteikti galimybę pasinaudoti įvairiomis valstybės institucijų teikiamomis e-paslaugomis. Todėl siekiant paskatinti didesnę gyventojų dalį mokytis bei įveikti informacinę švietimo paslaugų prieinamumo problemą, būtina modernizuoti viešųjų bibliotekų infrastruktūrą.

Nemaža dalis (79 proc.) respondentų teigė veikiant interneto kavinei, kurioje galima naudotis internetu, tačiau kas penktas respondentas (21 proc.) tokios galimybės neturi. Beveik visose seniūnijose (93 proc.) yra paštas. Blogesnė padėtis yra su kino teatru, net 81 proc. respondentų teigė neturį galimybės naudotis tokia paslauga savo seniūnijoje. Tai lemia didelės kino filmų kainos, jei seniūnijoje ir atsirastų salė, kurioje būtų galima rodyti filmus, tačiau seniūnijos neturi tiek lėšų, kad galėtų nupirkti filmų demonstracijai.

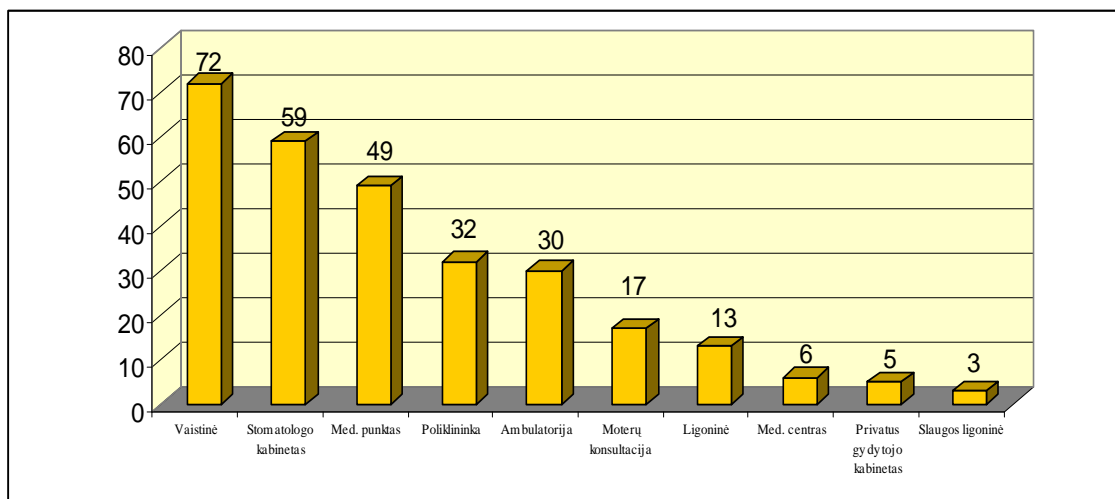
9 lentelė

Kultūrinė veikla seniūnijose

Klausimas	Taip	Ne
Ar seniūnijos teritorijoje veikia biblioteka?	89 proc.	11 proc.
Ar seniūnijos teritorijoje yra kino teatras ar salė, kur rodomi kino filmai?	19proc.	81 proc.
Ar seniūnijos teritorijoje veikia interneto kavinė ar kita įstaiga, kurioje galima naudotis internetu?	79 proc.	21 proc.
Ar seniūnijoje veikia paštas?	93 proc.	7 proc.

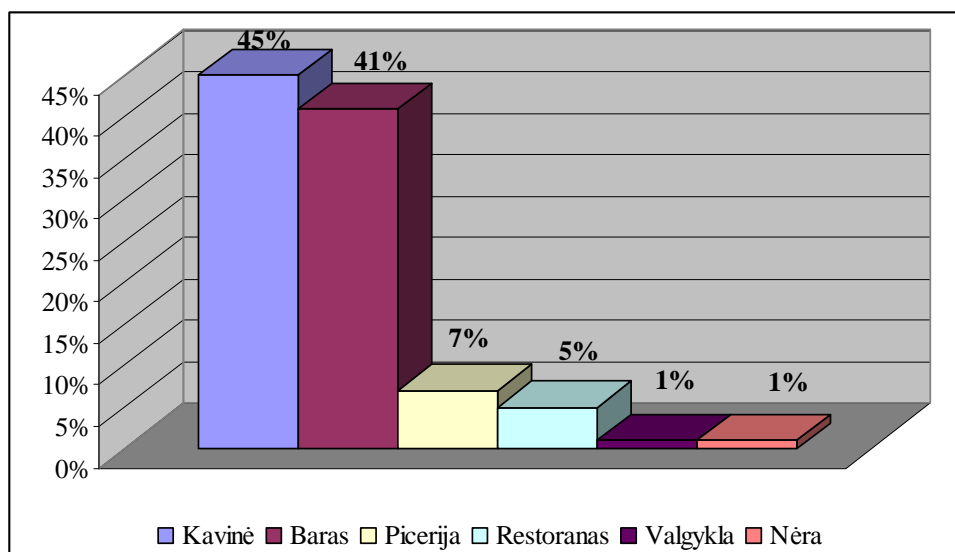
Visuomenės sveikatos būklė tiesiogiai lemia gyvenimo kokybę, darbo išteklių apimtį ir jų produktyvumą, o vidutinio amžiaus žmonių sergamumas ir mirtingumas reiškia žmogiškojo kapitalo praradimą. Analizuojant sveikatos priežiūros įstaigų veiklą, matome, kad ji gana silpnai išvystyta: socialinių paslaugų nepakankamumas, atskirų sričių medicinos specialistų trūkumas, prasta patalpų būklė, sveikatos įstaigos neaprupintos būtinausia medicinos įranga. Visa tai skaudžiai atsiliepia kaimo gyventojams. Daugumoje seniūnijų yra vaistinė, stomatologo kabinetas ir med. punktas, tačiau kitų sveikatos priežiūros įstaigų kaip slaugos ligoninių, privačių gydytojų kabinetų, medicininių centrų - seniūnijose yra trūkumas (žr.24 pav.). Siauriamos specializuotų paslaugų apimtys neužtikrina tam tikrų sveikatos paslaugų pasiūlos. Turima sunkumų dėl blogos sveikatos priežiūros įstaigų pastatų ir įrengimų būklės. Santykinai didelės išlaidos brangiai

kainuojančioms stacionarinėms paslaugoms apmokėti mažina kapitalo investicijas į įrangą, šiuolaikines technologijas, naujus gydymo metodus ir kitas paslaugas. Be to, lėšų poreikio augimą ateityje sąlygos gyventojų senėjimo procesas dėl didesnio sveikatos priežiūros paslaugų poreikio, didėjančios vaistų ir gydymo priemonių kainos, didėjantis lėšų poreikis sveikatos priežiūros įstaigų renovacijai ir įrangos jose atnaujinimui. Socialinių paslaugų nepakankamumas sveikatos priežiūros įstaigose. Trūksta sveikatos ir socialinių paslaugų integruotumo. Šiaurės Europos valstybių stacionariose įstaigose (globos namuose, aptarnaujamuose būstuose, paslaugų centruose ir panašiai, kur teikiamos specialios globos paslaugos) 2000 metais buvo 6–10 procentų vyresnių kaip 65 metų asmenų, o Lietuvoje – tik 0,9 procento; pagalbą namuose gavo atitinkamai 8–24 procentai Šiaurės Europos valstybėse ir 0,8 procento – Lietuvoje. Tokie dideli skirtumai susiję su dar viena svarbia aplinkybe – Lietuvoje faktiškai nėra tarpinio tipo (tarp stacionarios globos ir pagalbos namuose) socialinių paslaugų: iš dalies savarankiško gyvenimo, grupinio apgyvendinimo namų vyresnio amžiaus žmonėms. Kol kas vyresnio amžiaus dalies savarankiškumo netekę žmonės gali rinktis tik senelių namus arba pagalbos namuose paslaugas.

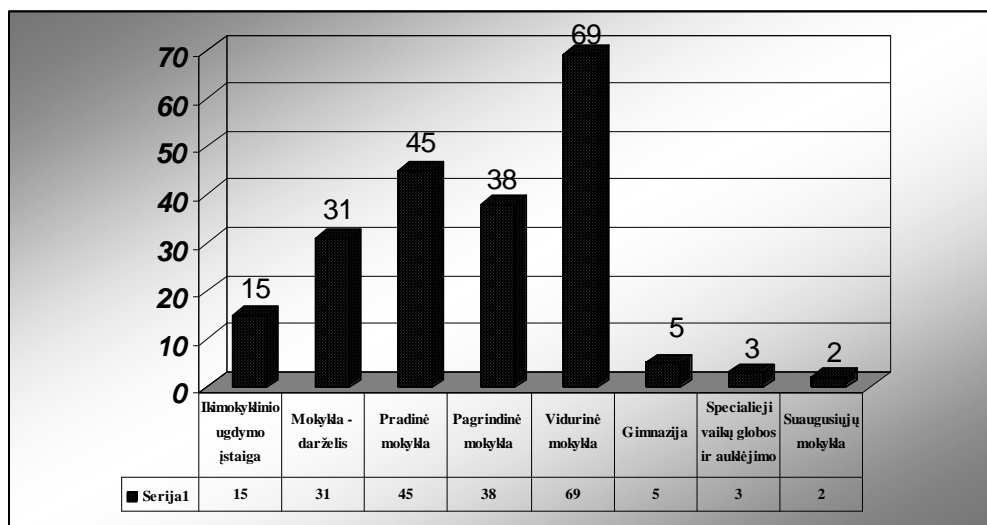
26 pav. Sveikatos priežiūros įstaigos veikiančios seniūnijose (proc.)

Kaime turistų maitinimo ir apgyvendinimo paslaugos gali būti teikiamos kartu arba atskiroje viešojo maitinimo paslaugų įmonėje, t.y. sodyboje, netoliese esančioje kavinėje, valgykloje. Tik 1 proc. respondentų atsakė, kad jų seniūnijoje nėra viešojo maitinimo įstaigos, daugumoje seniūnijų yra kavinė (45 proc.) ar baras (41 proc.). Picerijos ir restoranai turi mažesnę paklausą kaimo vietovėje (5 - 7 proc.), šios maitinimo įstaigos dažniausiai įrengtos gyvenvietėse, esančiose šalia didesnės reikšmės kelių.

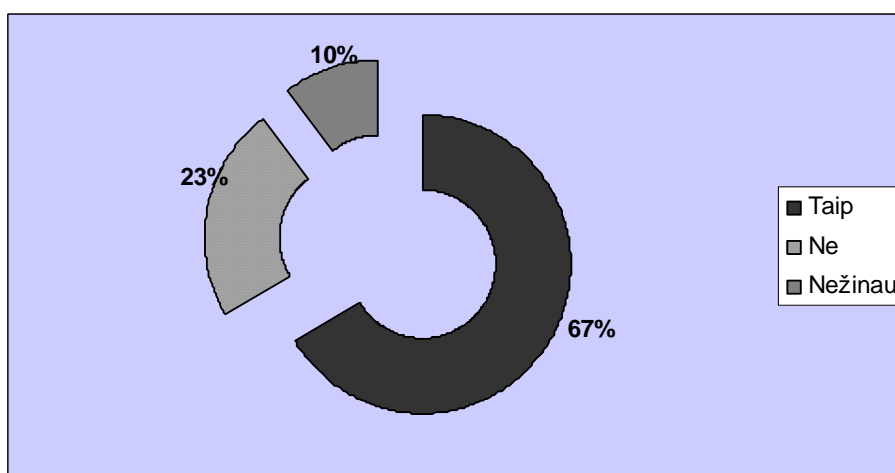
27 pav. Viešojo maitinimo įstaigos veikiančios gyvenvietėse (proc.)

Bendra tendencija, Lietuvoje ikimokyklinio ugdymo įstaigų skaičius mažėja. Ypač trūksta ikimokyklinio ugdymo paslaugų kaimo vietovėse. Tik 25 proc. respondentų nurodė jų veiklą. Tai rodo prastą ikimokyklinio ugdymo paslaugų prieinamumą kaimo vietovėse. Tikėtina, kad vėlesnė kaimo vaikų mokymosi starto pradžia gali turėti neigiamos įtakos tolesnei jų mokymosi sėkmei. Be to, nepakankamas ikimokyklinio ugdymo paslaugų prieinamumas kaimo vietovėse taip pat užkerta kelią vaikų prižiūrintiems tėvams grįžti į darbo rinką. Optimizuojant švietimo – daugiausia bendrojo lavinimo – įstaigų tinklą kaimo vietovėse dėl mokyklinio amžiaus vaikų skaičiaus mažėjimo, uždaromos ekonomiškai negyvybingos formaliojo švietimo įstaigos. Pradinių mokyklų skaičiaus mažėjimą nurodė daugiau kaip pusė (65 proc.) respondentų. Dėl šios priežasties sumažėja geografinis bendrojo lavinimo įstaigų teikiamų paslaugų prieinamumo lygis. Geografinio prieinamumo problema sprendžiama įgyvendinant kaimo mokyklų aprūpinimo transporto priemonėmis programą „geltonasis autobusas“. Dauguma respondentų šią programą vertintina gerai, nes ne tik padeda spręsti prieinamumo problemą, bet taip pat palengvino bendrojo lavinimo įstaigų tinklo restruktūrizavimą, kas ilguoju laikotarpiu turėtų užtikrinti geresnį sistemos ekonominį gyvybingumą ir aukštesnę paslaugų kokybę. Šią problemą būtų galima spręsti skatinant universalių centrų kaimo vietovėse steigimąsi, kurie teiktų šias paslaugas: ikimokyklinio, papildomo ir specialiojo ugdymo, suaugusiųjų neformaliojo švietimo ir pan.

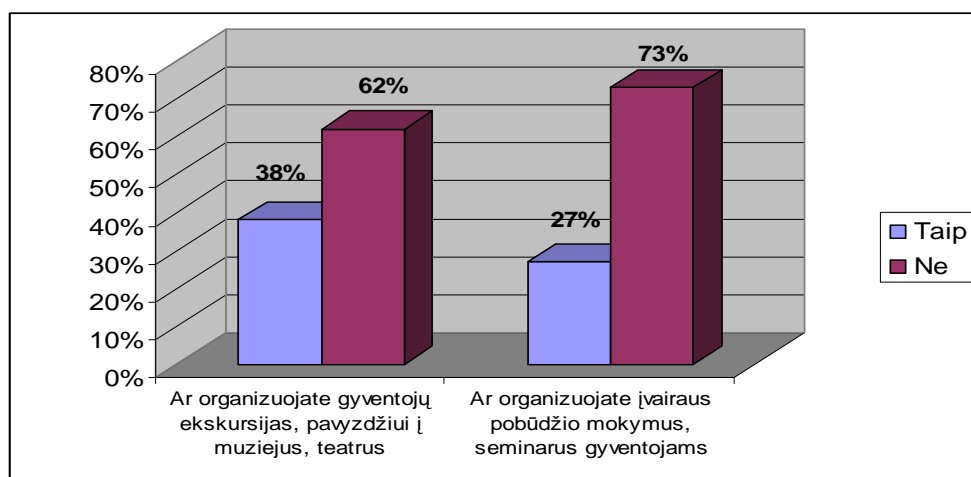
28 pav. Mokymo įstaigos, veikiančios seniūnijose

Kraštovaizdį darkančių objektų egzistavimas yra aktuali problema ne tik saugomose teritorijose, bet ir visoje šalyje. Nenaudojami karjerai, pradėti ir nebaigti statyti statiniai, nenaudojamos aikštelės, žemės ūkio gamybiniai centrai bei kiti apleisti statiniai vizualiai teršia šalies kraštovaizdį, mažina rekreacinį potencialą, patrauklumą bei sudaro pavojų lankytojams. Tuštėjant kaimui, dėl tam tikrų veiklų sustabdymo, kaimuose liko nemaža dalis apleistų pastatų. Tai prieš keletą metų veiklą nutraukusių įmonių pastatai, tušti gyvenamieji namai. Atsakydami į klausimą, ar šiuos pastatus būtų galima panaudoti seniūnijų gyventojų reikmėms – 23 proc. respondentų nemato tolimesnio panaudojimo šių pastatų, nes jų remontui reikėtų skirti daugiau lėšų, nei statant naują pastatą. 67 proc. respondentų mano, kad galima kai kuriuos pastatus panaudoti kaimo bendruomenės reikmėms, netgi nurodė kokias įmones ar veiklas būtų galima plėtoti šiuose pastatuose, kad suaktyvinti kaimo ekonominę ar kultūrinę veiklą. (žr. 29 pav.)

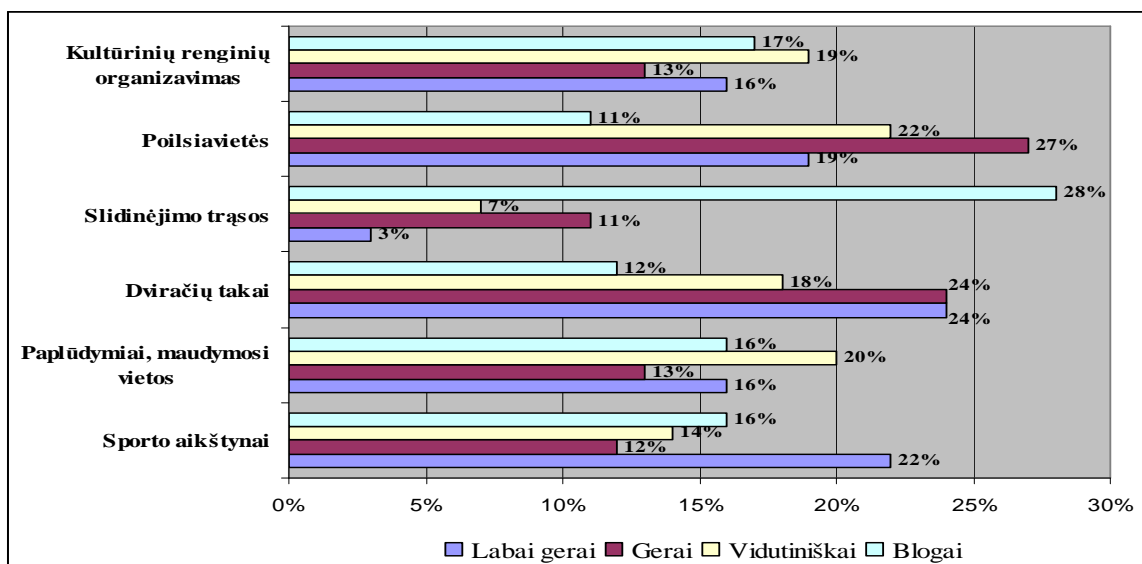
29 pav. Seniūnijos darbuotojų nuomonė apie apleistų pastatų panaudojimą (proc.)

Į klausimą kaip organizuojama kaimo gyventojų kultūrinė veikla, net (73 proc.) seniūnijos darbuotojų atsakė, kad seniūnijoje nėra organizuojami mokymai ir seminarai kaimo gyventojams, Daugiau kaip pusė apklaustųjų seniūnijos darbuotojų (62 proc.) teigia, kad neorganizuojamos ekskursijos į teatrus, muziejus. Aktyvia organizacine veikla užsiima tik nedidelė dalis seniūnijų (38 proc.) (žr.30 pav.). To pagrindinė priežastis – nepakankamas finansavimas visoms kultūros sritims, bendruomenių žinių trūkumas pasinaudojant ES struktūrinių fondų lėšomis.

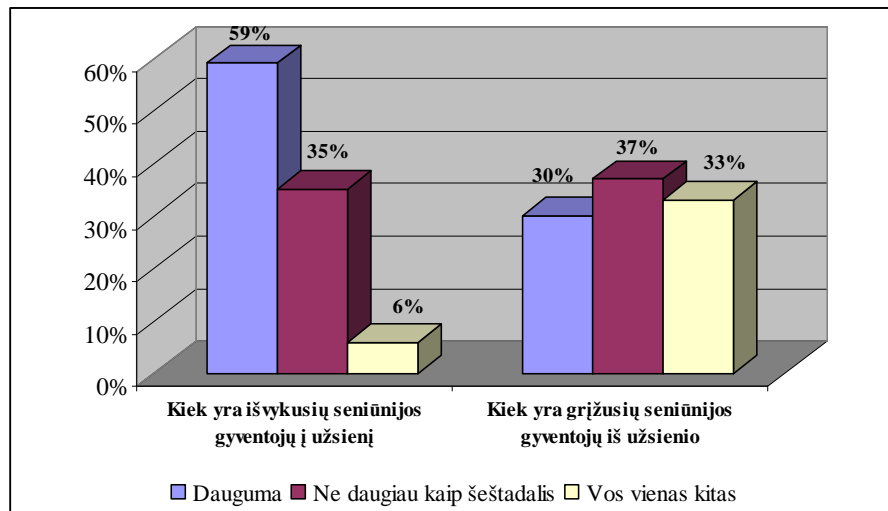
30 pav. Seniūnijos darbuotojų atsakymai apie kultūrinės veiklos organizavimą (proc.)

Pateikiant seniūnijos darbuotojų atsakymus apie aktyvaus poilsio vertinimą jų seniūnijoje, matome, kad labiausiai vertinamas dviračių takų įrengimas. Labai populiaru meno mėgėjų veikla. Apklausa rodo, kad daugelyje seniūnijų įrengti sporto aikštynai, paplūdimiai bei kitos maudimosi vietos (žr. 31 pav.).

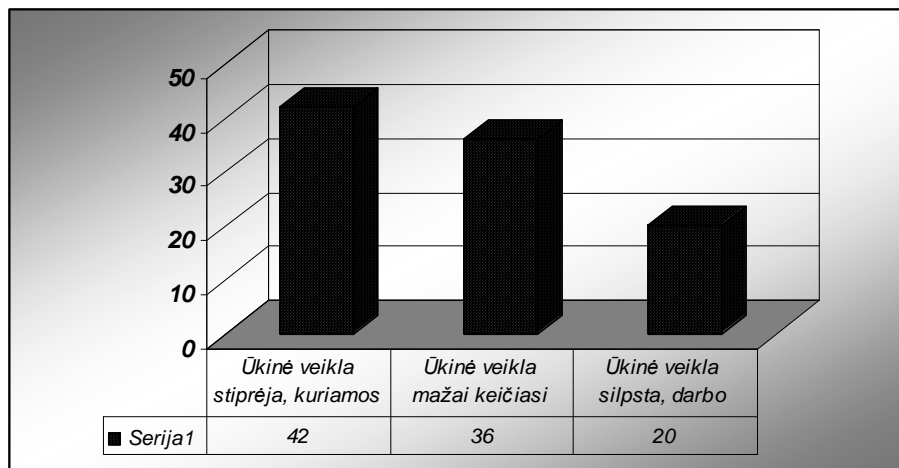
31 pav. Seniūnijos darbuotojų aktyvaus poilsio organizavimo vertinimas (proc.)

Lietuvoje dėl emigracijos ir kitų veiksnių, statistikos departamento duomenimis, 2007 m. žmonių sumažėjo 9 proc. Tuo verčia patikėti vis ženklesnis migracijos santykis. Ši statistika ypač jaudina tėvynėje pasiliekančius, dėl senatvės ir kitų priežasčių negalinčius emigruoti, kaimo žmones. Darbingo amžiaus žmonės, gaudami gerokai mažesnes pajamas nei miestiečiai ir negalėdami įsigyti tiek gėrybių, masiškai migruoja į didmiesčius arba užsienį (59 proc.) Didžiąją dalį siekiančių geresnės ekonominės gerovės svetur sudaro jaunimas. Net kas antras respondentas teigė, kad iš jų kaimo išvykusių į užsienį – dauguma, o grįžusių ne daugiau kaip šeštadalis (žr. 32 pav.).

32 pav. Migracijos procesai seniūnijose (proc.)

Tyrimas parodė, kad beveik visose seniūnijose didžiausias rūpestis, palaikant tvarkingą ūkinę aplinką, tenka savivaldybėms ir seniūnijoms. Ten, kur yra daugiau ūkininkų ir jie ekonomiškai pajėgesni, juntamas ir jų indėlis. Ūkinės veiklos pokyčiai ryškesni, kur labiau plėtojama alternatyvi žemės ūkiui veikla. Atliktos apklausos rodo, kad daugelis seniūnijų žino tikrą padėtį kaime ir siūlo priemones, kaip valstybė galėtų pagerinti žemės ūkio ir kaimo gyventojų padėtį, kaip panaudoti gaunamas paramas iš Europos Sąjungos fondų. 92 proc. apklaustų seniūnijos darbuotojai nurodė, kad ūkinė veikla stiprėja, o 42 proc. mano, kad seniūnijose ekonominė ir socialinė būklė silpsta. (žr. 33 pav.)

33 pav. Ūkinės veiklos pokyčiai seniūnijoje

Mažėjant žemės ūkio sektoriuje dirbančių gyventojų skaičiui labai aktuali kaimo vietovėse tampa smulkaus ir vidutinio verslo bei paslaugų sektoriaus plėtra. Kaime veikiančios įmonės daugiausia užsiima prekyba; kiek mažiau įmonių kaime veikia pramonės ir statybos ir paslaugų srityse. Nors nedidelė dalis kaime įsikūrusių įmonių užsiima su žemės ūkio sektoriumi susijusia veikla, tačiau respondantai nurodė, kad reikalinga žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmonės (35 proc.) Kas trečias respondentas (37 proc.) mano, kad augantis rekreacinių paslaugų poreikis ir turizmo plėtra skatina kitų paslaugų plėtrą šiose kaimiškosiose vietovėse, todėl būtų tikslinga įkurti sveikatos priežiūros reabilitacijos centrus. Trečdalis respondentų teigia, kad paklausios būtų vaikų papildomo ugdymo ir popamokinio užimtumo centrai, senelių ir neįgaliųjų globos namai. Amatai – svarbi šalies etnokultūros dalis ir kita reikšminga alternatyvi kaimo ekonominė veikla, kurioje pastaraisiais metais taip pat jaučiamas ženklus pagyvėjimas. Lietuva turi galias amatų tradicijas, siejamas su namų apyvokos daiktų gamyba, tradiciniais nacionaliniais apdarais ir kitais rankų darbo gaminiais. Net pusė respondentų mano (50 proc.), kad reikalingas amatų centras, nors daugumai užsiimančių amatais kaimo gyventojų trūksta verslumo, vadybos žinių, jų gamyba yra mažos apimties ir dauguma produkcijos net nepatenka į rinką. Tačiau, plečiantis kaimo turizmui šalyje auga įvairių rankdarbių paklausa, todėl jaučiamas poreikis sustiprinti šią alternatyvią ekonominę veiklą. Tokiu būdu būtų ne tik diversifikuojama kaimo gyventojų ūkinė veikla, bet ir plėtojamos Lietuvos etnokultūrinės vertybės. (žr. 10 lent.).

Naujų darbo vietų sukūrimo galimybė (N=98)

DARBŲ PAVADINIMAI	Respondentai, proc.		
	Galima įkurti	Negalima	Jau įkurta
Amatų (puodžių, drožėjų, audėjų ir t.t.) centras	50	0	0
Automobilių remonto dirbtuvės	0	0	49
Buitinės technikos remonto dirbtuvės	0	21	0
Stalių dirbtuvės	0	0	33
Statybos ir butų remonto darbų įmonė	0	35	0
Kirpykla	0	0	50
Siuvykla	0	0	49
Pirtis	12	0	0
Valgykla, kavinė, užkandinė	36	0	0
Viešbutis, motelis	0	35	0
Vaikų papildomo ugdymo ir popamokinio užimtumo centras	35	0	0
Senelių ir neįgaliųjų globos namai	38	0	0
Sveikatos priežiūros ir reabilitacijos centras	37	0	0
Istorijos ir kraštotyros muziejus, turizmo informacijos centras	0	12	0
Biblioteka – skaitykla		0	34
Kultūros ir sporto centras	0	0	33
Verslo informacijos centras, vertimo paslaugos	0	28	0
Privatus vaikų darželis	26	0	0
Privati mokykla	25	0	0
Žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmonė	35	0	0
Žemės ūkio produktų parduotuvė, turgus	51	0	0
Viešosios tvarkos apsaugos centras	0	0	50

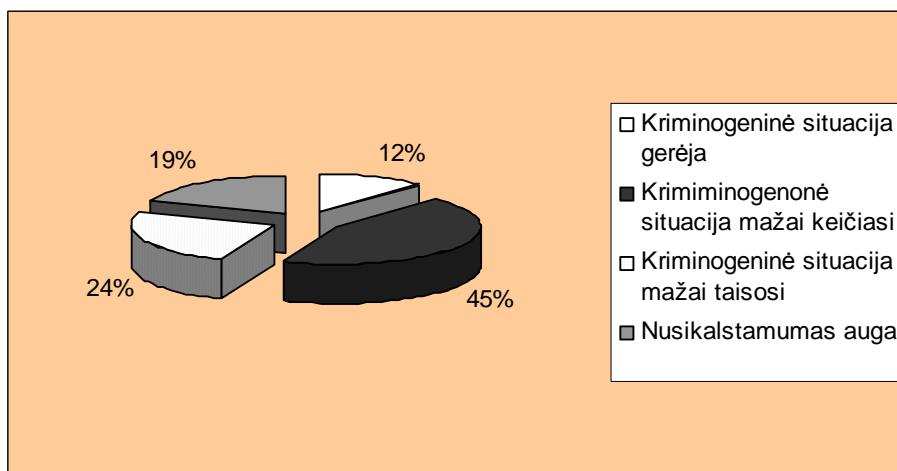
Svarbiausi kultūros tikslai - sudaryti kuo palankesnes sąlygas rajono žmonėms dalyvauti kultūros veikloje ir naudotis jos pasiekimais, saugoti kultūros paveldą ir jo kultūrinę vertę, skatinti atviros, modernios, tolerantiškos, informacinės visuomenės plėtrą, globoti etninę kultūrą, tęsti ir puoselėti vietines tradicijas bei papročius, skatinti ir pagal galimybes remti kultūrinės ir kūrybinės saviraiškos iniciatyvas bei procesus. Kultūros centrai yra pagrindinė institucija, kurioje telkiama mėgėjų kūrybinė veikla, kurie sudaro sąlygas kaimo žmonėms nemokamai dalyvauti įvairiuose mėgėjų meno kolektyvuose: choruose, orkestruose, dramos kolektyvuose, šokio ir folkloro ansambliuose, etninės kultūros veikloje, naudotis įvairiomis kultūros paslaugomis

Nors finansavimas šiek tiek padidėjo beveik visose kultūros srityse, tačiau kylant elektros, šildymo, kuro kainoms, lėšų skiriamų kultūrinei veiklai realiai nepadaugėja. Kultūros įstaigų būklė, ypač kaimuose, yra prasta. Patalpoms būtinas remontas, aprūpinimas kompiuterine įranga. Ne visi darbuotojai yra savo srities specialistai, jiems stinga vadybos žinių, kompiuterinio raštingumo įgūdžių, kurių trūkumas riboja aktyviai dalyvauti tarptautinėse programose. Todėl daugiau kaip pusė respondentų (53 proc.) mano, kad kultūrinė veikla nesikeičia (žr. 34 pav.) Kalbant apie kaimo gyventojų požiūrį kultūrinę veiklą, galime teigti, kad ji yra aktuali ir priimtina, tačiau, kaip rodo statistiniai duomenys, kaimo gyventojų laisvalaikio, kultūros, švietimo išlaidos kur kas mažesnės negu miesto gyventojų, ir šie skirtumai kasmet didėja.

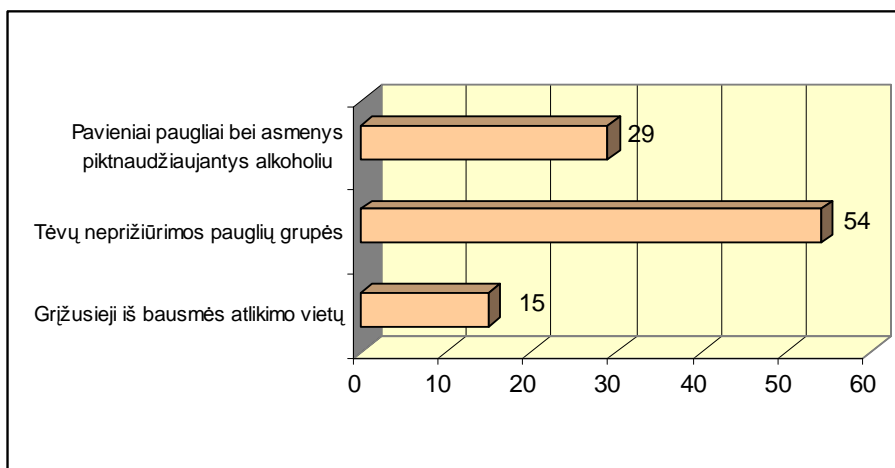
34 pav. Seniūnijų kultūrinės veiklos vertinimas (proc.)

Alkoholizmas ir narkomanija yra aktualios ne vienai rajono savivaldybei. Per paskutinius metus sergančiųjų alkoholiu skaičius išaugo 9 proc.: 2005 m. 100000 gyventojų teko 211,2 sergančių alkoholinės psichozės atveju, 2006 m. - 230,3/100000. Be to, Mažeikių rajone sergančiųjų alkoholizmu vidurkis viršijo šalies vidurkį net 2,3 karto. Ši nerimą kelianti situacija labai įtakoja kriminogeninės būklės pablogėjimą (taip mano kas penktas respondentas). Kriminogeninės situacijos pagerėjimą išvelgia tik 12 proc. apklaustųjų seniūnijos darbuotojų (žr. 33 pav.)

35 pav. Kriminogeninės situacijos vertinimas seniūnijoje (proc.)

Didžiausią susirūpinimą kelia emigravusių ir tėvų neprižiūrimos paauglių grupės, kurių vertybinės orientacijos nėra nukreiptos teigiama linkme. Taip mano daugiau kaip pusė respondentų. Net trečdalis respondentų nurodė, kad alkoholiu piktnaudžiauja vis daugiau kaimo gyventojų, kurių tarpe nemaža dalis paauglių. Tai rodo ir respondentų pateikti atsakymai (žr. 34 pav.). Kaip pateikia statistika, sumažėjus bendram registruotų nusikaltimų skaičiui, nepilnamečių padarytų nusikaltimų skaičius išaugo atitinkamai.

36 pav. Daugiausia teisėsaugai problemų keliančios grupės

Pastarųjų keleto metų problema – vienkiemiuose padaromi nusikaltimai, susiję su smurtu prieš vyresnio amžiaus žmones. Kaimo vyresni žmonės daugiausia nukenčia nuo tradicinių nusikaltimų – paprastai tampa vagysčių, plėšimų, sukčiavimo, tyčinių kūno sužalojimų, nužudymų aukomis. Nusikalstamų veikų požiūriu vyresnio amžiaus žmonės priskirtini padidėjusios rizikos grupei. Kol kas pažaboti nusikalstamumą ir užtikrinti asmens ir visuomenės saugumą daugiausia policijos, kitų teisėsaugos institucijų uždavinys. Tad, pastaraisiais metais vis dažniau pabrėžiama prevencijos svarba, aktyvesnis savivaldos dalyvavimas užtikrinant viešąjį saugumą, pilietinė savisauga.

4.4. Tyrimo rezultatų analizės apibendrinimas

Atlikus anketinę apklausą, kurios metu buvo apklausta 98 seniūnijų darbuotojai ir 300 kaimiškujų vietovių gyventojų, bei įvertinus gautus rezultatus galime daryti prielaidą, kad kaimo gyventojų ekonominė ir socialinė situacija yra sudėtinga. Tai rodo seniūnijos darbuotojų ir kaimo gyventojų apklausos duomenys.

Vietovėse, kuriose nepalanki demografinė padėtis, turi neigiamos įtakos ne tik darbo išteklių kiekybei ir kokybei, bet ir atskirų regionų ekonomine plėtra, nes žmogiškieji ištekliai ir ekonominė plėtra – tai dvi viena kitą siejančios ir papildančios regiono plėtros varomosios jėgos. Įvertinus atliktus tyrimus, galime teigti, kad vyrauja nepalanki demografinė situacija - kaimas „sensta“ dėl mažėjančio gimstamumo ir dėl sparčiai augančios migracijos (išvyksta dvigubai daugiau, negu grįžta). Ši besikeičianti demografinė situacija stipriai veikia visą darbo rinką. Emigruoti į užsienį labiau linkęs jaunimas, todėl vyresniems gyventojams atsirado daugiau galimybių įsidarbinti. Ši priežastis lėmė naują tendenciją – pagyvenusių asmenų (55–64 m.) užimtumo didėjimą. Gyventojų skaičiaus mažėjimą neišvengiamai lydi paslaugų sferos nykimas – švietimo, sveikatos apsaugos, kultūros įstaigų uždarymas. Neišvystyta kaimo viešoji infrastruktūra

yra laikoma rimta kliūtimi siekiant užtikrinti verslo ir gyventojų gyvenimo aplinkos ir kokybės plėtrą šiose vietovėse. Pagrindinės problemos susijusios su inžinerine kaimo infrastruktūra yra: blogas aprūpinimas geriamuoju vandeniu ir nuotekų tvarkymas, privažiavimo kelių ir elektros privedimas prie besikuriančių sodybų, blogas kaimo vandentvarkos įrenginių veikimas ir aplinkosauginė būklė. Dideli atstumai iki medicinos, kultūros, prekybos ir buitines aptarnavimo centrų daugelį gyventojų nuteikia pesimistiškai. Kad kaimo gyventojų gyvenimo sąlygos prastesnės nei miesto, rodo ir tie faktai, kad tik maža dalis turi gyvenamojo ploto patogumus. Daugumos gyvenamasis būstas yra 21 – 40 metų amžiaus senumo (50 proc.), beveik kas ketvirto respondento gyvenamasis būstas pastatytas dar prieš 41 – 60 metų. Tik labai nedidelė dalis (9 proc.) respondentų gyvena naujos statybos gyvenamuosiuose namuose.

Kaimui būdingas mažesnis nei mieste ir tebemažėjantis užimtųjų skaičius bei santykinai didelis jaunimo nedarbas. Tyrimas atskleidė, kad net 52 proc. respondentų nedirba ir nesimoko. Tai savo ruožtu įtakoja kvalifikuotos darbo jėgos stygių, mažą jaunų ūkininkų skaičių, o kartu atskleidžia skaudžias socialines problemas.

Tyrimo duomenys rodo, kad nuosavą žemės ūkį pagrindiniu pajamų šaltiniu laiko labai nedaug respondentų. Didžioji dalis ūkininkaujančių respondentų yra pasirinkę laukininkystės ūkį (41 proc.), pieno ūkyje dirba 25 proc. apklaustų respondentų. Tačiau dar sunkiai plėtojamas daržininkystės sodininkystės, ekologiniai ūkiai bei kaimo turizmas (17 proc.). Alternatyvūs verslai dar kol kas remiasi daugiau atskirų amatininkų, verslininkų ir kitų entuziastų dėka. Kalbant apie smulkaus verslo ir alternatyvios veiklos plėtrą Šiaurės Lietuvoje, galime teigti, kad vis gi kaimo žmonės čia daugiausiai užsiima tradiciniu žemės ūkiu. Vyrauja smulkūs ūkiai. – sodybiniai sklypai (82 proc.) ir „trihektarininkai“, turintys žemės iki 3 ha (51 proc.). Mažėjančiam ūkių skaičiui įtakos turi pokyčiai žemės ūkyje: ūkiai nuolat stambėja. Ūkių stambėjimą rodo kasmet didėjantis vidutinis ūkio dydis. Ūkininkų ir šeimos ūkių vidutinis dydis padidėjo nuo 9,3, ha iki 11,6 ha, o žemės ūkio bendrovėse ir įmonėse – nuo 504,7 ha iki 655,9 ha.

Svarbios yra tarpusavyje susijusios švietimo paslaugų kaimo vietovėse prieinamumo problemos: žemas švietimo paslaugų prieinamumas, nepakankamas visų lygių švietimo paslaugų prieinamumas specialiųjų poreikių bei socialinę atskirtį patiriantiems asmenims ir prastas profesinio orientavimo paslaugų prieinamumas. Tiriant respondentų atsakymus apie išsilavinimą, pasitvirtina bendros tendencijos – vyrauja vidurinis išsilavinimas (39 proc.), kas ketvirtas respondentas (net 28 proc.) turi nebaigtą vidurinį, 21 proc. respondentų igiję aukštesnįjį arba aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą, ir tik kas aštuntas respondentas, t. y. (12 proc.) turi aukštąjį universitetinį išsilavinimą. Dėl žemo išsimokslinimo lygio kaimo gyventojams kur kas sunkiau prisitaikyti prie rinkoje vykstančių pokyčių, persiorientuoti ir imtis naujų ekonominės veiklos formų.

Tyrimas atskleidė, kad beveik visose seniūnijose didžiausias rūpestis, palaikant stiprią ūkinę veiklą, tenka savivaldybėms ir seniūnijoms. Ten, kur yra daugiau ūkininkų ir jie ekonomiškai pajėgesni, juntamas ir jų indėlis. Kad ūkinė veikla stiprėja pareiškė tik apie 8 proc. respondentų. Tai rodo, kad tokios problemos sprendimo būdų galėtų būti – naujų veiklų kūrimas. Remiantis anketinės apklausos rezultatų duomenimis, gyventojai daugiausia poreikių išreiškė šiose srityse: infrastruktūros gerinimo (siūlė spręsti geriamojo vandens, poilsio vietų, gatvių apšvietimo problemas, atlikti įvairių pastatų bendruomenės reikmėms rekonstrukcijas, plėsti socialines paslaugas), verslo ir paslaugų gerinimo (steigti užimtumo centrus, vystyti amatus, ir kt.) srityse, saugumo didinimo, stiprinant viešosios tvarkos užtikrinimą.

Tiek kaimo gyventojų vidinės paskatos, tiek išorinės alternatyvios žemės ūkiui plėtoti yra kintantis dalykas, todėl svarbu nuolat tirti ūkinės veiklos įvairinimą, stebėti, apibendrinti kaitos procesus. Apklausos padeda įvertinti subjektyvius ir objektyvius veiksnius, lemiančius pragyvenimo šaltinių diferenciaciją kaime. Kaimo gyventojų nuomonė padeda tyrėjams ir politikams pasitikrinti, ar teisingu keliu einama formuojant žemės ūkio ir kaimo plėtros politiką, skirstant nacionalinius ir ES išteklius ūkinei veiklai įvairinti. Tik ištyrus kaimo gyventojų ūkinės veiklos įvairinimo sąlygas ir motyvus, galima kurti ūkinės veiklos įvairinimo paramos sistemas, kuriose derinamos ekonominės ir socialinės priemonės.

IŠVADOS

1. Modernėjantis žemės ūkis radikaliai keičia požiūrį į kaimo koncepciją. Ji tampa viena iš viešojo sektoriaus valdymo koncepcijų, kuria siekiama žemės ūkio ir kaimo plėtros politikos valdymo, kaimo plėtros veikėjų veiklos valdymo ir veiklos keitimo.
2. Vakarų Europos šalyse pasiteisinęs daigafunkcinis žemės ūkis šiandien traktuojamas kaip ES kaimo plėtros modelis. Lietuvai būtų tikslinga perimti šios koncepcijos pagrindus, o jų įgyvendinimą numatyti strateginiuose kaimo plėtros dokumentuose, tačiau nesuabsoliutinant jos, bet paliekant galimybę alternatyvioms kaimo plėtros idėjoms, išlaikant kaimo plėtros daigiamatiškumą.
3. Nepaisant daigafunkcinio žemės ūkio modelio taikymo Lietuvoje svarbos Lietuvos plėtros strategijų dokumentuose jis nėra galutinai įteisintas. Tam tikrų daigafunkcinio žemės ūkio koncepcijos elementų galima rasti “Nacionalinėje žemės ūkio ir kaimo plėtros 2000–2006 metams programoje”, „Bendrajame programavimo dokumente“ 2004–2006 metams, kuriame Lietuvos Vyriausybė numato Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų panaudojimo kryptis, “Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje”, kurioje apibrėžiamos ilgalaikės (iki 2020 m.) Lietuvos raidos kryptys, „Žemės ūkio ir kaimo plėtros įstatyme“. Tačiau pats daigafunkcinio žemės ūkio modelis Lietuvos teisės dokumentuose nėra minimas. Daigafunkcinio žemės ūkio modelį reikia reglamentuoti atskiru dokumentu, kuris būtų atskaitos taškas kitiems teisės aktams reglamentuojantiems daigafunkciškumą. Dabartinis daigafunkcinio žemės ūkio modelio reglamentavimas iš dalies pateisinamas, nes šio modelio realizavimas praktikoje reikalauja didelių investicijų.
4. Pagrindinė neurbanizuotų vietovių plėtros strateginė kryptis – jų ekonominės veiklos įvairinimas. Pagrindinės šios plėtros kliūtyt: šiuolaikines socioekonominės raidos tendencijas ignoruojantis požiūris į kaimą bei jo gyventojus ir vienpusiška orientacija į stambųjį agrarinį verslą.
5. ES žemės ūkio politika keičiasi: iš esmės yra pereinama nuo prekinės produkcijos prie maisto kokybės gerinimo, aplinkosaugos, regioninių ypatumų akcentavimo, vietinės rinkos poreikių tenkinimo ir saugojimo.
6. Lietuva turi kelti kito abstrakcijos lygio tikslus ir sukurti savo šalies specifiką atitinkančią kaimo viešojo valdymo institucinę struktūrą, įtraukiant į kaimo politikos formavimo procesą kuo daugiau institucijų, kaimo bendruomenių.
7. Reikalinga aiški valstybės politika, vykdam žemės ūkio ir kaimo plėtros planus. Labai svarbus yra kaimo lyderių ugdyimas, kaimo bendruomenių formavimas, kryptinga valdžios organų parama. Padedant vyriausybėms ir nevyriausybinėms organizacijoms turi būti

formuojama stabili regioninė, žemės ūkio ir kaimo plėtros politika, apimanti žmoniškųjų išteklių ugdymą, finansinį aprūpinimą, rinkų plėtrą.

8. Kaimo demografinės situacijos gerėjimas priklausys nuo jo ekonominės veiklos plėtotės, gyventojų pajamų palaikymo priemonių, kaimo infrastruktūros gerinimo. Nepakankamai išplėtotą infrastruktūrą - tai vienas iš veiksnių, stabdantis kaimo plėtrą, neužtikrinantis verslo ir gyventojų gyvenimo aplinkos ir kokybės plėtros šiose vietovėse.
9. Naujų kaimo funkcijų plėtra atveria galimybes kurti naujas darbo vietas gyventojų namuose arba arti jų. Tyrimas atskleidė, kad nepakankamai viešojo maitinimo įstaigų, vaikų ir paauglių papildomo ugdymo plėtra, socialinių centrų (sveikatos priežiūros ir reabilitacijos centras, senelių ir neįgalųjų globos namai) amatininkų veiklos įstaigų tinklas. Todėl tai perspektyvios neagrarinio verslo sritys.
10. Neurbanizuotų vietovių šiuolaikinių funkcijų plėtra reikalauja pertvarkyti kaimo gyventojų neformalaus tęstinio ugdymo turinį išplėsti švietėjišką veiklą. Pažintinės veiklos plėtra neįmanoma be gyventojų supažindinimo su istorijos, gamtos ir kultūros paminklais ir jų savišvietos skatinimo. Platesnė švietėjiškoji veikla sustiprintų visuomenės pilietinį ir patriotinį auklėjimą, glaudesnius skirtingų kartų ryšius, ugdytų atsakomybę ir bendruomeniškumą.
11. Atokiuose regionuose (neurbanizuotose vietovėse) kaimo gyventojų investicinis pajėgumas dažnai nėra adekvatus ekonominės veiklos įvairinimo ir modernizavimo poreikiams. Lyginant su miestu, kaime matomas ryškus darbo jėgos pasiūlos ir paklausos nesuderinamumas, nepakankamas darbo jėgos ekonominis aktyvumas, ribotas gyventojų mobilumas, žemesnis kaimo gyventojų išsilavinimo lygis, verslumo žinių ir patirties stoka (ypač vadybos bei rinkodaros srityse), neišvystyta fizinė verslo infrastruktūra. Šie veiksniai taip pat riboja kaimo investicinį patrauklumą.
12. Šiaurės Lietuvos srityje prioritetas teiktinas intensyviai žemės ūkiui. Joms priskiriamos ekologiškai stabilios teritorijos su vidutinio našumo ir našiomis žemėmis, kuriose investicijos ūkinių struktūrų plėtrai ir žemės ūkio produkcijos gamybai duotų didžiausią ekonominį efektą. Didžioji dalis respondentų yra pasirinkę laukininkystės ūkį (41 proc.). Greta pagrindinės žemės ūkio krypties, priklausomai nuo arealo gamtinių sąlygų ir ūkinės veiklos specifikos, papildomi ūkinės veiklos prioritetai – pienininkystės ūkis (25 proc.), daržininkystės ir sodininkystės ūkiai (17 proc.)
13. Šiaurės Lietuvos regionas palankus žemdirbystei. Regiono dirvožemio mažas užterštumas leidžia plėtoti ekologiškus ūkius ir natūralių produktų gamybą. Regione yra palankios sąlygos plėsti augalininkystės ir gyvulininkystės produktų gamybą ir perdirbimą, ypač pieno ir mėsos ūkius. Šiame regione yra nemažai modernizuojamų ūkių, tačiau juose

trūksta aukštos kvalifikacijos specialistų, kurie galėtų imtis ūkių plėtros, pagyvintų žemės ūkio sektoriaus pobūdžio veiklą ir įgyvendintų Šiaurės Lietuvos regiono plėtros strategiją. Mūsų atlikto tyrimo rezultatai parodė, jog Šiaurės Lietuvos regione kaimo išteklių kokybės požiūriu yra probleminiai dėl žmogiškųjų išteklių stokos (dalis gyventojų žemesnio išsilavinimo lygio, trūksta darbuotojų - pradedant aukštos kvalifikacijos specialistais ir baigiant kvalifikuotais darbininkais), pasyviai vyksta diversifikaciniai procesai.

14. Atsižvelgiant į Šiaurės Lietuvos rajonų gamtines sąlygas, kraštovaizdį, bei įvertinus socialinę padėtį, be pramonės vystymo yra palankus ir rekreacinių paslaugų sektoriaus vystymas. Esančios socialinės problemos neturėtų ženkliai įtakoti investicinės aplinkos. Socialinė aplinka čia yra pakankamai stabili ir palanki rekreacinių paslaugų, kurios gali būti plėtojamos rajone, vystymui. Tai nurodė 30 proc. respondentų. Tačiau silpnai išvystyta pažintinio turizmo ir ekologinio švietimo infrastruktūra labai riboja informacijos apie saugomas vertybes prieinamumą visuomenei.
15. Šiaurinis Lietuvos kraštas nėra labai palankus turizmui, tačiau galima plėtoti „turizmo gamtoje“ srityje, išnaudojant sukurta saugomų teritorijų sistemą ir ekstensyvių kaimiškų regionų gyvenimo būdą (su archaišku kultūros paveldu ir tradicijomis) patraukliems turizmo produktams kurti.

PASIŪLYMAI

1. Stiprinti apskričių ir savivaldybių institucijų kaimo plėtros administravimo gebėjimus, sukuriant jų atitinkamuose padaliniuose bent vieną kaimo plėtros specialistų etatus;

2. Būtina išlaikyti aukščiausios ir aukštos kvalifikacijos darbuotojus, kurie užtikrina socialinės ir techninės viešosios infrastruktūros paslaugų teikimo kokybę;

3. Išlaikyti jaunimą, suteikti išskirtines sąlygas mokslui ir darbui; modernizuoti darbo ir veiklos sąlygas visose šiuo metu esaniose mokyklose, sveikatos priežiūros įstaigose, bibliotekose ir t.t.;

4. Skatinti ekologiškus produktus gaminančius ir netradicinę veiklą plėtojančius verslinius ūkius, veikiančius rinkos nišose (senųjų amatų tradicijos, auginamos vaistažolės, prieskoniniai, dekoratyviniai augalai, veisiami stručiai, fazanai, kailiniai žvėreliai, vystomas agroturizmas, verčiamasi ekologine žemdirbyste bei gyvulininkyste).

5. Vystyti specializuotus, tradicinę produkciją gaminančius, konkurencingus ES vidaus rinkoje prekinis ūkius, tiekiančius produktus perdirbimo įmonėms ir prekybos organizacijoms.

6. Skatinti ekologiškus produktus gaminančius ir netradicinę veiklą plėtojančius verslinius ūkius, veikiančius rinkos nišose. Jau dabar daugelyje kaimo vietovių atgyja senųjų amatų tradicijos, auginamos vaistažolės, prieskoniniai, dekoratyviniai augalai, veisiami stručiai, fazanai, kailiniai žvėreliai, vystomas agroturizmas, verčiamasi ekologine žemdirbyste bei gyvulininkyste.

7. Plėsti kaimo vietovėse veikiančias įmones, kurti naujus cechus, filialus. Ūkiai gali įvairinti savo veiklą, užsiimdami komunalinių paslaugų teikimu, melioracijos įrenginių priežiūra, miškų sodinimu, žemės ūkio žaliavų perdirbimu, prekyba

8. Tam, kad įtvirtinti naujųjų (netradicinių) funkcijų plėtrą, reikalingas kitoks požiūris į kaimo ekonominę veiklą. Būtina finansinė parama, kreditavimo ir verslo draudimo lengvatos, konsultacijos verslo planams parengti.

9. Esant darbo jėgos kaime trūkumui, darbdaviai turėtų efektyviau panaudoti turimus žmogiškuosius išteklius, keisti neigiamas nuostatas į rizikos grupių žmones ir įtraukti juos į darbo rinką, pasinaudodami valstybės teikiama parama socialinėms įmonėms darbo vietų steigimo ir pritaikymo, darbo užmokesčio, valstybinio socialinio draudimo įmokų dalinių kompensacijų forma. Moterys ir jaunimas daugelyje verslumo programų, remiamų iš valstybės ar ES išteklių, turėtų būti laikomi tikslinėmis grupėmis.

10. Siekiant didinti kaimo vietovių patrauklumą būtina plėsti paslaugų sektorių, gerinti šių vietovių infrastruktūrą. Su gaunama parama, panaudojant tinkamas administravimo priemones ir jų finansavimą, vykdant žemės reformą, remiant smulkų ir vidutinį verslą, amatų, paslaugų bei socialinės – kultūrinės veiklos sritis, galima stabilizuoti padėtį.

LITERATŪRA

Monografijos ir kiti leidiniai

1. Aleksandravičius, A., Kairytė, E. (2005). ES parama kultūros paveldui. *Mano ūkis* 2005, Nr.7
2. Būdžiuvienė, J. (2005), *Netradicinis žemės ūkis – naujos galimybės. Lietuvos kaimo raida*, p. 41-42.
3. Chaplin H., Davidova S., Gorton M. *Non-agricultural Diversification of Farm Households and Corporate Farms in Central Europe*. London: Imperial College, University of London, 2002. 15 p.
4. Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas 2005, 2006, 2007, 2008 - Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.
5. Demografijos metraštis 2006, 2005, 2004, 2003, 2002. – Vilnius.: Statistikos departamentas prie LRV
6. Douve, van der Ploeg J.; Roep, D. (2003). “Multifunctionality and rural development: the actual situation in Europe”, *Multifunctional Agriculture. A New Paradigm for European Agriculture and Rural Development*. Ed. by G.van Huylenbroeck, G. Durand. ASHGATE. p. 37–53.
7. Dužinskas R. (2006). *Žemės ūkio politikos raida. Lietuvos ūkio transformacija 1990 – 2005 metais. Ekonominės ir socialinės politikos studijos. Mokslinių straipsnių rinkinys (II)*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, Ekonomikos katedra.
8. Dužinskas R., Ratkevičienė V., Jasaitis J. (2007). Ūkinės veiklos įvairovės skatinimas kaimiškiose vietovėse: lūkesčiai ir galimybės. *Žemės ūkio mokslai*. 2007. T.14. Priedas. p. 27 -34.
9. Informacinis pranešimas; Namų ūkių biudžetai 2007. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2007
10. Jaskelevičius K. (2004). Ar įvyks kaime lūžis ? *Mano ūkis*, (2004/1)
11. Jasaitis J. (2005). Lietuvos kaimiškųjų vietovių ekonominės ir socialinės situacijos pokyčiai. *Socialiniai tyrimai* 2005 2(6). Šiauliai: Šiaulių universitetas, socialinių mokslų fakultetas.
12. Jasaitis J. (2006). Kaimo plėtros tyrimų integralumo problema. Lietuvos ūkio transformacija 1990 – 2005 metais. Ekonominės ir socialinės politikos studijos. Mokslinių straipsnių rinkinys (II). Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, Ekonomikos katedra.
13. Jasaitis J. (2006). Kaimo raidos tyrimo kompleksškumo problema. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos* 2006 1 (6). Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.

14. Jasaitis J., Naujokienė, R., Pareigienė, L., ir kt. (2004). Mokymo, švietimo įtaka kaimo gyventojų verslumui, ūkių konkurencingumui. Naujų mokymo krypčių identifikavimas. Taikomojo tyrimo Nr. 1.1.3. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, kaimo plėtros skyrius.
15. Jasaitis, J., Naujokienė, R., ir kt. (2004) Smulkaus ir vidutinio verslo plėtros kaimo vietovėse strategija ir priemonės. Tyrimas parengtas Lietuvos Respublikos ūkio ministerijos užsakyму, sutartis Nr.8-422/4. Kaunas: Lietuvos regioninių tyrimų institutas. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.
16. Jasaitis J., Šurkuvienė S. (2006). Neurbanizuotų vietovių šiuolaikinių funkcijų sistemos kūrimas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 2006 1 (6). Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
17. Jasaitis J (2006). Neurbanizuotų vietovių šiuolaikinių funkcijų sistema. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos* 2006 1 (6). Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
18. Jasaitis J (2007). Neurbanizuotų vietovių šiuolaikinių funkcijų sistemos įgyvendinimas strateginio planavimo procese. *Žemės ūkio mokslai*. 2007. T. 14. Priedas. P. 41–47
19. Jasaitis J. (sudarytojas ir atsakingasis redaktorius), Dužinskas R., Ratkevičienė V., Šidlauskienė V., Balčiūnas S. Poindustrinės visuomenės bruožai. VŠĮ Šiaulių universitetas. 2007
20. Kaimo bendruomenių plėtra. Kolektyvinė monografija. (ats. redakt. V. Atkočiūnienė) Kaunas, 2004
21. Kaimas kryžkelėje// *Verslo žinios*. 2006 -11 -09. p 1-2
22. Kairytė E., Navikienė R. (2005) Kultūros paveldo saugojimas. Lietuvos žemės ūkis ir kaimo plėtra 2004. Autorių kolektyvas: G.Radzevičius – vadovas. – Vilnius. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, p.179-182
23. Kardelis K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas, Judex leidykla, 2002.
24. Kiaupa, Z. (2004). *Lietuvos valstybės istorija*. Vilnius: Baltos lankos.
25. Knickel, K.; Renting, H.; Ploeg, J. D. (2004). Multifunctionality in European Agriculture. *Sustaining Agriculture and the Rural Environment. Governance, Policy and Multifunctionality*. Ed. by F. Brouwer. Cheltenham, UK, P. 81–104.
26. Lazarevaitė L, Raupelienė A, Perkumienė D. Šiuolaikinių kaimo plėtros idėjų pritaikymas Lietuvoje. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 2006. 1 (6), 117–124
27. Lee Jo, Arnason Arnar (2005). Networking: social capital and identities in European rural development. *Sociologia Ruralis*. Volume 45 Issue 4, p. 269-283

28. Lietuvos žemės ūkis skaičiais = Agriculture in Lithuania in figures : [statistikos rinkinys] / Statistikos departamentas [prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės]. - 2000-. - Vilnius : Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2006
29. Melnikienė R., Vidickienė D. Lietuviškos kaimiškųjų regionų kaip gyvenamosios vietos patrauklumo vertinimas. Žemės ūkio mokslai. 2008. T. 15. Nr.1. p. 51 – 59.
30. P. Aleknavičius. Pirmasis žemės reformos dešimtmetis. Straipsniai žemėtvarkos ir žemės naudojimo klausimais. Vilnius, 2001.
31. Lileikienė A., Šaparnis G., Tamošiūnas T. Magistro darbo rengimo metodika, Šiauliai, 2004
32. Melnikienė R. (2005): Lietuvos kaimo raida. Kolektyvunė monografija. - Lietuvos Agrarinės Ekonomikos institutas, Vilnius.
33. Melnikienė R., Vidickienė D. Lietuvos kaimo raidos stebėsenos ir vertinimo sistemos kūrimo principai. Žemės ūkio mokslai. 2007. T. 14. Priedas. p. 2 – 10.
34. Pareigienė L. Ribašauskienė E. Kooperacijos plėtros stebėsenos ir vertinimas. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. 2007
35. .Namų ūkių biudžetai 2006. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2007.- 106 p.
36. Naujokienė, R. (2005). Valstybinė kaimo plėtros politika. Lietuvos kaimo raida. Autorių kolektyvas: R. Melnikienė – vadovė. – Vilnius. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, p.12-18
37. OECD. Rural Policy Reviews. The New Rural Paradigm: Policies and Governance. OECD. Publishing, 2006. 113 p.
38. Poviliūnas A. Europos Sąjungos kaimo plėtros politikos tapsmas. Žemės ūkio mokslai. 2002. Nr. 4
39. Ratkevičienė, V. (2006). Gyventojų užimtumo pokyčiai Lietuvos kaime 1990-2005 m. Lietuvos ūkio transformacija 1990-2005 metais. Ekonominės ir socialinės politikos studijos. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
40. Ribašauskienė, E., Uždavinienė, V. (1999). Lietuvos kaimas: regioniniai ypatumai (integracija į Europos Sąjungą kontekste). Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.
41. Roberts Lesley, Hall Derek (2001). Rural Tourism and Recreation– Principles to Practice. CABI Publishing, p. 6-7
42. Renting Henk, Brunori Gianluca, Knickel Karlheinz (2000). Rural development: from practices and policies towards theory. Sociologia Ruralis. Volume 40 Issue 4, p. 391-408
43. Simonaitytė, Aurelija, Kšivickienė, Daiva (2005). Alternatyvios ekonominės veiklos plėtra kaimo vietovėse. //Lietuvos kaimo raida. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, Vilnius.

44. Stanikūnas D. (2002). Lietuvos kaimo plėtra: problemos ir perspektyvos. Žemės ūkio mokslai. 2002. Nr. 4. Priedas. p. 5 – 13
45. Stonkutė E., (2006). Kaimo plėtros politikos kryptys Lietuvai tapus ES nare, Mano ūkis, p. 10-12
46. Škadauskienė V.(2006). Gamybinio ir pogaamybinio kaimo skirtumai ir jų plėtros perspektyvos Lietuvoje. Lietuvos žemės ūkio universitetas
47. Tamošiūnas T. Socialinių tyrimų kvalifikacinis darbas: įvado struktūra. Šiauliai, 2003
48. Tidikis, R. (2003). Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: LTU
49. Treinys, M. (2005). Kaimo veiklos daugiafunkciškumas ir bendruomenių funkcijos. Žemės ūkio mokslai. 2002. Nr. 4 (priedas). p. 61–69
50. Treinys, M., Vinciūnienė, V., Vazonis, B., Janušauskaitė, G. (2006). Lietuvos kaimo deagrarizacijos ir daugiafunkciškumo sąsajos. Žemės ūkio mokslai. 2006. Nr. 1 (priedas). P. 9–20
51. Treinys, M., Balažentis, A.. Kai kurie teoriniai ir metodologiniai kaimo plėtros strategijos klausimai // Lietuvos kaimo plėtros politika ir mokslo uždaviniai. Vilnius, 1999
52. Verkulevičiūtė D. (2005). Kaimo žmonių gyvenimo kokybė. Lietuvos žemės ūkis ir kaimo plėtra 2004. Autorių kolektyvas: G.Radzevičius – vadovas. – Vilnius. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, p.160-165
53. Vidickienė D. (2007). Žemės ūkio vaidmuo dvidešimt pirmojo amžiaus kaimo politikoje. Žemės ūkio mokslai. 2007. T. 14. Priedas. p. 56 – 63
54. Wilson G.A. (2001):From Productivism to Post-productivism...and Back Again ? Exploring the (un) Changed Natural and Mental Landscapes of European Agriculture Transactions of the Institute of British Geographers 26 77-102; Burtob R.J.F. (2004) Seeing Through the Good Farmers' s' Eyes: Towards Developing an Understanding of the Social Symbolic Value of "Productivist" Behaviour Sociologia Ruralis 44 195-215

Direktyviniai dokumentai

55. Žemės ūkio ir kaimo plėtros įstatymas Nr. IX -987. 2002 m. birželio 25 d. Vilnius. Žin. 2002-07-11 nr. 72-3009.
56. Dėl veiksmų plano žemės ūkio ir kaimo plėtros strategijai įgyvendinti pagrindinių kryptių/Lietuvos Respublikos 2004-2006m.
57. Nacionalinė žemės ūkio ir kaimo plėtros 2004-2006 programa.
58. Lietuvos kaimo plėtros 2007-2013 metų fondo programa. 2006 m. birželio 1 d. Lietuvos respublikos žemės ūkio ministerija.

59. Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymas Nr. I – 558. 1994 liepos 19 d. Vilnius.
60. Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategija (2000 m.) Patvirtinta Lietuvos Respublikos seimo 2000 m. birželio 13 d. nutarimu Nr. VIII – 1728.
61. Specialioji kaimo rėmimo programa. Dokumentai, reglamentuojantys lėšų naudojimo tvarką. Vilnius. Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija, 2001
62. Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 metų programos priemonės „Parama verslo kūrimui ir plėtrai“ įgyvendinimas. Vilnius. Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija, 2008

Konferencijų medžiaga

63. Atkočiūnienė, V. (2003). Socialinė partnerystė ir atsakomybė kaimo plėtroje. Kaimo plėtra 2003 globalizacijos ir integracijos iššūkiai Rytų ir Vidurio Europos kaimui. Pranešimų rinkinys. Kaunas: Akademija. p. 116-117.
64. Atkočiūnienė, V. (2006). Šiuolaikinė kaimo integruotos plėtros mokslinė koncepcija. Konferencijos pranešimų medžiaga. Lietuvos žemės ūkio universitetas.
65. Ališauskas, K., Katkuvienė, V. (2005). Kaimo plėtros galimybės įgyvendinant bendruomenių strategijas. Didžiausios investicijos kaimui – kaimo žmonių švietimas konferencijos pranešimų medžiaga. [Vilnius, 2005m. rugsėjo 28d.]. Vilnius: Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija programos LEADER ir žemdirbių mokymo metodikos centras
66. Bagdonavičius, J. (2003). Globalizacija ir žmogiškojo kapitalo pokyčiai kaime. Kaimo plėtra 2003 globalizacijos ir integracijos iššūkiai Rytų ir Vidurio Europos kaimui. Pranešimų rinkinys. Kaunas: Akademija. p. 13-14
67. Knašys, V. (2005). Žemdirbių verslumas – mokymo patirtis. Didžiausios investicijos kaimui – kaimo žmonių švietimas konferencijos pranešimų medžiaga. [Vilnius, 2005m. rugsėjo 28d.]. Vilnius: Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija programos LEADER ir žemdirbių mokymo metodikos centras
68. Marčiukaitis, S., J. (2005). Žemdirbių verslumas – mokymo patirtis. Didžiausios investicijos kaimui – kaimo žmonių švietimas konferencijos pranešimų medžiaga. [Vilnius, 2005m. rugsėjo 28d.]. Vilnius: Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija programos LEADER ir žemdirbių mokymo metodikos centras.
69. Pusvaškis, V. (2005). Didžiausios investicijos kaimui – kaimo žmonių švietimas. Konferencijos pranešimų medžiaga. [Vilnius, 2005m. rugsėjo 28d.]. Vilnius: Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija programos LEADER ir žemdirbių mokymo metodikos centras

70. Sederavičius, A. (2005). LVA TMC organizuotas ir vykdytas specialistų ir žemdirbių tęstinis mokymas. Didžiausios investicijos kaimui – kaimo žmonių švietimas konferencijos pranešimų medžiaga. [Vilnius, 2005m. rugsėjo 28d.]. Vilnius: Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija programos LEADER ir žemdirbių mokymo metodikos centras.
71. Tovenskas, V. (2005). Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnybos patirtis ir ateities perspektyvos. Didžiausios investicijos kaimui – kaimo žmonių švietimas konferencijos pranešimų medžiaga. [Vilnius, 2005m. rugsėjo 28d.]. Vilnius: Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija programos LEADER ir žemdirbių mokymo metodikos centras.
72. Planting Seeds for Rural Futures. Rural Policy Perspectives for a Wider Europe. Second European Conference on Rural Development. 12–14 November, 2003, Salzburg European Communities, 2004

Internetiniai šaltiniai

73. Atkočiūnienė, V., Aleksandravičius, A. (2006). ES paramos poveikis kaimo savivaldos institucionalizacijai. [Žiūrėta 2007-08-15]. Prieiga per internetą:
http://www.laei.lt/konf_070327/ppt/Atkociuniene.pdf
74. Babravičienė, O. (2006). Partnerystės principų įgyvendinimas kaimo plėtroje. [Žiūrėta 2007-08-15], prieiga per internetą:
www.laei.lt/leid_fls/nauj_fl/konf061116/Babravicienes.pdf
75. Jasaitis, J. (2004). Vietos veiklos grupių (VVG) narių mokymas įgyvendinant Leader+ programą Lietuvoje (anketinės apklausos duomenys). [Žiūrėta 2007-12-03]. Prieiga per internetą:
<http://www.leaderplus.lt/UserFiles/File/Visiproc.20Leaderproc.20failai/2005proc.2007proc.2029/dok/Sociologinesproc.20apklausosproc.20duomenuproc.analize.htm>
76. Johnson T.G. Focusing on differences: A new approach for rural policy// The Main Street Economist, July, 2001. [žiūrėta 2007-12-08] Prieiga per internetą:
http://www.kansascityfed.org/ruralcenter/mainstreet/MSE_0701.pdf
77. Kaimo plėtros politikos kryptys 2007-2013 m. [Žiūrėta 2007-12-03] Prieiga per internetą:
<http://www.euro.lt/lt/apie-lietuvos-naryste-europos-sajungoje/lietuva-ir-europos-sajunga/es-strukturine-parama/>
78. Kairytė, E., Ribašauskienė E. (2007). Kaimo partnerysčių raidos tyrimas: savikūros aktyvinimo būdai ir galimybės. [žiūrėta 2007-08-03]. Prieiga per internetą:
www.laei.lt/leid_fls/nauj_fl/4.2_a.pdf

79. Kazlauskienė, N. (2006). Rural and regional development: approaches and synergies. [žiūrėta 2007-08-03]. Prieiga per internetą:http://www.laei.lt/leid_fls/nauj_fl/konf061116/Kazlauskiene.pdf
80. Matekonienė J., Navackaitė L. Dumbauskaitė J. Kaimo turizmo vieta tolydžioje kaimo plėtroje. Kauno Technologijos Universitetas, Lietuvos regioninių tyrimų institutas. Prieiga per internetą [žiūrėta 2007-09-02]: www.lrti.lt
81. Vasiliauskienė, V., Jukna, Č., Kriščiukaitienė, I., Naujokienė, R., Ruzgas, V., Stanikiūnas, D., Treinys, M., Vaitkus, V. Kaimo ir žemės ūkio plėtotės strategija [žiūrėta 2007-12-03]. Prieiga per internetą:
<http://195.182.67.2/files/Docs/Ilgalaike/9proc.20kaimoproc.20zemesproc.20ukioproc.20pletotesproc.20strategija.doc>.
82. Žemdirbių tęstinis profesinis mokymas [žiūrėta 2007-12-03]. Prieiga per internetą:
http://www.lzukt.lt/veikla/ataskaita/2_9_2.htm.
83. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programa 2007 – 2013 m. Projektas. Pateiktas Lietuvos Respublikos Vyriausybei rugpjūčio 18 d. Vilnius. 2006 m. rugpjūčio 9 d. [žiūrėta 2007-11-03]. Prieiga per internetą:
www.smm.lt/es_parama/docs/pasirengimas/VP1_Zmogiskujuproc.20istekliu_0818.doc.
84. Kaimo plėtros politikos kryptys 2007-2013 m. [Žiūrėta 2007-12-03] Prieiga per internetą:
<http://www.euro.lt/lt/apie-lietuvos-naryste-europos-sajungoje/lietuva-ir-europos-sajunga/es-strukturine-parama/>
85. Rural development in the EU. MEMO/04/180. – Brussels, 15 July 2004.[Žiūrėta 2008-02-03].Prieiga per internetą:
<http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/04/180&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=fr>
86. Struktūriniai fondai. [žiūrėta 2008-02-01] Prieiga per internetą:
http://www.mruni.eu/lt/bpd/bpd0091/es_strukturiniai_fondai/
87. Tamošiūnas, T., Linkaitytė, G., Tureikytė, D., Šutinienė, I., Žilinskaitė, L. (2004). Suaugusiųjų tęstinio mokymo galimybių plėtra mokymosi visą gyvenimą strategijos įgyvendinimo kontekste. [žiūrėta 2007-11-27]. Prieiga per internetą:
http://www.smm.lt/svietimo_bukle/tyrimai.htm.
88. Simaitienė Z. Kaimo raidos etapai [žiūrėta 2008-02-27]. Prieiga per internetą [žiūrėta 2005-11-27].
http://ev.lzuu.lt/jaunasis_mokslininkas/smk_2006/ekonomika.

SENIŪNIJŲ DARBUOTOJŲ PASISKIRSTYMAS PAGAL SENIŪNIJAS

Eil. nr.	Seniūnija	Darbuotojų skaičius
1.	Kuršėnų miesto	1
2.	Meškuičių (Šiaulių raj.)	4
3.	Šiaulių kaimiškoji	5
4.	Kužių (Šiaulių raj.)	4
5.	Gruzdžių (Šiaulių raj.)	4
6.	Bubių (Šiaulių raj.)	5
7.	Šakynos (Šiaulių raj.)	4
8.	Ginkūnų (Šiaulių raj.)	3
9.	Raudėnų (Šiaulių raj.)	4
10.	Papilės (Akmenės raj.)	9
11.	Akmenės (Akmenės raj.)	3
12.	Ventos	
13.	Radviliškio	4
14.	Šeduvos (Radviliškio raj.)	4
15.	Baisogalos (Radviliškio raj.)	4
16.	Grinkiškės (Radviliškio raj.)	4
17.	Šiaulėnai (Radviliškio raj.)	4
18.	Aukštelkai (Radviliškio raj.)	4
19.	Panevėžio	4
20.	Naujamiesčio (Panevėžio raj.)	4
21.	Smilgių (Panevėžio raj.)	4
22.	Sedos (Mažeikių raj.)	4
23.	Tirkšlių (Mažeikių raj.)	4
	Reivyčių (Mažeikių raj.)	2
24.	Joniškio	2
25.	Žagarės (Joniškio raj.)	2
26.	Gataučių (Joniškio raj.)	2
	Šiaulių raj.	34
	Akmenės raj.	12
	Mažeikių raj.	10
	Panevėžio raj.	12
	Radviliškio raj.	24
	Joniškio raj.	6
	Iš viso: respondentų:	98

**TYRIME DALYVAVUSIŲ KAIMIŠKŲJŲ VIETŲŲ GYVENTOJŲ PASISKIRSTYMAS
PAGAL ATSTOVAUJAMĄ VIETOVĘ**

Rajonas	Gyvenvietė	Respondentų skaičius	
Akmenės	Papilė	9	
	Ramučiai	8	
	Venta	7	
Joniškio	Gaižaičiai	5	
	Gataučiai	8	
	Rūdiškės	7	
	Žagarė	8	
	Kelmės	Pagryžuvys	5
	Kukečiai	7	
	Šaukėnai	7	
	Kražiai	4	
	Vaiguva	8	
	Kelmė	8	
	Pakruojo	Pašvitinys	11
	Rozalimas	5	
	Linkuva	7	
	Lygumai	5	
	Radviliškio	Šeduva	7
	Baisogala	5	
	Alksnupiai	5	
	Kutiškiai	6	
	Pavartyčiai	7	
	Šiaulėnai	6	
	Šiaulių rajonas	Kursėnai	9
	Gruzdžiai	9	
	Kužiai	9	
	Meškuičiai	9	
	Kairiai	6	
	Bubiai	8	
	Aukštelkė	9	
Mažeikių rajonas	Seda	8	
	Viekšniai	8	
	Tirkšliai	8	
	Krakiai	8	
	Židikai	8	
	Dargiai	5	
	Mantvydai	6	
Panevėžio	Piniava	6	
	Liūdynė	5	
	Vaivadai	4	
	Jotainiai	5	
Telšių	Degaičiai	7	
	Eigirdžiai	8	

ANKETA SENIŪNIJŲ DARBUOTOJAMS

Šiaulių universiteto Kaimo plėtros tyrimų centras siekia išsiaiškinti, kaip įvairinti ir stiprinti ūkinę veiklą kaimo vietovėse, kaip sukurti naujas darbo vietas. Apklausos metu surinkta medžiaga padės parengti pasiūlymus, kaip gerinti gyventojų darbo ir buities sąlygas. Prašome jūsų labai atidžiai atsakyti į VISUS klausimus. Apibraukite jums tinkančių atsakymų numerius arba įrašykite savo atsakymus.

- 1. Ar seniūnijos teritorijoje veikia biblioteka?** 1.1. Taip 1.2. Ne
- 2. Ar seniūnijos teritorijoje yra kino teatras ar salė, kur rodomi kino filmai?** 2.1. Taip 2.2. Ne
- 3. Ar seniūnijos teritorijoje veikia interneto kavinė ar kita įstaiga, kurioje galima naudotis internetu?**
3.1. Taip 3.2. Ne
- 4. Ar seniūnijoje veikia paštas?** 4.1. Taip 4.2. Ne
- 5. Kurios sveikatos priežiūros įstaigos veikia seniūnijoje?**
5.1. Poliklinika 5.2. Ligoninė 5.3. Medicinos centras 5.4. Moterų konsultacija
5.5. Privataus gydytojo kabinetas 5.6. Vaistinė 5.7. Stomatologo kabinetas
5.8. Kitos įstaigos (įrašykite).....
- 6. Kurios viešojo maitinimo įstaigos veikia gyvenvietėje?** 6.1. Kavinė 6.2. Baras 6.3. Picerija
6.4. Restoranas 6.5. Valgykla 6.6. Kitos įstaigos
.....
- 7. Kurios mokymo įstaigos veikia gyvenvietėje?**
7.1. Ikimokyklinio ugdymo įstaiga 7.2. Mokykla-darželis 7.3. Pradinė mokykla
7.4. Pagrindinė mokykla 7.5. Vidurinė mokykla 7.6. Gimnazija
7.7. Specialieji vaikų globos ir auklėjimo namai 7.8. Suaugusiųjų mokymo centras
7.9. Kitos (įrašykite).....
- 8. Ar jūsų gyvenamoje vietovėje yra laisvų, nenaudojamų (apleistų, likusių be šeimininko) pastatų:**
8.1. Taip 8.2. Ne 8.3. Nežinau
- 9. Ar įmanoma šiuos pastatus panaudoti seniūnijos gyventojų reikmėms?**
9.1. Taip 9.2. Ne 9.3. Nežinau

Kurias įmones ar įstaigas, kuriose atsirastų naujų darbo vietų, galima sukurti jūsų gyvenvietėje?

(Atsakymą pažymėkite kryžiuoku)

Eil. Nr.	Įstaigos pavadinimas	Galima įkurti	Negalima	Jau įkurta
10	Amatų (puodžių, drožėjų, audėjų ir t.t.) centras			
11	Automobilių remonto dirbtuvės			
12	Buitinės technikos remonto dirbtuvės			
13	Žemės ūkio inventoriaus remonto dirbtuvės			
14	Stalių dirbtuvės			
15	Statybos ir butų remonto darbų įmonė			
16	Kirpykla			
17	Siuvykla			
18	Pirtis			
19	Valgykla, kavinė, užkandinė			
20	Viešbutis, motelis			
21	Vaikų papildomo ugdymo ir popamokinio užimtumo centras			
22	Senelių ir neįgalųjų globos namai			
23	Sveikatos priežiūros ir reabilitacijos centras			
24	Istorijos ir kraštotyros muziejus, turizmo informacijos centras			
25	Biblioteka – skaitykla			
26	Kultūros ir sporto centras			
27	Verslo informacijos centras, vertimo paslaugos			
28	Privatus vaikų darželis			
29	Privati mokykla			
30	Žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmonė			
31	Žemės ūkio produktų parduotuvė, turgus			
32	Viešosios tvarkos apsaugos centras			

33. Ar organizuojate gyventojų ekskursijas, pavyzdžiui, į muziejus, teatrus? 33.1. Taip

33.2. Ne

34. Ar organizuojate įvairaus pobūdžio mokymus, seminarus gyventojams? 34.1. Taip

34.2. Ne

Įvertinkite aktyvaus poilsio galimybes seniūnijoje? (Atsakymą pažymėkite kryžiuoku)

Vertinimo objektai	Labai gerai	Gerai	Vidutiniškai	Blogai
35. Sporto aikštynai				
36. Paplūdimiai, maudymosi vietos				
37. Dviračių takai				
38. Slidinėjimo trasos				
39. Poilsio vietės -stovyklavietės				
40. kultūrinių renginių organizavimas				

41. Kiek šiuo metu yra išvykusių seniūnijos gyventojų uždarbiauti į užsienį?

41.1. Daug (apytiksliai penktadalis gyventojų) 41.2. Ne daugiau kaip šeštadalis 41.3. Vos vienas kitas

42. Kiek yra grįžusių seniūnijos gyventojų iš užsienio?

42.1. Dauguma jau grįžo 42.2. Nedaug 42.3. Vos vienas kitas

43. Kaip vertinate ūkinės veiklos pokyčius šioje seniūnijoje (gyvenvietėje)?

43.1. Ūkinė veikla stiprėja, kuriamos naujos darbo vietos

43.2. Ūkinė veikla mažai keičiasi

43. Ūkinė veikla silpsta, darbo vietų skaičius mažėja

44. Kaip vertinate apylinkių kultūrinę veiklą?

44.1. Kultūrinė veikla stiprėja

44.2. Kultūrinė veikla nesikeičia

44.3. Kultūrinė veikla silpsta

45. Kaip vertinate apylinkių gyventojų saugumą?

45.1. Kriminogeninė situacija gerėja, gyventojai jaučiasi saugesni

45.2. Kriminogeninė situacija mažai keičiasi, bet didelių problemų neturime

45.3. Kriminogeninė situacija mažai taisosi, turime nemažų problemų

45.4. Nusikalstamumas auga, gyventojai jaučiasi vis labiau nesaugūs

46. Kurios gyventojų grupės kelia daugiausia teisėsaugos problemų?

46.1. Grįžusieji iš bausmės atlikimo vietų

46.2. Tėvų neprižiūrimų paauglių grupės

46.3. Pavieniai paaugliai bei asmenys, piktnaudžiaujantieji alkoholiu

47. Ar daug seniūnijoje asmenų, neturinčių arba vengiančių darbo?

47.1. Tokių asmenų yra daug ir jų vis daugėja
nebedaugėja

47.2. Tokių asmenų yra daug, bet jų

47.3. Tokių asmenų yra, bet jų skaičius mažėja

47.4. Tokių asmenų liko vos vienas kitas

48. Ar jūsų seniūnijoje stiprėja vietos bendruomenių veikla?

48.1. Vietos bendruomenių veikla – mažai pastebima

48.2. Vietos bendruomenės pradeda stiprinti savo veiklą

48.3. Vietos bendruomenės veikia gana energingai, jų įtaka gana stipri

Pateikite pastabas ir pasiūlymus, aktualius šios seniūnijos gyventojams:

.....

..

Užpildymo vieta (rajonas, seniūnija) Užpildymo data: 2008 m.mėn. d.

KAIMO GYVENTOJŲ APKLAUSA

Šiaulių universiteto Kaimo plėtros tyrimų centras siekia išsiaiškinti, kaip kaimo vietovėse būtų galima sukurti naujas darbo vietas. Apklausos metu surinkta medžiaga padės parengti pasiūlymus, kaip gerinti gyventojų darbo ir buities sąlygas. Prašome jūsų labai atidžiai atsakyti į VISUS klausimus. Apibraukite jums tinkančių atsakymų numerius arba įrašykite savo atsakymą.

- 1. Šią anketą užpildė:** 1.1. Moteris 1.2. Vyras
- 2. Jūsų amžius:** 2.1. Iki 20 m. 2.2. 21-30 m. 2.3. 31-40 m.
2.4. 41-50 m. 2.5. 51-65 m. 2.6. Daugiau kaip 65 m.
- 3. Jūs dirbate arba mokotės:** 3.1. Dirbu 3.2. Mokausi
3.3. Dirbu ir mokausi 3.4. Nedirbu ir nesimokau
- 4. Darbo arba mokymosi vieta:** 4.1. Mieste 4.2. Kaime 4.3. Nedirbu ir nesimokau
- 5. Gyvenamoji vietovė:** 5.1. Vienkiemis 5.2. Kaimo gyvenvietė 5.3. Miestelis
- 6. Išsilavinimas:** 6.1. Nebaigtas vidurinis 6.2. Bendras vidurinis
6.3. Aukštesnysis (spec. vidurinis) arba aukštasis neuniversitetinis 6.4. aukštasis universitetinis
- 7. Jūs esate:** 7.1. Studentas, moksleivis 7.2. Nekvalifikuotas darbininkas
7.3. kvalifikuotas darbininkas 7.4. Tarnautojas, specialistas
7.5. Valstybinės įmonės arba įstaigos vadovas
7.6. Verslininkas, privačios įmonės arba įstaigos savininkas
7.7. Ūkininkas 7.8. Pensininkas, neįgalusis 7.9. Bedarbis
- 8. Jūsų darbo sritis** 8.1. Pramonė 8.2. Statyba ir remontas
8.3. Prekyba 8.4. Žemės ūkis 8.5. Miškininkystė 8.6. Švietimas, kultūra, mokslas
8.7. Sveikatos apsauga 8.8. Komunalinis ūkis (vandentiekis, aplinkos tvarkymas ir kt.)
8.9 Buitinės paslaugos (kirpimas, siuvimas, drabužių ir avalynės taisymas, automobilių remontas ir kt.)
8.10. Valstybinė (valdymo) įstaiga 8.11. Kitos sritys (įrašykite)
.....
8.12. nedirbu (bedarbis, pensininkas, moksleivis, studentas ir kt.)

9. Pagrindinis pragyvenimo šaltinis:

9.1. Alga

9.2. Pajamos iš nuosavo, ne žemės ūkio verslo

9.3. Pajamos iš nuosavo žemės ūkio

9.3. Senatvės arba invalidumo pensija

9.4. Pašalpos (bedarbių, šeimų, auginančių vaikus ir

kt.)

9.5. Išlaiko kiti šeimos nariai, gyvenantys Lietuvoje

9.6. Išlaiko kiti šeimos nariai, esantys užsienyje

10. Ar Jūsų pajamos kas mėnesį yra pastovios?

10.1. Pastovios

10.2. Nepastovios

11. Jūsų šeimyninė padėtis:

11.1. Nevedęs (netekėjusi)

11.2. Vedęs (ištekęs)

11.3. Išsituokęs (išsituokusi)

11.4. Našlys (našlė)

12. Jūsų šeimos narių skaičius:

12.1. Neturiu šeimos

12.2. Vyras ir

žmona

12.3. Vyras, žmona ir vaikai (įrašykite jų skaičių)

12.4. Vyras, žmona, vaikai (įrašykite jų skaičių)..... ir žmonos (vyro) tėvas arba mama

12.5. Motina ir vaikai (įrašykite jų skaičių)

12.6. Tėvas ir vaikai (įrašykite jų skaičių)

12.6. Kita šeimos sudėtis (įrašykite):

13. Išlaikytinių skaičius jūsų šeimoje (įrašykite išlaikytinių skaičių)**14. Jūsų būstas:**

14.1. Daugiabučiame name

14.2. Nuosavame name

14.3. Nuosavo namo dalyje

14.4. Nuomojamas butas

14.5. Gyvename pas tėvus

(gimines)

15. Prieš kiek metų pastatytas namas, kuriame gyvenate?

15.1. Nežinau

15.2. Prieš 1-5

metus

15.3. Prieš 6-10 metų

15.4. Prieš 11-20 metų

15.5. Prieš 21-40 metų

15.6. Prieš 41-60 metų

15.7. Prieš 61-100 metų

15.8. Daugiau kaip prieš 100 metų

16. Ar Jūsų būstą reikia remontuoti?

16.1. Ne, nereikia

16.2. Būtų tikslinga šiek tiek suremontuoti

16.3. Būtinai reikia remontuoti

16.4. Nebetikslinga remontuoti, šį pastatą jau reikia

nugriauti

17. Ar savo namuose turite kompiuterį:

17.1. Taip, prijungtą prie interneto

17.2. Taip, bet neprijungtą prie interneto

17.3. Neturiu kompiuterio

18. Ar turite nuosavą automobilį:

18.1. Taip, daugiau kaip 10 metų senumo

18.2. Taip, pagamintą prieš 6-10 metų

18.3. Taip, pagamintą prieš 1-5 metus

18.4. Neturiu

19. Kaip vertinate savo gyvenimo sąlygas?

19.1. Gyvename aukščiau vidutinio lygio

19.2. Esame vidutiniškai

19.3. Gyvename žemiau vidutinio lygio

Nurodykite, ar jūsų būstui teikiamos šios paslaugos:**20. Centralizuotas šalto vandens tiekimas:**

20.1. Taip

20.2. Ne

21. Centralizuotas karšto vandens tiekimas:

21.1. Taip

21.2. Ne

22. centralizuota kanalizacija:

22.1. Taip

22.2. Ne

23. Centralizuotas šildymas:

23.1. Taip

23.2. Ne

24. Centralizuotas šiukšlių, atliekų surinkimas:

24.1. Taip

24.2. Ne

25. Kaip keičiasi gyventojų skaičius jūsų gyvenvietėje?

25.1. Gyventojų skaičius išlieka pastovus

25.2. Gyventojų daugėja

25.3. Gyventojų mažėja

25.4. Nežinau

26. Kurio amžiaus gyventojai sudaro daugumą jūsų gyvenvietėje?

26.1. Nežinau

26.2. Įvairaus amžiaus, yra pakankamai jaunimo

26.3. Įvairaus amžiaus, bet jaunimo jau trūksta

26.4. Daugėja tik senyvo amžiaus žmonių - gyvenvietė sensta, ištuštėja

27. Kiek turite nuosavos žemės?

27.1. Nuosavos žemės visai neturiu

27.2. Tik sodybinį sklypą (iki 15 arų aplink namą)

27.3. Iki 1 hektaro

27.4. Nuo 1 iki 3 ha

27.5. Nuo 4 iki 10 ha

27.6. 11-20 ha

27.7. 21-30 ha

27.8. 31-50 ha

27.9. 51-100 ha

27.10. 101- 200 ha

27.11. 201-500 ha

27.12. 501-1000 ha

27.13. 1001-2000 ha

27.14. Daugiau kaip 2000 ha

28. Ar jūsų gyvenamoje vietovėje yra laisvų, nenaudojamų (apleistų, likusių be šeimininko) pastatų:

28.1. Taip

28.2. Ne

Kurias įmones ar įstaigas, kuriose atsirastų naujų darbo vietų, galima sukurti jūsų gyvenvietėje?

Eil. Nr.	Įstaigos pavadinimas	Galima įkurti	Negalima	Jau įkurta
29	Amatų (puodžių, drožėjų, audėjų ir t.t.) centras			
30	Automobilių remonto dirbtuvės			
31	Butinės technikos remonto dirbtuvės			
32	Žemės ūkio inventoriaus remonto dirbtuvės			
33	Stalių dirbtuvės			
34	Statybos ir butų remonto darbų įmonė			
35	Kirpykla			
36	Siuvykla			
37	Pirtis			
38	Valgykla, kavinė, užkandinė			
39	Viešbutis, motelis			
40	Vaikų papildomo ugdymo ir popamokinio užimtumo centras			
41	Senelių ir neįgaliųjų globos namai			
42	Sveikatos priežiūros ir reabilitacijos centras			
43	Istorijos ir kraštotyros muziejus, turizmo informacijos centras			
44	Biblioteka – skaitykla			
45	Kultūros ir sporto centras			
46	Verslo informacijos centras, vertimo paslaugos			
47	Privatus vaikų darželis			
48	Privati mokykla			
49	Žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmonė			
50	Žemės ūkio produktų parduotuvė, turgus			
51	Viešosios tvarkos apsaugos centras			

52. Jeigu ūkininkaujate, kokį ūkininkavimo būdą pasirinkote?

52.1. mišrus, įvairios paskirties

ūkis

52.2. pieno ūkis

52.3. mėšinių galvijų ūkis

52.4. kiaulininkystės ūkis

52.5. daržininkystės, sodininkystės, gėlininkystės ūkis

52.6. laukininkystės (javų) ūkis

52.7. kaimo turizmo sodyba

52.8. kitos paskirties ūkis (įrašykite)

52.9. neturiu nuosavo ūkio

- 53. Jeigu ūkininkaujate, ar turite papildomą, ne žemės ūkio verslą?** 53.1. neūkininkauju
 53.2. neturiu jokio papildomo nuosavo verslo 53.3. papildomai dirbu valstybinėje įmonėje, įstaigoje
 53.4. papildomai dirbu privačioje, ne man priklausančioje įmonėje 53.5. turiu nuosavo verslo įmonę
 53.6. ruošiuosi imtis papildomo verslo 53.7. norėčiau imtis papildomo verslo, bet neturiu lėšų

54. Įvertinkite ūkinės veiklos būklę jūsų apylinkėse (gyvenvietėje, miestelyje):

- 54.1. Ūkinė veikla stiprėja, kuriamos naujos darbo vietos 54.2. Ūkinė veikla – pastovi
 54.3. Ūkinė veikla silpsta, darbo vietų skaičius mažėja 54.4. Negaliu įvertinti

Kurie teigiami pokyčiai matomi jūsų apylinkėse?

- 55. Sumažėjo nedirbamų žemių plotai** 55.1. Taip 55.2. Ne 55.3. Nežinau
56. Sumažėjo asmenų, neturinčių pastovaus darbo 56.1. Taip 56.2. Ne 56.3. Nežinau
57. Gyventojai remontuoja būstus, tvarko aplinką 57.1. Taip 57.2. Ne 57.3. Nežinau
58. Statomi nauji namai, ūkiniai pastatai 58.1. Taip 58.2. Ne 58.3. Nežinau
59. Kaimuose laikoma daugiau gyvulių ir paukščių 59.1. Taip 59.2. Ne 59.3. Nežinau
60. Sumažėjo girtaujančių 60.1. Taip 60.2. Ne 60.3. Nežinau

Kurios kaimo vietovių ir nedidelių miestelių problemos yra didžiausios?

- 61. Šiose vietovėse vis mažiau jaunimo** 61.1. Taip 61.2. Ne 61.3. Nežinau
62. Mažėja darbo vietų išsilavinusiems žmonėms 62.1. Taip 62.2. Ne 62.3. Nežinau
63. Vis labiau plinta girtavimas ir nevalyvumas 63.1. Taip 63.2. Ne 63.3. Nežinau
64. Plinta abejingumas visuomenės reikalams 64.1. Taip 64.2. Ne 64.3. Nežinau
65. Blogėja gyventojų išsilavinimas 65.1. Taip 65.2. Ne 65.3. Nežinau

66. Įvardinkite kitas svarbiausias kaimų ir nedidelių miestelių problemas, esančias jūsų apylinkėse. Pateikite pasiūlymus, kaip būtų galima pagerinti šių vietovių ūkinę veiklą ir padidinti jų patrauklumą jaunimui.

.....
 Užpildymo vieta (rajono, miestelio, kaimo pavadinimas) :

Užpildymo data: 2007 m. mėn. d.

Dėkojame už atsakymus

Savivaldybių demografiniai duomenys

		2005	2006	2007
Lietuvos Respublika	Gyventojų skaičius metų pradžioje	3425324	3403284	3384879
	Gyventojų tankis 1 kvadratiniam kilometre	52,5	52,1	51,8
	Teritorija, km ²	65300	65300	65300
	Vidutinis metinis gyventojų skaičius	3414304	3394082	..
Panevėžio r. sav.	Gyventojų skaičius metų pradžioje	43232	43295	43190
	Gyventojų tankis 1 kvadratiniam kilometre	19,8	19,9	19,8
	Teritorija, km ²	2179	2179	2179
	Vidutinis metinis gyventojų skaičius	43263	43242	..
Šiaulių apskritis	Gyventojų skaičius metų pradžioje	360755	357015	353713
	Gyventojų tankis 1 kvadratiniam kilometre	42,2	41,8	41,4
	Teritorija, km ²	8540	8540	8540
	Vidutinis metinis gyventojų skaičius	358885	355364	..
Akmenės r. sav.	Gyventojų skaičius metų pradžioje	29070	28594	28204
	Gyventojų tankis 1 kvadratiniam kilometre	34,4	33,9	33,4
	Teritorija, km ²	844	844	844
	Vidutinis metinis gyventojų skaičius	28832	28399	..
Joniškio r. sav.	Gyventojų skaičius metų pradžioje	31210	30822	30429
	Gyventojų tankis 1 kvadratiniam kilometre	27,1	26,8	26,4
	Teritorija, km ²	1152	1152	1152
	Vidutinis metinis gyventojų skaičius	31016	30626	..
Radviliškio r. sav.	Gyventojų skaičius metų pradžioje	50755	50218	49705
	Gyventojų tankis 1 kvadratiniam kilometre	31	30,7	30,4
	Teritorija, km ²	1635	1635	1635
	Vidutinis metinis gyventojų skaičius	50486	49961	..
Šiaulių m. sav.	Gyventojų skaičius metų pradžioje	130020	129037	128397
	Gyventojų tankis 1 kvadratiniam kilometre	1605,2	1593	1585,1
	Teritorija, km ²	81	81	81
	Vidutinis metinis gyventojų skaičius	129529	128717	..
Šiaulių r. sav.	Gyventojų skaičius metų pradžioje	51316	50880	50480
	Gyventojų tankis 1 kvadratiniam kilometre	28,4	28,2	27,9
	Teritorija, km ²	1807	1807	1807
	Vidutinis metinis gyventojų skaičius	51098	50680	..
Mažeikių r. sav.	Gyventojų skaičius metų pradžioje	66370	65828	65554
	Gyventojų tankis 1 kvadratiniam kilometre	54,4	54	53,7
	Teritorija, km ²	1220	1220	1220
	Vidutinis metinis gyventojų skaičius	66099	65691	..
Telšių r. sav.	Gyventojų skaičius metų pradžioje	56217	55688	55231
	Gyventojų tankis 1 kvadratiniam kilometre	39,1	38,7	38,4
	Teritorija, km ²	1439	1439	1439
	Vidutinis metinis gyventojų skaičius	55952	55459	..

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2007

Savivaldybių gyventojų skaičiaus pasiskirstymas

		2004	2005	2006	2007
Miestas	Lietuvos Respublika	2297400	2281398	2268838	2260231
	Panevėžio apskritis	173902	171946	170412	169197
	Biržų r. sav.	16380	16224	16062	15910
	Kupiškio r. sav.	9490	9365	9289	9295
	Panevėžio m. sav.	117593	116247	115315	114582
	Panevėžio r. sav.	1691	1678	1709	1701
	Pasvalio r. sav.	10103	9994	9878	9779
	Rokiškio r. sav.	18645	18438	18159	17930
	Šiaulių apskritis	222489	220290	218479	217037
	Akmenės r. sav.	18345	17942	17653	17459
	Joniškio r. sav.	13443	13337	13168	13057
	Kelmės r. sav.	14371	14216	14090	13960
	Pakruojo r. sav.	7831	7768	7673	7562
	Radviliškio r. sav.	23400	23153	23021	22867
	Šiaulių m. sav.	131181	130020	129037	128397
	Šiaulių r. sav.	13918	13854	13837	13735
	Telšių apskritis	105016	103929	103034	102673
	Mažeikių r. sav.	45444	44897	44367	44199
Plungės r. sav.	23361	23246	23137	23142	
Rietavo sav.	3950	3937	3897	3884	
Telšių r. sav.	32261	31849	31633	31448	
Kaimas	Lietuvos Respublika	1148457	1143926	1134446	1124648
	Panevėžio apskritis	121259	120430	119216	117922
	Biržų r. sav.	18454	18195	17849	17581
	Kupiškio r. sav.	14684	14536	14409	14149
	Panevėžio m. sav.
	Panevėžio r. sav.	41372	41554	41586	41489
	Pasvalio r. sav.	24183	23893	23495	23182
	Rokiškio r. sav.	22566	22252	21877	21521
	Šiaulių apskritis	141587	140465	138536	136676
	Akmenės r. sav.	11161	11128	10941	10745
	Joniškio r. sav.	18015	17873	17654	17372
	Kelmės r. sav.	25791	25491	25060	24655
	Pakruojo r. sav.	21129	20909	20641	20321
	Radviliškio r. sav.	27928	27602	27197	26838
	Šiaulių m. sav.
	Šiaulių r. sav.	37563	37462	37043	36745
	Telšių apskritis	73125	73079	72454	71900
	Mažeikių r. sav.	21329	21473	21461	21355
Plungės r. sav.	20739	20713	20545	20438	
Rietavo sav.	6583	6525	6393	6324	
Telšių r. sav.	24474	24368	24055	23783	

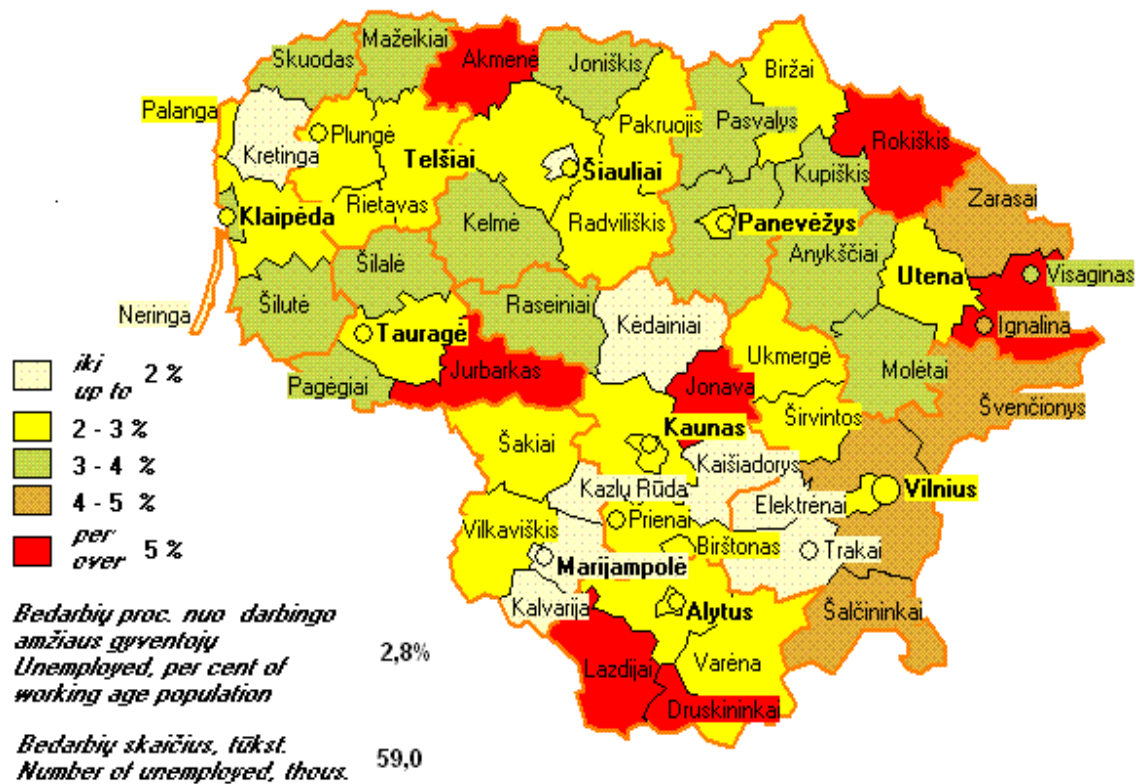
Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2007

Gyventojų vidinė ir tarptautinė migracija Šiaulių apskrityje 2007m.

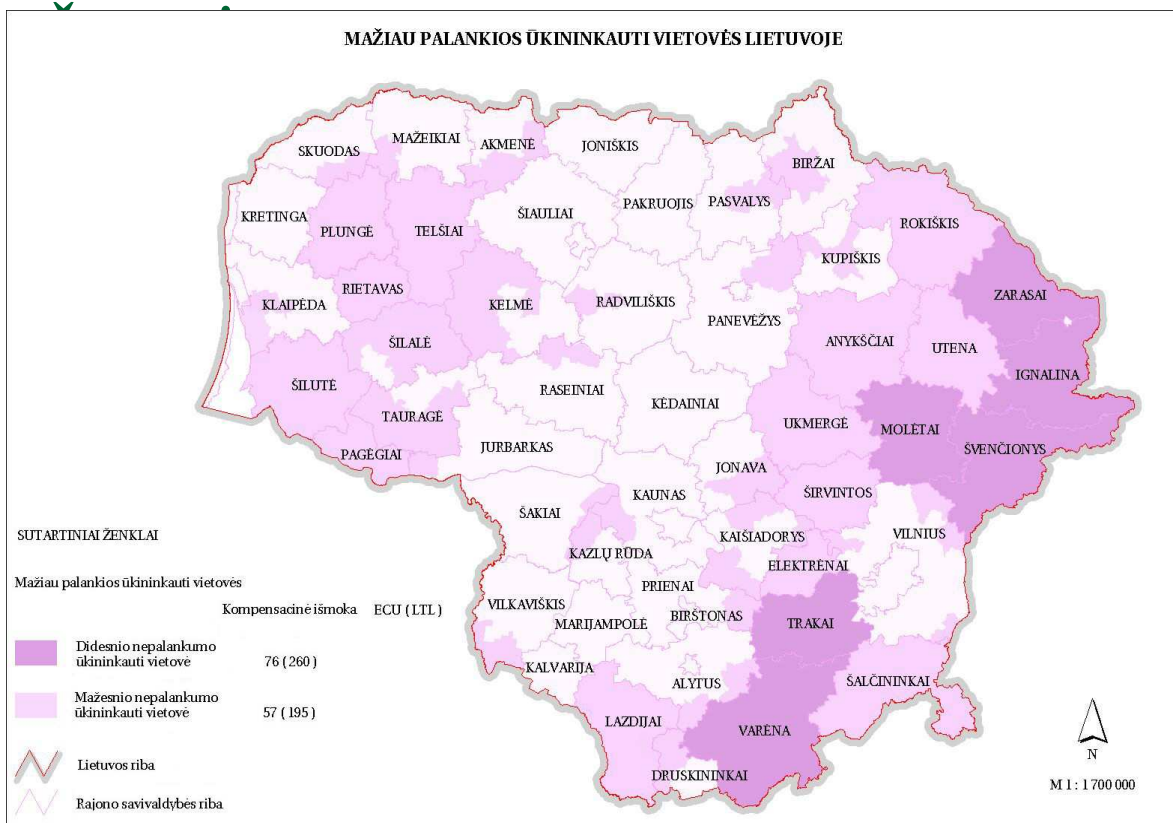
	2006 m.			2007 m.		
	Atvykusių skaičius	Išvykusių skaičius	Migracijos saldo	Atvykusių skaičius	Išvykusių skaičius	Migracijos saldo
Lietuvoje	59333	64190	-4857	65044	70288	-5244
Miesto gyventojai	38685	42226	-3541	41752	46012	-4260
Kaimo gyventojai	20648	21964	-1316	23292	24276	-984
Šiaulių apskritis	6499	7938	-1439	7352	9519	-2167
Miesto gyventojai	4425	4841	-416	4736	5853	-1117
Kaimo gyventojai	2074	3097	-1023	2616	3666	-1050
Akmenės r. sav.	992	1187	-195	941	1166	-225
Miesto gyventojai	741	809	-68	679	765	-86
Akmenė	94	174	-80	119	138	-19
Naujoji Akmenė	538	445	93	437	443	-6
Venta	109	190	-81	123	184	-61
Kaimo gyventojai	251	378	-127	262	401	-139
Joniškio r. sav.	569	760	-191	672	776	-104
Miesto gyventojai	349	339	10	393	340	53
Joniškis	283	296	-13	329	276	53
Žagarė	66	43	23	64	64	-
Kaimo gyventojai	220	421	-201	279	436	-157
Kelmės r. sav.	671	927	-256	792	1099	-307
Miesto gyventojai	305	342	-37	363	453	-90
Kelmė	225	255	-30	277	377	-100
Tytuvėnai	56	61	-5	57	55	2
Užventis	24	26	-2	29	21	8
Kaimo gyventojai	366	585	-219	429	646	-217
Pakruojo r. sav.	373	599	-226	410	647	-237
Miesto gyventojai	156	218	-62	189	207	-18
Linkuva	50	36	14	65	31	34
Pakruojis	106	182	-76	124	176	-52
Kaimo gyventojai	217	381	-164	221	440	-219
Radviliškio r. sav.	868	1096	-228	956	1161	-205
Miesto gyventojai	501	508	-7	565	480	85
Radviliškis	404	411	-7	461	407	54
Šeduva	97	97	-	104	73	31
Kaimo gyventojai	367	588	-221	391	681	-290
Šiaulių m. sav.	2109	2349	-240	2207	3274	-1067
Šiaulių r. sav.	917	1020	-103	1374	1396	-22
Kuršėnai	264	276	-12	340	334	6
Kaimo gyventojai	653	744	-91	1034	1062	-28

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2007

BEDARBIŲ SKAIČIUS (PROC.) LIETUVOS RAJONUOSE 2007 M.

Šaltinis: Lietuvos darbo birža, 2007

LIETUVOS RESPUBLIKOS ŽEMĖS ŪKIO MINISTERIJA

